

TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYET TARİHİ

Kızıltepe İbn-i Sina
MTAL.

1. ÜNİTE

TÜRKLERDE DEVLET TEŞKİLATI

- A. İlk Türk devletlerinde devlet teşkilatı B. Türk-İslam devletlerinde devlet teşkilatı
C. Klasik dönem Osmanlı devlet teşkilatı Ç. Tanzimat dönemi Osmanlı devlet teşkilatı
D. Meşrutiyet dönemi Osmanlı devlet teşkilatı E. Cumhuriyet dönemi devlet teşkilatında gelişmeler

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE DEVLET TEŞKİLATI

İlk Türk Devletlerinde Devlet Anlayışı

- Türklerde **devlete İl (el)** adı verilirdi. İl aynı zamanda barış anlamında kullanılmıştır.
- Devleti yöneten hükümdar yönetme yetkisini **Gök tanrı dan alır ve yaptığı tüm işlerden de Gök Tanrı** ya karşı sorumludur.(Kut Anlayışı)
- Hükümdar devleti keyfi yönetemez, hükümdarın yetkilerini **Töre ve Gök tanrı dini** kısıtlardı.
- Türkler **Devlete baba**, Vatana (**ülke**) **ana** demişlerdir.

Türk Cihan Hâkimiyeti Anlayışı: Türklerin dünyayı yönetme ve dünyaya hâkim olma fikridir.

Türklerde Devleti Oluşturan Unsurlar:

a- Bağımsızlık(Oksızlık) : Türklerin sahip olduğu atlı göçebe yaşam tarzı, onların özgürlüklerine düşkün olmalarını ve bağımsızlığın milli bir karakter olmasını sağlamıştır.

b- Halk(Millet) : Türklerde halk sınıflara ayrılmamıştır.Kişilerin ekonomik ve sosyal hakları bulunmaktaydı.”**Halk Devlet İçin Değil; Devlet Halk İçindir.**” Anlayışı hakimdir.

c-Ülke(Vatan-Toprak) : Türkler özgür olarak yaşadıkları ve egemenlik haklarını tam olarak kullandıkları topraklara **yurt , ülke , ulus** adını vermişlerdir.

d- Teşkilatlanma : Türkler teşkilatlanma, devlet kurma becerileri yüksek bir millettir.Tarih boyunca hiçbir zaman devletsiz kalmamışlardır.Devleti oluşturan **boyalar** ,güçlü bir siyasi birlik sağlayarak devleti yaşatmışlardır.

2. Türklerde Ordu

Türklerin tarih boyunca birçok büyük devlet kurmalarının temel etkenlerinden birisi güçlü ordulara sahip olmalarıdır. Bozkır göçebe hayatının zorlukları Türklerin mücadelecı ve disiplinli bir yapıya sahip olmalarına neden olmuştur.

Türk Ordusunun genel özellikleri şunlardır.

- a-** Türk ordusunda **ücretli askerlik** yoktur. Halk kadın erkek ayırt edilmeksizin her an savaşa hazır durumda olduğu için Türk milleti için **ordu-millet** deyiimi kullanılmıştır.
- b-** Sürekli ordunun bulunduğu Türk devletlerinde ordunun temeli atlı askerlere dayanır.
- c-** İlk düzenli orduyu Hun hükümdarı Mete **10 luk askeri sisteme** göre(onbaşı, yüzbaşı , binbaşı , tümenbaşı) oluşturmuştur.
- d-** Ordunun başında savaşırlara kağan gider, diğer hanedan üyeleri komutan olarak orduya Komuta ederlerdi.
- e-** Türk ordusunun temel silahları ok-yay ve kılıçtır.
- f-** Savaşlarda **Turan taktiği** (**Hilal Taktiği– Kurt kapanı-Sahte Ricat**) tekniği kullanılır.

NOT: İlk Türk devletlerinde Kağanı koruyan seçme muhafız birliklerine **Böri**, Keşifler yapan akıncı birliklerine **deYelme** denir.

3. Devlet Yönetimi

a- Kağan:

- Türk devletlerinde devletin başı, hakimiyeti Tanrıdan alan hükümdardı. Hükümdar kutsal sayılır ve ona tanrı tarafından bazı güçler verildiğine inanılırdı. Tanrı tarafından verilen bu güçler ; **Kut** (Siyasi iktidar-Yönetme gücü, becerisi) **Ülüg-Ülüş**(İktisadi güç-Hükümdarın ülkeyi zenginleştirmesi ve halka bu bolluğu adil şekilde üleştirme paylaşırma gücü) **Küç**(savaş Yeteneği- Savaş kazanma becerisi) tür.

- Kağan olabilmek için **hükümdar ailesinden gelmek** ve **erkek** olmak şartı vardı.
- Töreye göre hükümdar 2 şekilde tespit edilirdi; 1- **Kurultay tarafından seçilen** 2- **Baş hatunun en büyük oğlu.**
- **İlk Türk devletlerinde hükümdarın unvanları;** Kağan, Han, Yabgu, İl-teber, Şanyü ve İdikut
- **Hükümdarlık Sembolleri;** Otağ, Taht, Sancak, Davul, Sorguç, Kemer, Kılıç ve Kamçı
- **Kağanın görevleri:** 1- Ülkeyi düşmanlardan korumak 2- Ülkede birlik ve barışı sağlayıp boyları bir arada toplamak 3- Töre kurallarını uygulamak 4- halkı adaletli ve eşit yönetmek 5- Halkı giydirip doyurmak, refah seviyesini artırmak 6- ordunu başında sefere gitmek 7- Devlet görevlilerini atamak 8-Savaşa ve barışa karar vermek 9- Elçileri göndermek ve kabul etmektir.
- Kağanın eşine **hatun** ya da **katun** denirdi. Hatunlar kendine has tahtına oturur, kurultay katılır, elçileri kabul eder, savaşa katılır ve hükümdar öldüğünde çocuklar küçük ise bir müddet devleti hatun yönetirdi.
- Kağanın erkek çocuklarına **Tigin** denirdi. Tiginler küçük yaştan itibaren **Ataman(İnal-İnanç)** adı verilen öğretmenler gözetiminde şehirlere yönetici olurlardı.
- **Hunlar** ülkeyi **Orta-Doğu-Batı** olmak üzere üç kısma ayırarak yönetirdi.Ortayı hükümdar doğuyu veliaht **Tiginler** batıyı ise hanedan üyeleri yönetirdi. **Göktürk ve Uygurlar da ise ülke doğu-batı olarak ikili teşkilatla** yönetilirdi. Doğuda kağan batıda ise hanedan üyeleri vardı.

b- Hükümet:

- İlk Türk devletlerinde hükümete **ayukı** denirdi. Ayukının başında **aygucı** ve **üge** adı verilen vezir vardı. Ayukı halk arasında sevilen ve hanedan üyesi olmayan kişilerden seçilirdi.
- Hükümette birçok görevliler vardı. Bu görevlilere **buyruk**(Bakan) adı verilirdi. Bu görevliler; **Erkin**(İlteber devlet memuru) – **buyruk** (bakan) – **Tudun**(Vergi memurları) – **Tutuk**(Vali) **Bitikçi**(kâtip)-**Otacı**(Hekim)-**subaşı**-(ordu komutanı)- **Agıcı** (Hazine görevlisi) – **Tamgacı**(Mühürdar)

c- Kurultay:

- İlk Türk devletlerinde devleti ilgilendiren konuların görüşülüp karar bağlandığı meclislere **Kurultay** denirdi.
- Kurultay üyelerine Toygun denilmekte olup **Kağan-Hatun-Vezirler-Devlet memurları-Boy Beyleri-Komutanlar ve halkın ileri gelenleri** kurultaya katılırdı.
- Hunlarda Kurultay yılda 3 defa toplanırdı. **I.** Kurultay; Kışın toplanır ve Dini mahiyette konular görüşülür. **II.** Kurultay; İlkbaharda toplanır ve kağana bağlılık kurultayıdır. **III.** Kurultay; Sonbaharda toplanır Savaş ve sayım kurultayı da denir. Halk ve hayvanlar sayılırdı.
- Kağanı da genellikle Kurultay tespit ederdi. Kurultayın bulunması Türklerde demokratik bir devlet yapısı olduğunu gösterir. Her boyun küçük kurultayları da vardı. Kurultay sonrası **Toy** denilen şenlikler tertip edilirdi.

B. TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE DEVLET TEŞKİLATI

Türk-İslam Devletlerinde Devlet Anlayışı

- Orta Asya da kurulan ilk Türk-İslam devleti **Karahanlılar** dır.
- İlk Türk devletlerindeki anlayışlar Türk-İslam devletlerinde de devam etti.
- Türk-İslam devletlerinde Devlet anlayışının dayandığı temel esaslar ; **a- Töre b-İslam dini c- Türk-Cihan hakimiyeti d- Cihat anlayışı şeklindedir.**
- Türk-İslam devletlerinde Din ve devlet işlerinin ayrıldığı **Laiklik ilkesi** görülür.1058’de Abbasi Halifesi siyasi otoriteyi Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey’e bıraktı. Halife ise dini otoriteyi temsil etti.

2- Merkez teşkilatı

a-Hükümdar:

- İlk Türk devletlerindeki Kut inancı (Tanrı tarafından Kutsanma-Tanrı tarafından verilen güçler) İslamiyetin kabulüyle İslami anlam kazanarak Allahın takdiri ve nasibi olarak değiştirildi.
- Tahta geçme konusunda aynı şartlar devam etti. Bu da taht kavgalarına ve iç karışıklıklara neden oldu.
- İlk Türk-İslam devletlerinde Kurultay benzeri yapılar olmadığı için hükümdarın yetkileri çok genişti. Hükümdar **Saray-hükümet-ordu ve adaletin** başı olduğundan tüm güçleri (Yasama-Yürütme-Yargı) elinde toplamıştı.
- **Türk-İslam Devletlerinde hükümdarın kullandığı unvanlar;** İlig , Hakan , Han , Sultan dır. Gazneli Mahmut sultan ünvanını kullanan ilk Türk hükümdarıdır.

- **Türk-İslam devletlerinde hükümdarlık sembolleri**, İlk Türk devletlerindeki sembollere ilave olarak Hutbe ve Hilat te eklendi.
- Sultanın erkek çocuklarına **melik** yada **şehzade** denilmekte olup Selçuklularda hükümdarın erkek çocukları şehirlere vali olarak gönderilirdi. Buna **Atabeylik** sistemi denir. Melik-Şehzade öğretmenlerine **Atabey** denir.

b-Saray :

- Türk-İslam devletlerinde saray 3 kısımdan oluşurdu. 1- **Harem** (Hükümdar ve ailesinin oturduğu bölüm) 2- **Selamlık** (devletin idare edildiği bölüm) 3- **Enderun**(Memurların yetiştirildiği okul bölümü)
- Karahanlılarda saraya **Kapu**, Selçuklularda **Dergâh** ya da **Bargâh** denirdi.
- Sarayda birçok görevli bulunurdu. Bunların başında ise **Hacip** bulunurdu. Hacip Sultan ve Vezirden sonra en yetkili üçüncü görevli idi. Sarayda diğer görevliler ise **Hares Emiri** (saray güvenlikçisi) , **silahtar** (Hükümdarın silahlarını korur) , **Abdar**(Hükümdarın Temizlik işleri) , **Çaşnigir**(Hükümdarın Yiyecek işleri) , **Şarabdar**(Hükümdarın içecekleri) , **Camedar** (Hükümdarın Elbiseleri) **Candar** (sarayı dışarıdan gelen sadırlara karşı korur) , **Alemdar**(Bayrak ve sancakları korur savaşa götürür.) , **Emir-i Ahur**(Sarayın atlarına bakar) , **emir-i Şikar**(Hükümdarın av işleri)

c-Hükümet:

- Hükümetin başında Karahanlılarda **Yuğruş** Gaznelilerde **Hace-i Buzurg** Selçuklularda ise **Vezir** vardı. Vezir Sultan dan sonra en yetkili kişidir.
- Karahanlı, Gazneli ve Selçuklularda hükümet işleri Divan adı verilen dairelerde görülürdü. Türk-İslam devletlerinde belli başlı divanlar, görevleri ve en büyük görevlileri şunlardır.
1- Divan-ı Saltanat (Karahanlılarda Divan-ı Ali, Gaznelilerde Divan-ı Vezaret): Başkanı vezir olup devletle ilgili tüm işler burada görüşülür. Diğer divanların başkanları katılır.
2- Divan-ı Tuğra (Karahanlılarda Divan-ı Tuğra- Gaznelilerde Divan-ı Risalet) : Başkanı Tuğrai olup devletin tüm iç ve dış yazışmalarını yapar.
3- Divan-ı İstifa (Karahanlılarda Divan-ı İstifa- Gaznelilerde Divan-ı Vekâlet) : Başında Müstevfi olup Devletin her türlü mali işleriyle ilgilenir.
4- Divan-ı İşraf (Karahanlılarda Divan- ı İşraf – Gaznelilerde Divan-ı İşraf) Başında Müşrif olup Teftiş divanıdır.
5- Divan-ı Arz (Karahanlı-Gazneli de aynı): Başında Emir-i Arız olup Askeri işlerle ilgilenir.

3- Taşra Teşkilatı

- Karahanlılar da eski Türk ikili idare sistemi bir müddet devam etmiştir. Ancak Karahanlı, Gazneli ve Selçuklularda ülke **Eyalet-Şehir-kasaba-Köy** olarak idari birimlere ayrılmıştır.
- Eyaletleri **Şihne** denilen askeri vali ile **Melik** adı verilen Hanedan üyeleri valiler yönetirdi. **Askeri işlerden ise subaşı**, **Mali işlerden Amil yada imga**, **Adli işlerden Kadı** yada **Kadil Kudat**, belediye işlerinden ise **muhtesipler** sorumlu idi. Şehirleri **Amid** adı verilen askeri valiler yönetirdi. Diğer yöneticiler Eyaletler ile aynı idi. Türk-İslam devletlerinde posta teşkilatına da önem verilmiş, ayrıca **Berid** adı verilen görevliler Taşradaki görevlileri kontrol eder, raporları merkeze gönderirdi.

4- Ordu Teşkilatı

Türk-İslam Ordusunun genel özellikleri

- a- İlk Türk devletlerinde onlu askeri sistem uygulanmamıştır.
- b-Ordunun aslı yine Türklerden oluşmasına rağmen Türk İslam devletlerinde başka unsurlarda orduya alınmaya başlamıştır.
- c-Atlı birliklerin yanı sıra yayalarda kullanılmaya başlanmıştır.
- d-Ok yay kılıç önemli silahlardır.
- e-Hükümdarlar ordu komutanıdır.
- f-Turan taktiği uygulanmıştır.
- g- Orduya GULAM SİSTEMİ ile asker yetiştirilirdi.
- h- İlk kez Hz. Ömer Döneminde kullanılan **askerî ikta (ikta sistemi)** Büyük Selçuklular tarafından geliştirilip Türk ordusunda uygulanmıştır.

GULAM SİSTEMİ: Gulam askerleri, çoğunluğu Türklerden olmak üzere, satın alma yoluyla savaşlarda esir edilenlerle küçük yaşlarda toplanan çocukların gulamhane adı verilen asker yetiştirme merkezlerinde yetiştirilmesi ile oluşturuldu.

Not: Osmanlıda Devşirme sistemi, Pençik Usulü, benzer usullerdir.

İKTA SİSTEMİ: Ülke topraklarının vergi gelirlerine göre bölümlere ayrılarak her birinin askerî ve sivil devlet görevlilerine hizmet karşılığında maaş olarak verilmesidir. Görevliler elde ettikleri gelirlerden maaşlarını aldıktan sonra kalan bölümü ile atlı asker beslerlerdi. **“Sipahiyan”** adı verilen bu askerler savaş zamanında orduya katılırlardı.

Not : İktâ sistemi,nin Osmanlılardaki karşılığı Tımar Sistemidir.

Karahanlılarda Ordu; **a-**Saray Muhafızları(Hükümdarı koruyan maaşlı askerler) **b-**Hassa ordusu (Asıl savaşan ordu olup maaşlıdır) **c-**Eyalet ordusu(Şehzade ve valilerin orduları) **d-**Gönüllü Türkmenlerden oluşurdu.

Gaznelilerde ordu; **a-**Gulaman-ı saray (Sarayı ve sultanı koruyan maaşlı askerler) **b-** Hassa ordusu (Türklerden oluşan asıl savaşan ordu olup maaşlıdır.) **c-** Eyalet Ordusu (Şehzade ve valilerin orduları) **d-** Ücretli askerler **e-**Gönüllülerden oluşurdu.

Selçuklularda Ordu ; **a-**Gulaman-ı Saray(Sarayı ve sultanı koruyan maaşlı askerler) **b-** Hassa ordusu(Süvari olup asıl savaşan ordudur.) **c-** İktâ askerleri(İktâ sistemiyle yetiştirilen askerler) **d-**Türkmenler(Akıncı birlikleridir) **e-**Bağlı devletlerin askerleri **f-** Yardımcı Hizmet sınıfı(Mancınıkcı-Neftçi-lağımcı) oluşur.

Mancınıkcılar: Mancınıkla taş fırlatarak kale surlarına zarar veren sınıf.

Neftçiler: Kale kuşatmalarında surlara tırmanmaya çalışan düşman askerlerinin üzerine yağ dökmekle görevli askerî sınıf.

Lağımcılar: Kale kuşatmalarında tünel kazarak kaleye girmekle görevli sınıf

C- OSMANLI KLASİK DÖNEM DEVLET TEŞKİLATI

Osmanlı Devlet Anlayışı

- Osmanlı devlet anlayışı genel olarak Selçukluları örnek alarak oluşturulmuştur.
- Osmanlı devlet anlayışı 3 esas üzerine kurulmuştur. Bunlar ;
 - Devlet-i Ebed Müddet** (Devletin sonsuza kadar yaşatılması)
 - Nizam-ı Alem**(Dünya düzeninin sağlanması adalet ve barışın sağlanması)
 - Kanun-ı Kadim** (Kamu hukuk kurallarının üstünlüğü , büyük kanunlar) dir.
- Osmanlı devletinde tüm yönetim ve kanunlar **Töre** ve **İslam** dinine uygun olarak düzenlenmiştir. Bunun yanında bazı hükümdarlar kanunlarda yapmışlardır. Fatih Sultan Mehmet (Fatih kanunnameleri ya da kanunname-i Ali Osman) ve Kanuni Sultan Süleyman buna örnekler.

2. Merkez Teşkilatı

Osmanlı merkez teşkilatı Hükümdar-Saray ve Divan-ı Hümayun olarak sıralanmıştır.

a- Hükümdar:

- Osmanlı hükümdarları bey , Gazi , Hüdavendigar , **Sultan, Han ve padişah** unvanlarını kullanmışlardır. Osmanlı sülalesine Ali Osman denilmiştir.
- Tahta çıkarken belli bir kural olmadığı için taht kavgaları yaşanmıştır. Bunu önlemek için Osmanlı Hükümdarları **Veraset sistemine** bazı yenilikler getirmişlerdir. Bunlar
 - 1- I. Murat “Ülke hanedanının ortak malıdır” anlayışının yerine “**Ülke padişahın oğullarının malıdır**” anlayışını getirdi.
 - 2- Fatih **Kardeş Katli** ilkesini getirdi.
 - 3- I. Ahmet Kardeş Katli ilkesini kaldırarak **Ekber ve Erşet**(yaşı en büyük hanedan üyesinin tahta geçmesi) getirdi.
- Padişahlar **Cülus töreni** ile tahta çıkar, Eyüp Sultan da kılıç kuşanırdı. Padişah **Yasama-Yürütme-Yargı** güçlerini elinde toplamıştır.
- Padişahın erkek çocuklarına **Şehzade** denirdi. Şehzadeler 12 yaşlarında **Lala**(Padişah öğretmeni) adı verilen öğretmenler gözetiminde devlet tecrübesi kazanmak için illere(Sancak) vali olarak gönderilirdi. Bu sisteme**Sancağa çıkma** denir. Sancağa çıkma **III. Mehmet** döneminde kaldırılınca devlet yönetimi tecrübesi olmayan padişahlar başa geçti.

b- Saray:

- Saray hem padişahın devleti yönettiği hem de devlet işlerini yürüttüğü merkezdir.
- Osmanlı sarayı 3 bölümden oluşmuştur.
 - Birun(Dış saray)
 - Enderun(İç saray ve devşirmelerin yetiştirildiği okul)
 - Harem(Hükümdarın özel hayatını geçirdiği bölüm)
- Enderun da devşirmelerin yetiştirildiği Enderun mektebi bulunur. Devşirme; Hristiyan kökenli çocukların Türkleştirilip Müslümanlaştırılması demektir. Küçük yaşta alınan Hristiyan kökenli çocuklar Anadolu da Türk ailelerin yanına verilir

orada bir Müddet kaldıktan sonra çok zeki olanları Enderun mektebine alınırdı. Burada padişahın özel hizmetinde bulunan çocuklar daha sonra çeşitli görevler alarak saraydan çıkarlardı. Devşirmeler Vezir-i azamlığa kadar yükselmişlerdir. Özellikle Fatih devrinden itibaren devşirme kökenli devlet görevlisi sayısı artmış ve Türk kökenli devlet adamları ile devşirme kökenli devlet adamları arasında çekişmeler yaşanmıştır.

- Enderun ayrıca her türlü devlet işlerinin görüşüldüğü yerdir. Hükümdar elçileri kabul eder, Divan toplantıları burada (Babüssaade) yapılırdı. Osmanlıda saraylar **Topkapı , Edirne ve İbrahim Paşa sarayları** önemli saraylardır.

c- Divan-ı Hümayun:

- Osmanlıda her türlü devlet işlerinin görüşüldüğü meclise **divan-ı Hümayun** denir.
- Osmanlılarda diğer Türk-İslam devletlerinden farklı olarak tek divan vardır.
- Divan-ı Hümayun Orhan Bey döneminde kurulmuştur. Fatih dönemine kadar Divana Padişah başkanlık ederken fatihten sonra Vezir-i azamlar başkanlık etmeye başladılar. Divan-ı Hümayun a en yüksek devlet görevlileri katılırdı.
- Divanda **İlmiye, Kalemîye ve Seyfiye** sınıfına mensup görevliler vardı.
- **Seyfiye: Asker kökenli** Divan üyeleri olup **Vezir-i Azam** (Padişahın mutlak vekili, Padişah'tan sonra en yetkili kişi günümüz başbakan benzeri) **Vezirler** (Veziri azamın verdiği görevleri yerine getirir. Günümüz Bakan benzeri) **Yeniçeri Ağası** (Yeniçeri askerinin komutanı, günümüz Kara kuvvetleri komutanı benzeri) **kaptan-ı Derya** (Donama komutanı günümüz Deniz kuvvetleri komutanı)
- **İlmiye: Medrese kökenli** Divan üyeleri olup Yargı ,İfta(Fetva verme) ve Eğitim işleri ile uğraşırlardı.**Kazasker** (Yargı işlerinden sorumlu en büyük hakim-yargıç idi günümüz Adalet Bakanı) **Şeyhülislam** (fetva verir , medreseleri yönetirdi.)
- **Kalemîye : Bürokrasi yani memur kökenli** devlet adamları olup devletin mali ve yazışma işlerini yürütürdü.**Defterdar** (Tüm ekonomik-mali işlerden sorumlu idi. Günümüz Maliye bakanı) **Nişancı** (Devletin tüm yazışmalarını hazırlar padişahın Tuğrasını çekerdi.)

3- Taşra Teşkilatı

- Osmanlı devletinde ülke **Eyaletler**(İllerin birleşmesi ile oluşur) **sancak** (il) **Kaza** (İlçe) ve **köy** şeklinde idari birimlere ayrılmıştır.
- Eyaletler; **Saliyaneli**(Yıllıklı olup Tımar sistemi uygulanmayan fakir Arap eyaletleridir.) **saliyanesiz**(Tımar sisteminin uygulandığı eyaletler) **Bağlı hükümetler**(Kırım-Eflak-Boğdan) ve **Özel yönetimli eyaletler** olarak 4 ana gruba ayrılırdı.
- Eyaletlerin başında Beylerbeyi vardı. Eyaletlere bağlı Sancakları Sancak beyi, Kazaları kadılar Köyleri de Kethüda yönetirdi.

Tımar sistemi: Osmanlı devletinde bazı asker ve memurlar maaş verilmez, bunun yerine kişinin rütbesine göre toprak verilir. Sahib-i Arz denilen bu kimse toprakları çiftçiye kiralar elde edilen gelirler ile kendi ve yanında çalışanların maaşlarının ayırdıktan sonra geri kalanı ile asker beslerdi. Bu sisteme tımar veya Dirlik sistemi denir. Dirlik sistemi içerisinde topraklar 3 gruba ayrılır.

1-Has: gelirleri 100000 akçeden fazla olan topraklar olup yüksek dereceli memur ve askerlere verilir.

2-Zeamet: Gelirleri 20000 ila 100000 akçe arası olan topraklar olup orta dereceli memur ve askerlere verilir.

3-Tımar: gelirleri 20000 akçeden az olan topraklardır. Düşük dereceli memur ve askerlere verilir.

4- Ordu teşkilatı

- Osmanlı Ordusu 3 ana kısma ayrılır. **a- Kapıkulu askerleri b- Eyalet askerleri c- Donanma**
- **Kapıkulu askerleri** . bunlar **devşirme kökenli** olup saray da yaşarlar 3 ayda bir **Ulufe** adı verilen maaş **vecûlus bahşişi** alırlar evlenmezler askerlik dışına başka meslekle uğraşmazlardı. **Yayalar ve Süvariler** olarak 2 kısımdırlar. **Yaya ocakları şunlardır.**
 - 1- **acemi Ocağı** (devşirmelerin ilk geldiği ve diğer ocaklara asker yetiştiren ocaktır.)
 - 2- **yeniçeri Ocağı**(Savaşlarda padişahı diğer zamanlarda sarayı koruyan askerlerdir.)
 - 3-**cebeci Ocağı**(Silahların yapım ve onarımıyla görevli ocaktır.)
 - 4- **topçu Ocağı** (Top döken ve savaşlarda kullanan ocaktır.)
 - 5- **Top arabacıları ocağı**(Topları cepheye taşıyan ocaktır.)
 - 6- **Humbaracı Ocağı**(El bombası havan topu yapan ocaktır.)
 - 7-**Lağımçı Ocağı** (kale kuşatmalarında kalenin altına tüneller kazan ocaktır.)

Süvariler ise şunlardır. Sipahiler-Silahtarlar-Sağ Garipler-Sol Garipler-Sağ Ulufeciler-Sol Ulufeciler

- **Eyalet askerleri:** Osmanlı ordusunun en kalabalık ve en savaşçı bölümüdür. Taşlarda otururlar. Meslekle uğraşabilirler evlenebilirler kendi evlerinde yaşarlar. Eyalet askerleri, tımarlı sipahiler-Akıncılar-Gönüllüler-Besliler-Azaplar-Yayalar-Müsellemler-Deliler şeklinde teşkilatlanmıştır.
- **Donanma**Deniz kuvvetleridir. Başında Kaptan-ı derya ulunur. Deniz askerlerine **levant** denir. Barbaros-Piri reis-Turgut reis-Kılıç Ali Paşa-Seydi Ali reis-Burak reis önemli denizcilerdir. İstanbul-Süveyş-Rusçuk-Gelibolu-Sinop-İzmit-Basra önemli tersanelerdir.

Ç- 17. ve 18. YÜZYIL OSMANLI DEVLET TEŞKİLATI

1-XVIII. yy Islahatları

Bu yüzyıllarda meydana gelen önemli değişimler şunlardır.

- Osmanlı devletinde 18. yüzyılda sadrazamın güçlenmesiyle Divan Toplantıları **Bab-ıali** de(sadrazam konağı) toplanmaya başladı.
- Kalemiye sınıfı ve **Reisülküttab önem** kazandı. Önceki dönemlerde Nişancı ya bağlı bir memur olan Reisülküttab zamanla **Hariciye(Dışişleri bakanı)** haline geldi.
- Lale devrinde** ilk önemli ıslahatlar yapıldı.
- 18. yy ıslahatları asıl III. Selim döneminde hız kazandı. Bu dönemde **ilk daimi dış elçilikler** açıldı. **Nizam-ı Cedit** ıslahatları adı verilen III. Selim ıslahatları, III. Selim in tahttan indirilmesi ile son buldu.

2-XIX. yy Islahatları

- Bu dönemde **en çok ıslahat yapan hükümdar II. Mahmut** tur. II. Mahmut 1808 de Anadolu ve Rumeli ayanları ile **Sened-i İttifak** ı imzaladı. Böylece ilk kez Osmanlı padişahının yetkileri kısıtlandı.
- II. Mahmut **Yeniçeri ocağını kaldırarak yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye** isimli Batı tarzında bir ordu kurdu.
- İlk kez **Seraskerlik** makamı(Genelkurmay başkanlığı)kuruldu.
- En önemli devlet görevlileri Sadrazam-Serasker-Şeyhülislam oldu.
- Divan-ı Hümayun kaldırılarak yerine **heyeti vükela** (Bakanlıklar) kuruldu. Vezirlere Nazır, Kazaskere Adliye Nazırı, Reisülküttaba Hariciye Nazırı(Dış işleri bakanı) , Defterdara maliye Nazırı denilmeye başlandı.
- Devlet memurlarının **maaşları aylık** olarak hazineден ödenmeye başlandı.

II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI

1-Sened-i İttifak: 1808 de II. Mahmut döneminde Vezir-i azam Alemdar Mustafa paşa nın katkıları ile Anadolu ve Rumeli ayanları ile Padişah II. Mahmut un imzaladığı bir anlaşma olup bu anlaşma ile Osmanlı da padişahın yetkileri ilk defa sınırlandırılmıştır.

2-II. Mahmut 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine Batı tarzında Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında bir ordu kurdu. Tarihte Yeniçeri ocağının kaldırılması olayına Vakay-ı Hayriye denir.

3- Günümüz genelkurmay Başkanlığı yetkileri sahip Seraskerlik makamı kuruldu.

4- Divan-ı Hümayun ve Bab-ı ali kaldırılarak yerine Heyet-i Vükela yada Nezaretler(nazırlık yani günümüz manasında bakanlıklar) kuruldu. Kubbealtı vezirliği tamamen kaldırıldı.Divan üyeleri; Sadrazama başvekil(başbakan) Kazasker (adliye nezreti=Adalet bakanı) , Reisülküttab (Hariciye nezreti=Dışişleri bakanı) Yeniçeri ağası(yeniçeri ocağı kaldırıldığı için yerine seraskerlik=Genelkurmay) , Sadaret Kethüdası(Dahiliye Nazırı=İçişleri Bakanı) , Defterdar (Maliye nazırı=Maliye Bakanı) oldu.Vezirlere (Nazır=Bakan) ,Kaptan-ı Derya (Bahriye Nazırı-Deniz Kuvvetleri komutanı) , Şeyhülislam ise Osmanlı Devleti yıkılıncaya kadar aynı adla devam etmiştir.

5-Devlet işlerinin kolaylaştırılması için yeni meclisler kuruldu. Askeri işler için Dar-ı Şuray-ı Askeri, Adalet işleri ve kanun yapmak için Meclis-i Ahkâmı Adliye ve yönetim işleri için Dar-ı Şuray-ı Bab-ı Ali meclisleri oluşturuldu.

6- Taşra teşkilatında ise tımar sistemi kaldırıldı ve tüm asker ve memurlara maaş bağlandı. Mahalle ve köy muhtarlıkları kuruldu. İç güvenliğı sağlamak için redif adı verilen ordu kuruldu.

TANZİMAT DÖNEMİ ISLAHATLARI

- Tanzimat Fermanı:** 1839 da Abdülmecit in hükümdarlığı döneminde sadrazam Mustafa reşit Paşa nın katkıları ile ilan edilen bir fermandır. Gülhane Parkına okunup ilan edildiğı için **Gülhane Hatt-ı Hümayun** da denir. Bu fermanla Osmanlı halkına bazı haklar verilmiştir. Tüm Osmanlı tebaası(Halk) eşit sayılmıştır. Tanzimat fermanı ile Osmanlı hızlı bir batılılaşma sürecine girmiş ve bu dönemde yapılan ıslahatlara Tanzimat ıslahatları denir.
- Islahat Fermanı:** 1856 da Kırım savaşı sonrası Batılı ülkelerin Azınlıkları bahane ederek içişlerimize karışmalarını engellemek için Abdülmecit in hükümdarlığı döneminde yayımlanan bir fermandır. Bu fermanla azınlıklar geniş haklara kavuşmuştur.
- Tanzimat döneminde Padişahdan sonra en yetkili devlet görevlileri Serasker, Sadrazam ve şeyhülislam olmuşlardır.
- 1868 de Şura-yı Devlet (Danıştay) ve Divan-ı Ahkâm-ı adliye(Yargıtay kuruldu.)
- Taşra teşkilatında **1840 Nizamnamesi** çıkarıldı. Bu nizamname ile ülke Eyalet (yöneticisi Müşir) , Sancak(yöneticisi kaymakam) , Kaza(yöneticisi seçimle Kaza Müdürü) ve köy(Yöneticisi Muhtar) olarak bölümlere ayrıldı. İlk kez Eyalet ve sancak genel meclisleri açıldı. Daha sonra 1867 ve 1871 Nizamnameleri çıkarıldı. Nahiye(Bucak) adı verilen yeni bir taşra yönetim birimi Oluşturuldu

MEŞRUTİYET DÖNEMİ YENİLİKLERİ

1- Meşrutiyet: Hükümdarın yanında meclis açılarak halkın kısmen yönetime katıldığı devlet idare şekline meşrutiyet denir. Osmanlı devletinde **1876 da II. Abdülhamit in** hükümdarlığı döneminde **Mithat paşa** nın katkıları ile I. Meşrutiyet ilan edildi. Meşrutiyetle birlikte **Kanun-ı Esasi (ilk Anayasamız)** ilan edildi ve 1877 de seçimler yapılarak Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan adında 2 meclis açıldı. Mebusan ve Ayan Meclisleri Şuray-ı Devlet tarafından hazırlanan kanunları görüşür ve padişahın onayı ile kanunlar yürürlüğe girerdi. Hükümeti ve Bakanları da bu iki meclis seçer, padişahın onayı ile de hükümet kurulurdu.

- **KANUN-I ESASİ:** 1876 de ilan edilen anayasadır. Bu anayasanın amacı özgürlükleri artırarak Osmanlı devletinin dağılmasının önlenmek istenmesidir. Kanun-ı Esasi yi Mithat Paşa önderliğinde Şura-yı Devlet hazırlamıştır. Toplam 119 maddeden oluşmuştur.
- **MECLİS-İ MEBUSAN:** Üyeleri halk tarafından seçilen meclistir.4 yıllığına seçilir. Çalışmalarını açık oturumlarla yapar. Padişah meclisi kapatabilirdi. Toplam 115 mebus(vekil vardır.)
- **MECLİS-İ AYAN:** Üyeleri Padişah tarafından ömür boyu seçilir. Asker, bürokrat ve ulema sınıfından oluşur. Çalışmalarını kapalı oturumda yapardı. Toplam 26 ayan vardır.
- **ŞURA-YI DEVLET:** Padişahın ataması ile oluşan 28 Kişilik bir kurul olup Meclislerin teklifi ile kanun-ı Esasiye aykırı olmamak kaydıyla Kanun hazırlar, kanunlar önce Meclis-i Mebusan daha sonra Meclis-i Ayan da görüşülür ve Padişahın onayı ile yürürlüğe girerdi.

2- 1877–78 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) sebebiyle II. Abdülhamit Kanun-ı Esasinin kendisine verdiği yetki ile 1878 de Kanun-ı esasi yi Yürürlükten kaldırdı ve Meclis-i Ayan ve Meclis-i mebusanı kapattı. Meşrutiyet isteyen Osmanlı aydınlar Genç Osmanlılar (Jön Türkler) adı Verilen bir örgüt kurarak II. Abdülhamit e karşı muhalefete geçtiler. Bu Örgüt zamanla İttihat ve Terakki Partisi adını aldı.

3- 1908 yılına kadar II. Abdülhamit ülkeyi saltanatla yönetti. Ancak İttihat ve Terakkinin başlattığı muhalefet zamanla isyana dönüştü. 1908 de Niyazi Bey ve arkadaşları meşrutiyet isteyerek ayaklandı ve 1908 de II. Abdülhamit Kanun-ı esasiyi tekrar yürürlüğe koydu. Meclisler tekrar açıldı. 1908 de İttihat ve Terakki partisi yapılan seçimleri kazanarak mecliste çoğunluğu elde etti. Ancak II. Abdülhamit 1909 da tarihimizde 31 Marta olayı denilen bir isyan hareketiyle tahttan indirildi ve yerine Mehmet Reşat Padişah yapıldı. 1913 te Enver Paşa önderliğinde İttihatçılar Bab-ı ali Baskını adı verilen olayla Meclis-i Mebusan ı basarak muhalefeti yok ederek idareyi ele aldı. Bab-ı Ali Baskınından sonra Padişahların hiçbir yetkisi kalmadı. Talat Paşa-Enver Paşa ve Cemal Paşa devleti 1918 I. Dünya savaşı sonrasına kadar yönetti. Savaşın sonra İttihatçılar öldürüldü ya da sürüldü. 1918–1922 arası Hürriyet ve İtilaf Fırkası ülkeyi yönetti. (En meşhur Hürriyet ve İtilaf partili Damat Ferit Paşa dır.). II. Meşrutiyet döneminde 1908–1912–1914 ve 1919 da olmak üzere 4 tane seçim yapılmıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİ

I. Dünya savaşı sonrası Osmanlı Devleti 1918 de İmzalanan Mondros Ateşkes anlaşması ile fiilen tarihi karışmıştır. Ancak Osmanlı devletinin resmen yıkıldığı tarih 1 kasım 1922 de saltanatın Kaldırılması iledir. 19 Mayıs 1919 da Atatürk ün Samsun a çıkmasıyla Türkiye Devletinin temelleri atıldı. Amasya genelgesi, Erzurum ve Sivas kongreleri ile bu gidişat hızlandı. Cumhuriyet döneminde başlıca gelişmeler şunlardır.

1- 23 Nisan 1920 de TBMM açılarak Milli Egemenliğe ilk adım atıldı.

2- 1921 de Teşkilatı Esasiye (1921 anayasası) kabul edildi. (Türkiye devletinin ilk anayasası olup, sırasıyla 1921–1924–1961 ve 1982 anayasalarını kullandık). 1921 Anayasasının genel özellikleri şunlardır.

A- savaş dönemi anayasasıdır.

B- 24 maddelik kısa bir anayasadır.

C- Meclis hükümeti sistemi vardır.

Meclis Hükümeti Sistemi : hükümet üyelerini meclis seçer herhangi bir parti yoktur. (Ancak Mustafa Kemal in önderliğindeki Müdafaa-i Hukuk grubu vardır.)

D- Güçler Birliği esası vardır.

Güçler Birliği : Yani devletin temelini oluşturan Yasama(Kanunları yapma)-Yürütme(Yapılan Kanunları uygulama) ve yargı(Yasalara uymayanların cezalandırılması) gücünün tek elde toplanması TBMM de toplanması demektir.

Güçler Ayrılığı : Yasama-Yürütme ve Yargının ayrı kurumlarda toplanmasıdır. Güçler birliği sadece 1921 Anayasasında vardı. 1924–1961–1982 anayasalarında ise Güçler ayrılığı esası vardır. Günümüzde Yasama-Yürütme ve yargı birbirinden ayrıdır. Yasamayı TBMM, Yürütmeyi Cumhurbaşkan-Başbakan-Bakanlar Kurulu ver tüm bürokrasi, Yargıyı ise bağımsız mahkemeler yerine getirir.

3- 1924 Anayasası kabul edildi.(Bu anayasada Güçler ayrılığı esası var , İlke ve İnkılap anayasasıdır.)

4- 1928 de Anayasamızda bulunan “Türkiye nin dini İslam’dır.” Maddesi anayasadan çıkarıldı.

5–1937 de Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, İnkılapçılık ve Laiklik temel Atatürk ilkeleri anayasamıza girmiştir.

6- Cumhuriyet döneminde ilk siyasi partilerde kuruldu.

TBMM de **Atatürk başkanlığındaki Müdafaa-i Hukuk grubu Cumhuriyet Halk Fırkası** adını alarak Türkiye nin ilk siyasi partisi oldu.
1924 te **Kazım Karabekir ve arkadaşları Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını** kurdular ancak bu parti Şeyh Said İsyanı ile kapatıldı.
1930 da **Ali Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası** da Menemen Olayı Dolayısıyla kapatıldı. Bundan sonra 1945 ya kadar Türkiye de tek parti CHP iktidarı yaşandı. 1945 den sonra tekrar çok partili rejime geçildi.

7- 1934 te kadınlara da Seçme ve seçilme hakkı verilerek kadınlarında siyasal hayata katılmaları sağlandı.

1. ÜNİTE SONU ÖLÇME DEĞERLENDİRME ETKİNLİĞİ

KLASİK SORULAR

1) – Türklerde Devleti Oluşturan Unsurları yazarak kısaca açıklayınız.

- 1)- a- Bağımsızlık(Oksızlık) :** Türklerin sahip olduğu atlı göçebe yaşam tarzı, onların özgürlüklerine düşkün olmalarını ve bağımsızlığın milli bir karakter olmasını sağlamıştır.
- b- Halk(Millet) :** Türklerde halk sınıflara ayrılmamıştır.Kişilerin ekonomik ve sosyal hakları bulunmaktaydı.”Halk Devlet İçin Değil; Devlet Halk İçindir.” Anlayışı hakimdir.
- c-Ülke(Vatan-Toprak) :** Türkler özgür olarak yaşadıkları ve egemenlik haklarını tam olarak kullandıkları topraklara **yurt , ülke , uluş** adını vermişlerdir.
- d- Teşkilatlanma :** Türkler teşkilatlanma, devlet kurma becerileri yüksek bir millettir.Tarih boyunca hiçbir zaman devletsiz kalmamışlardır.Devleti oluşturan **boy**lar ,güçlü bir siyasi birlik sağlayarak devleti yaşatmışlardır.

2)- Türk-İslam Ordusunun genel özelliklerinden 5 tanesini maddeler halinde yazınız.

- 2)- a- İlk Türk devletlerinde onlu askeri sistem uygulanmamıştır.
- b-Ordunun aslı yine Türklerden oluşmasına rağmen Türk İslam devletlerinde başka unsurlarda orduya alınmaya başlamıştır.
- c-Atlı birliklerin yanı sıra yayalarda kullanılmaya başlanmıştır.
- d-Ok yay kılıç önemli silahlardır.
- e-Hükümdarlar ordu komutanıdır.
- f-Turan taktiği uygulanmıştır.
- g- Orduya GULAM SİSTEMİ ile asker yetiştirilirdi.
- h- İlk kez Hz. Ömer Döneminde kullanılan **askerî ikta (ikta sistemi)** Büyük Selçuklular tarafından geliştirilip Türk ordusunda uygulanmıştır.

3)- Gulam sistemi hakkında kısaca bilgi veriniz.

- 3)- Gulam askerleri, çoğunluğu Türklerden olmak üzere, satın alma yoluyla savaşlarda esir edilenlerle küçük yaşlarda toplanan çocukların gulamhane adı verilen asker yetiştirme merkezlerinde yetiştirilmesi ile oluşturuldu.

4)- Ikta sistemi hakkında kısaca bilgi veriniz.

- 4)- Ülke topraklarının vergi gelirlerine göre bölümlere ayrılarak her birinin askerî ve sivil devlet görevlilerine hizmet karşılığında maaş olarak verilmesidir. Görevliler elde ettikleri gelirlerden maaşlarını aldıktan sonra kalan bölümü ile atlı asker beslerlerdi. “Sipahiyan” adı verilen bu askerler savaş zamanında orduya katılırlardı.

5)- Osmanlı devlet anlayışını oluşturan esasları yazarak kısaca açıklayınız.

- 5)- Osmanlı devlet anlayışı 3 esas üzerine kurulmuştur. Bunlar ;
- Devlet-i Ebed Müddet** (Devletin sonsuza kadar yaşatılması)
- Nizam-ı Alem**(Dünya düzeninin sağlanması adalet ve barışın sağlanması)
- Kanun-ı Kadim** (Kamu hukuk kurallarının üstünlüğü , büyük kanunlar) dir.

6)- Osmanlı veraset sisteminde (tahta çıkma usulü)yaşanan değişimleri kısaca yazınız.

- 6)- Tahta çıkarken belli bir kural olmadığı için taht kavgaları yaşanmıştır. Bunu önlemek için Osmanlı Hükümdarları **Veraset sistemine** bazı yenilikler getirmişlerdir. Bunlar
- 1- I. Murat “Ülke hanedanının ortak malıdır” anlayışının yerine “Ülke padişahın oğullarının malıdır” anlayışını getirdi.
- 2- Fatih **Kardeş Katli** ilkesini getirdi.
- 3- I. Ahmet Kardeş Katli ilkesini kaldırarak **Ekber ve Erşet**(yaşı en büyük hanedan üyesinin tahta geçmesi) getirdi.

7)- Divan-ı Humayun’nu oluşturan sınıfları yazarak; bu sınıfların görevleri hakkında bilgi veriniz.

- 7)- Divan-ı Humayun **İlmiye, Kalemîye ve Seyfiye** sınıflarından oluşmaktadır.
- Seyfiye:** Yönetim ve askerlik işleri ile ilgilenen sınıftır. Vezir-i Azam ,Vezirler, Yeniçeri Ağası , kaptan-ı Derya gibi asker kökenli divan üyeleri bu sınıfa mensuptur.
- İlmiye:** Yargı ,İfta(Fetva verme) ve Eğitim işleri ile ilgilenen sınıftır..Kazasker Şeyhülislam gibi medrese kökenli divan üyeleri bu sınıfa mensuptur.
- Kalemîye :** Devletin mali ve yazışma işlerini yürütürdü.**Defterdar** ve **Nişancı** gibi memur kökenli divan üyeleri bu sınıfa mensuptur.

8)- Sened-i İttifak hakkında kısaca bilgi veriniz.

- 8)-1808 de II. Mahmut döneminde Vezir-i azam Alemdar Mustafa paşa nın katkıları ile Anadolu ve Rumeli ayanları ile Padişah II. Mahmut un imzaladığı bir anlaşma olup bu anlaşma ile Osmanlı da padişahın yetkileri ilk defa sınırlandırılmıştır.

9)-Tanzimat Fermanı hakkında kısaca bilgi veriniz.

9)- 1839 da **Abdülmecit** in hükümdarlığı döneminde sadrazam **Mustafa reşit Paşa** nın katkıları ile ilan edilen bir fermandır. Gülhane Parkına okunup ilan edildiği için **Gülhane Hatt-ı Hümayun** da denir. Bu fermanla **Osmanlı halkına bazı haklar verilmiştir**. Tüm Osmanlı tebaası(Halk) eşit sayılmıştır. Tanzimat fermanı ile Osmanlı hızlı bir batılılaşma sürecine girmiş ve bu dönemde yapılan ıslahatlara Tanzimat ıslahatları denir.

10)- Islahat Fermanı hakkında kısaca bilgi veriniz.

10)- 1856 da Kırım savaşı sonrası Batılı ülkelerin Azınlıkları bahane ederek içişlerimize karışmalarını engellemek için Abdülmecit in hükümdarlığı döneminde yayımlanan bir fermandır. **Bu fermanla azınlıklar geniş haklara kavuşmuştur.**

11)- 1. Meşrutiyetin ilanı ile ilgili olan aşağıdaki metinde eksik bırakılan bölümleri doldurunuz.

11)- Osmanlı devletinde 1876 da II. Abdülhamit in hükümdarlığı döneminde **Mithat paşa** nın çalışması ile I. Meşrutiyet ilan edildi. Meşrutiyetle birlikte **Kanun-ı Esasi** (ilk Anayasamız) ilan edildi ve 1877 de seçimler yapılarak **Meclis-i Mebusan** ve **Meclis-i Ayan** adında 2 meclis açıldı. Bu Meclisler Şuray-ı Devlet tarafından hazırlanan kanunları görüşür ve padişahın onayı ile kanunlar yürürlüğe girerdi. Hükümeti ve Bakanları da bu iki meclis seçer, padişahın onayı ile de hükümet kurulurdu.

1877–78 Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle II. Abdülhamit Anayasanın kendisine verdiği yetki ile 1878 de meşrutiyete son verdi ,meclisleri kapattı. Meşrutiyet isteyen Osmanlı aydınları **Genç Osmanlılar (Jön Türkler)** adı Verilen bir örgüt kurarak II. Abdülhamit e karşı muhalefete geçtiler. Bu Örgüt zamanla **İttihat ve Terakki Partisi** adını aldı. 1908 yılına kadar II. Abdülhamit ülkeyi saltanatla yönetti. Ancak İttihat ve Terakkinin başlattığı muhalefet zamanla isyana dönüştü. Niyazi Bey ve arkadaşları meşrutiyet isteyerek ayaklandı ve **1908** de II. Abdülhamit anayasayı tekrar yürürlüğe koydu. Meclisler tekrar açıldı. 1908 de **İttihat ve Terakki partisi** yapılan seçimleri kazanarak mecliste çoğunluğu elde etti. Ancak II. Abdülhamit 1909 da tarihimizde **31 Marta olayı** denilen bir isyan hareketiyle tahttan indirildi ve yerine **Mehmet Reşat** Padişah yapıldı.

KAVRAM BİLGİSİ:

Tigin : İlk Türk Devletlerinde Kağanın erkek çocuklarına verilen ad.

Ataman: İlk Türk Devletlerinde Kağanın erkek çocuklarının eğitiminden sorumlu öğretmen

Kurultay :İlk Türk devletlerinde devleti ilgilendiren konuların görüşülüp karar bağlandığı meclislere Kurultay denir.

Melik :Türk İslam Devletlerinde Sultanın erkek çocuklarına verilen ad.

Meşrutiyet: Hükümdarın yanında meclis açılarak halkın kısmen yönetime katıldığı devlet idare şekline meşrutiyet denir.

EŞLEŞTİRME

**** Aşağıdaki Türk İslam Devletlerindeki Saray görevlileri ile görev alanlarını uygun şekilde eşleştiriniz.**

Saray Görevlileri	Görev Alanlarını
(a) Hares Emiri	(c) Hükümdarın Yiyecek işlerini yürütür.
(b) Abdar	(e) Hükümdarın Elbiseleri ile ilgilenir.
(c) Çaşnigir	(a) Saray güvenlikçisidir.
(d) Candar	(f) Bayrak ve sancakları korur savaşa götürür
(e) Camedar	(b) Hükümdarın Temizlik işlerini yürütür.
(f) Alemdar	(d) Sarayı dışarıdan gelen sadırlara karşı korur
(g) Emir-i Ahur	(h) Hükümdarın av işlerini yürütür
(h) Emir-i Şıkar	(g) Sarayın atlarına bakar

**** Aşağıda verilen Türk İslam Devletlerindeki divanlar ile görev alanlarını uygun şekilde eşleştiriniz.**

Divanlar	Görev Alanlarını
(a) Divan-ı Tuğra	(c) Denetleme işleriyle ilgilenir.
(b) Divan-ı İstifa	(d) Askeri işlerle ilgilenir.
(c) Divan-ı İşraf	(a) Devletin tüm iç ve dış yazışmalarını yapar.
(d) Divan-ı Arz	(b) Devletin her türlü mali işleriyle ilgilenir.

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- ◆ İlk Türk Devletlerinde Türklerde devlete **İl (el)** adı verilirdi.
- ◆ İlk Türk Devletlerinde hükümdar yönetme yetkisini Gök tanrı dan alır ve yaptığı tüm işlerden Gök Tanrı ya karşı sorumludur.Buna (**Kut Anlayışı**) denir.
- ◆ Türk ordusunda ücretli askerlik yoktur. Halk kadın erkek ayırt edilmeksizin her an savaşa hazır durumda olduğu için Türk milleti için **ordu-millet** deyiimi kullanılmıştır.
- ◆ İlk düzenli orduyu Hun hükümdarı **Mete Han** 10 luk askeri sisteme göre(onbaşı, yüzbaşı , binbaşı , tümenbaşı) oluşturmuştur.
- ◆ Göktürk ve Uygurlar'da ülke doğu-batı olarak ikili teşkilatla yönetilirdi. **Doğu** da kağan **batı** da ise hanedan üyeleri vardı.
- ◆ İlk Türk devletlerinde hükümete **ayukı** denirdi
- ◆ Orta Asya da kurulan ilk Türk-İslam devleti **Karahanlılar** dır.

- ◆ İlk Türk devletlerindeki **Kut inancı** (Tanrı tarafından Kutsanma-Tanrı tarafından verilen güçler) İslamiyetin kabulüyle İslami anlam kazanarak Allahın takdiri ve nasibi olarak değiştirildi.
- ◆ **Gazneli Mahmut** sultan ünvanını kullanan ilk Türk hükümdarıdır.
- ◆ Türk-İslam devletlerinde saray, **Harem** (Hükümdar ve ailesinin oturduğu bölüm), **Selamlık** (devletin idare edildiği bölüm ve **Enderun**(Memurların yetiştirildiği okul bölümü) olmak üzere 3 kısımdan oluşurdu.
- ◆ İktisadi sistemi,nin Osmanlılardaki karşılığı **Tımar** Sistemidir.
- ◆ **Neftçiler** Kale kuşatmalarında surlara tırmanmaya çalışan düşman askerlerinin üzerine yağ dökmekle görevli askeri sınıftır.
- ◆ **Lağımçılar** Kale kuşatmalarında tünel kazarak kaleye girmekle görevli askeri sınıftır.
- ◆ **Mancınıkcılar** taş fırlatarak kale surlarına zarar veren askeri sınıftır.
- ◆ Osmanlı devletinde tüm yönetim ve kanunlar **Töre** ve **İslam** dinine uygun olarak düzenlenmiştir.
- ◆ Padişahın erkek çocuklarına **Şehzade** denirdi. Bu çocuklar 12 yaşlarında **Lala** adı verilen öğretmenler gözetiminde devlet tecrübesi kazanmak için illere (Sancak) vali olarak gönderilirdi. Bu sisteme **Sancağa çıkma** denir. Sistem **III. Mehmet** döneminde kaldırılınca devlet yönetimi tecrübesi olmayan padişahlar başa geçti.
- ◆ Osmanlıda her türlü devlet işlerinin görüşüldüğü meclise **divan-ı Hümayun** denir.
- ◆ Osmanlı sarayı **Birun** (Dış saray) ,**Enderun**(İç saray ve devşirmelerin yetiştirildiği okul) ve **Harem** (Hükümdarın özel hayatını geçirdiği bölüm) olmak üzere 3 bölümden oluşur.
- ◆ Osmanlı devletinde ülke **Eyaletler**(İllerin birleşmesi ile oluşur) , **sancak** (il) , **Kaza** (İlçe) ve **köy** şeklinde idari birimlere ayrılmıştır
- ◆ Kapıkulu askerleri . **devşirme kökenli** olup saray da yaşarlar, üç ayda bir **Ulufe** adı verilen maaş ve padişah değişikliklerinde **cülus bahşişi** alırlar, evlenmezler askerlik dışına başka meslekle uğraşmazlardı.
- ◆ **Eyalet askerleri** Osmanlı ordusunun en kalabalık ve en savaşçı bölümüdür. Taşlarda otururlar. Meslekle uğraşabilirler evlenebilirler kendi evlerinde yaşarlar. Bu askerler, tımarlı sipahiler-Akıncılar-Gönüllüler-Beşliler-Azaplar-Yayalar-Müsellemler-Deliler şeklinde teşkilatlanmıştır.
- ◆ **Donanma** Deniz kuvvetleridir. Başında **Kaptan-ı derya** ulunur. Deniz askerlerine **levant** denir. Barbaros-Piri reis-Turgut reis-Kılıç Ali Paşa-Seydi Ali reis-Burak reis önemli denizcilerdir.
- ◆ **II. Mahmut** 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine Batı tarzında Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında bir ordu kurdu. Tarihte Yeniçeri ocağının kaldırılması olayına **Vakay-ı Hayriye** denir.
- ◆ **II. Mahmut** döneminde ,tımar sistemi kaldırıldı ,tüm asker ve memurlara maaş bağlandı. Mahalle ve köy muhtarlıkları kuruldu. İç güvenliği sağlamak için redif adı verilen ordu kuruldu.
- ◆ **II. Mahmut** döneminde Divan-ı Hümayun kaldırılarak yerine heyeti vükela (Bakanlıklar) kuruldu. Vezirlere Nazır, Kazaskere Adliye Nazırı, Reisülküttaba Hariciye Nazırı(Dış işleri bakanı) , Defterdara maliye Nazırı denilmeye başlandı.
- ◆ **III. Selim** dönemi ıslahatlarına genel olarak Nizam-ı Cedit ıslahatları adı verilmiştir. İlk daimi dış elçilikler bu dönemde açılmıştır.
- ◆ **Tanzimat döneminde** 1840 Nizamnamesi çıkarıldı. Bu nizamname ile ülke Eyalet ,Sancak, Kaza ve köy olarak bölümlere ayrıldı. İlk kez Eyalet ve sancak genel meclisleri açıldı. Nahiye(Bucak) adı verilen yeni bir taşra yönetim birimi Oluşturuldu.
- ◆ TBMM de Atatürk başkanlığındaki Müdafaa-i Hukuk grubu **Cumhuriyet Halk Fırkası** adını alarak Türkiye nin ilk siyasi partisi oldu.
- ◆ 1924 te Kazım Karabekir ve arkadaşları **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını** kurdular ancak bu parti Şeyh Said İsyanı ile kapatıldı.
- ◆ 1930 da Ali Fethi Okyar tarafından kurulan **Serbest Cumhuriyet Fırkası** Menemen Olayı Dolayısıyla kapatıldı.

2. ÜNİTE

TÜRLERDE TOPLUM YAPISI

- A. İlk türk devletlerinde toplum yapısı
B. Türk-islam devletlerinde toplum yapısı
C. Klasik dönem osmanlı toplum yapısı
Ç. Tanzimat'tan sonra osmanlı toplum yapısındaki değişim
D. Çağdaş türk toplumu

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE TOPLUM YAPISI

1. Toplumsal Yapı

- Türk toplumsal yaşayışını düzenleyen kurallara **TÖRE** adı verilir.
- Devlet ile bireyler arasında **TÜZ** adı verilen yazılı olmayan kurallar vardı.
- İlk Türk devletlerinde toplumsal yapı; oğuş (aile), ailelerin birleşmesiyle urug (aileler birliği), urugların birleşmesiyle boy, boyların birleşmesi ile de budun oluşuyordu.

OĞUŞ (AİLE): Toplumu oluşturan en küçük yapıdır.Türk ailesi genellikle baba, anne ve çocuklardan oluşan **çekirdek ailedir**. **Tek eşle evlilik** yaygındır.**Ataerkil** bir yapı vardır ancak; aile içi kararlarda anne de söz sahibi olmuştur.

URUG (AİLELER BİRLİĞİ-SÜLALE): Akrabalık bağı ile birbirine bağlı olan Ailelerin birleşmesiyle oluşmuştur.

BOY: Sülalelerin birleşmesi ile oluşmuştur.boyların başında Boy beyleri bulunurdu Bu beyler sülale reisleri arasından seçilirdi.Her boyun kendisine ait,toprağı (yazlak ve kışlak), askeri gücü, hayvanları ,yönetim meclisi bulunurdu.Boylara ait hayvanlar, o boyun işareti olan TAMGA ile damgalanır, bu şekilde hayvanlar birbiriyle karışmazlardı.

BUDUN (MİLLET) : Budun (millet) akraba boyların bir teşkilat etrafında toplanması ile meydana gelmekteydi. Başında **“kağan, han, il-teber, yabgu, şad, erkin”** gibi unvanlar taşıyan bir başkan bulunmaktaydı. Devlet tek bir budundan oluşmuyordu.devlet başkanı olan kağan tüm budunları bir arada tutarak siyasi birlikteliği sağlardı. Budunların ve boyların iş birliği ile oluşan devlet; toprağı, halkı, töresi ile yurdu koruyan; milleti huzur ve barış içinde yaşatan siyasi bir kuruluştur.

2.YAŞAYIŞ

- At Türkler için önemli bir hayvandı.Atın gücünden etinden ve sütünden (kımız) faydalanırlardı.At dışında en çok beslenen hayvan koyundu.
- Atlı göçebe bir yaşam süren Türkler, çoğunlukla hayvancılık ile uğraştıklarından, yayvanlarına otlak bulmak amacıyla yazın YAZLAKLARA kışın ise; KİŞLAKLARA göç ederlerdi.
- Uygurlarla birlikte yerleşik hayata geçen Türkler , zamanla yerleşik şehir hayatı yaşamaya başlamışlardır.

3.DİNİ HAYAT

- Eski Türk inancının temelini **Göktanrı Dini** oluşturmaktaydı. Gök Tanrı inancına göre; Tanrı tektir ve en yüce varlıktır. Sonsuz bir hayata sahip ezeli ve ebedi olan Tanrı, kâinatın yaratıcısı ve hâkimidir. Ahiret inancı olan bu inanç sisteminde iyi insanların **“uçmag”**a (cennete), kötülerin ise **“tamu”**ya (cehenneme) gideceklerine inanılırdı. Toplumsal yapıda özel bir statüsü olmayan din adamlarına **“kam”** adı verilmekteydi.
- Eski Türkler tabiatla birtakım gizli kuvvetlerin varlığına da inanıyorlardı.
- Toplumda ölen kişilere ve atalara ait hatıralar kutsal sayılırdı. Ataların ruhlarının kendilerini koruduğuna inanılır, onlar için kutsal mağaralar önünde kurban kesilirdi.
- Türklerde Göktanrı dininden başka ; Musevilik,Hristiyanlık, Budizm,Maniheizm gibi dinler de görülmüştür.

TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE SOSYAL YAPI

Büyük Selçuklular döneminde toplumlar arası kaynaşma sağlanmış; Türk İslam toplum yapısı oluşmaya başlamıştır.Selçuklular zamanında toplum , **yönetenler,yönetilenler** olmak üzere iki bölümden oluşmuştur.

1. Yönetenler

- Yönetenler bölümünde hanedan üyeleri, askerler ve din adamları bulunmaktaydı.
- Yöneticiler tamamen Türklerden oluşurken halk farklı etnik gruplardan müteşekkildi.

Not: Karahanlı Devleti'nde toplum tamamen Türk'tü. Gaznelilerde Gurlular, Hindular gibi farklı unsurlar da yer almaktaydı. Büyük Selçuklu Devleti'nde devleti kuran Türklerin yanı sıra İranlı ve Arap unsurlar yer alırken Tolunoğulları, İhşidiler ve Memluklularda ise halkın büyük çoğunluğunu Arap, Rum, Berberi, Mısırlı vb. Türk olmayan unsurlar oluşturmaktaydı.

2. Yönetilenler (Halk)

- Halk Müslümanlar ve Gayrimüslimler şeklinde iki gruba ayrılmıştır.
- Yaşama şekillerine göre halk ; köylüler,göçebeler ve şehirli olarak üç bölümden oluşur.
- Köylerde ve şehirlerde çok farklı etnik gruptan oluşan bir nüfus yapısı vardı.Buralarda; Türkler,Araplar,Acemler,Rumlar,Ermeniler Yahudiler, Hristiyanlar vs. birlikte yaşarlardı

KLASİK DÖNEM OSMANLI TOPLUM YAPISI

a)-Yönetenler			b)-Yönetilenler			
1-Seyfiye	2-Kalemiye	3-İlmiye	Tüccar ve esnaflar	Köylüler	Göçebeler	Saray halkı

TOPLUM YAPISI

Osmanlı Devleti, çok uluslu ve çok dinli bir yapıya sahipti. Ancak Türkler, devletin kurucusu olarak esas unsuru meydana getiriyordu. Fakat yine de bütün Müslümanlar hakim unsur durumundaydılar.

Osmanlı Devleti'nde toplum, yönetenler (asken) ve yönetilenler (reaya) olarak ikiye ayrılıyordu

A. ASKERİLER (YÖNETENLER)

Askeri sınıf yani yönetenler, padişahın kendilerine dini adli askeri ya da idari yetki tanıdığı devlet görevlilerinden oluşmaktaydı Bunlar, **saray halkı, seyfiye, ilmiye ve kalemiye** gruplarından oluşuyordu. **Askeri sınıfın en önemli özelliği vergi yükümlülüğü dışında bırakılmalarıdır.**

Saray halkı: Osmanlı Devleti'nde hem padişahların oturakla-rı yer, hem de en yüksek devlet görevlilerinden bazılarının çalıştığı merkez saraydı

Seyfiye: Osmanlı toplumunda, yönetim görevi de bulunan askeri grup 'seyfiye" olarak adlandırılmıştır.Seyfiye. ehl-ı örf veya ümera olarak da isimlendirilmiştir. Seyfiye kapıkulu ve tımar sistemleri içinde yetişen ve görev yapan kişilerden meydana geliyordu.

İlmiye: ilmiye, yargıcılık, noterlik ve mahalli yönetim işlerini yürüten kadılardan, tıp ve müneccimlik yani astroloji alanındaki uzmanlar ile her seviyedeki eğitim ve öğretim elemanlarından meydana geliyordu. Ayrıca imam, müezzin gibi din görevlileri, tarikat şeyhleri ve Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şerifler de ilmiyeye dahildi. ilmiye mensuplarının büyük çoğunluğu Türk asıllıdır.

Kalemiye: Osmanlı idari ve mali bürokrasisinin mensuplarından oluşuyordu. Divan'daki temsilcileri Nişancı ve Defterdarlardı.

B. REAYA (YÖNETİLENLER)

Osmanlı Devleti'nde yönetilenlere "**reaya**" denirdi. XIX. yüzyıldan sonra reaya, daha çok Müslüman olmayanlar için kullanılırdı. **Reaya ile askeri sınıfın farkı, reayanın vergi ödemesi, askerlerin ise vergi vermemesi**ydi.

Yönetilenler dini yönden de ikiye ayrılmıştı:

1- Müslümanlar: Müslümanlar yönetici olurlar, askerlik yaparlar ve öşür verirlerdi. Müslümanlar genellikle, tarım ve sanatla uğraşırlardı.

2- Gayrimüslimler : Askerlik yapmazlar, buna karşılık "Cizye" denilen vergiyi verirlerdi. Cizye yetişkin ve sağlıklı erkeklerden alınırdı. Genellikle ticaret ve tarımla uğraşıyorlardı. Islahat Fermanı ile devlet memuru olma hakkını elde ettiler.

SOSYAL HAREKETLİLİK

1. Yatay Hareketlilik

Ülke sınırları içinde insanların bir bölgeden başka bir bölgeye, köyden şehre göç ederek yerleşmesi olayına yatay hareketlilik denir. Bu hareketlerden bir kısmı kendiliğinden gerçekleştiği gibi bir kısmı da devletin imar ve iskan politikasının uygulanması sonunda gerçekleşmiştir.

2. Dikey Hareketlilik

Dikey hareketlilik, bir kişinin, yönetenlerden yönetilenlere ya da yönetilenlerden yönetenler sınıfına geçiş yapabilmesidir. Yönetilen statüsünden yöneten statüsüne geçmenin üç şartı vardı: Müslüman olmak, üzerine aldığı vazifeleri en iyi şekilde yerine getirmek ve padişaha tam bir sadakatla bağlı olmak.

MİLLET SİSTEMİ: Osmanlı Devleti'nin ülkede yaşayan toplulukları etnik kökenini dikkate almaksızın , din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine "**millet sistemi**" deniliyordu. Devlet, her inanç topluluğunu kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli bir özerklik tanıdı. Osmanlı toplumunda Türk, Arap, Acem, Boşnak ve Arnavutlar, Müslüman çoğunluğu oluştururken Ortodoks, Ermeni ve Yahudiler diğer üç temel millet olarak kabul ediliyordu

İSKAN SİYASETİ : Osmanlı Devleti feth ettiği yerlerdeki yerleşik halka dokunmaz onları yurtlarından atmazdı.Bununla birlikte bölgede kendi kanunlarını uygular ve bu kanunlara herkesin uymasını isterdi. Osmanlı toprağı yapılan bölgelere göçebe olarak yaşayan , toprağı olmayan Türkmenler yerleştirilir ve buraların Türkleşmesi sağlanırdı. Feth edilen bölgeler her türlü imar faaliyeti ile canlandırılır, Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri buralarda oluşturulurdu.

SOSYAL YARDIMLAŞMA

AHİLİK: Her meslek ve sanat örgütlenmesinin kendi içinde küçükten büyüğe (usta çırak ilişkisi)doğru sıralanması sonucunda oluşur. Ahilik: 12.-13. yy'da Anadolu'da; İslami kurallar çerçevesinde, sosyal dayanışmayı ve üretimde kontrolü sağlayan esnafmeslek örgütüdür.

VAKIF SİSTEMİ: Kişilerin kendilerine ait menkul, gayrimenkul mallarını veya paralarını toplum yararına oluşturulacak eğitim, din, sağlık, bayındırlık gibi sosyal ve kültürel alanlarda daimî kamu hizmeti verecek kuruluşlara bağışlaması veya oluşturmaktır.

Vâkıf : Vakfeden kişiye denir.

Mevkûf : Vakfedilen mala denir.

Mütevelli: Vakıf yöneticisine denir.

Vakfiye : Kadı huzurunda düzenlenen, vakıf şartlarını belirten sözleşmeye denir.

Vakıfların faydaları:

- Osmanlı Devleti sınırları içinde uygulanan iskân faaliyetlerinde,
- Yerleşim yerlerinin sosyo - kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında,
- Yolların, han, kervansaray gibi binaların yapım ve işletiminde,
- Halkın sağlık, eğitim ve öğretim alanlarındaki ihtiyaçlarının karşılanmasında,
- İhtiyacı olan tüccarlara vakıflarda biriken paradan kredi kullanılarak ticaretin desteklenmesinde etkili olmuşlardır

TANZİMAT'TAN SONRA OSMANLI TOPLUM YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

- 2. Mahmut döneminde Osmanlı toplumundaki Müslim , gayrimüslim ayrımı sona ermiş ve tüm Osmanlı toplumu (reaya) **teba** adını almıştır. Tanzimat Fermanı'nda "Yüce devletimizin tebaası Müslümanlarla öbür milletler fermanın belirttiği bütün haklardan yararlanacaklardır." hükmünün yer alması ile tüm Osmanlı halkı eşit haklara kavuşmuş ve vatandaşlık kavramı yerleşmeye başlamıştır.
- Islahat Fermanı ile din ve ırk ayrımı tamamen kaldırılmış ve tüm yönleri ile kaynaşmış bir Osmanlı toplumu oluşturulmaya çalışılmıştır.
- 18. Yy dan itibaren savaşlarda alınan yenilgiler ve toprak kayıpları sonrasında Anadolu ya önemli miktarda göç yaşanmıştır.Bu durum Anadolu nun nüfus özelliklerini değiştirmiş; genel nüfus içerisindeki Müslüman nüfus Gayrimüslim nüfusa oranla artmıştır.Ayrıca şehirleşme oranı artmış ,göçebeler yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır.
- Kadın hakları konusunda batıdan etkilenilmiş ve kadınlar çalışma hayatında rol almaya başlamışlardır

NOT: Kadın hakları konusunda **Ahmet Cevdet Paşanın kızı Fatma Aliye Hanım** yaptığı çalışmalarla etkin bir rol oynamıştır.

- Klasik aile yapısı bozulmuş ve Avrupa tarzında aileler şehirler başta olmak üzere ortaya çıkmıştır.
- Avrupa tarzı Kılık kıyafetler kullanılmaya başlandı.
- Yeme içme alışkanlıkları değişti, masa, çatal-bıçak vb. kullanılmaya başlandı.
- Avrupa tarzı müzikli eğlence kültürü oluşmaya başladı.
- Teknolojik gelişmelerin Osmanlı ülkesine gelmesiyle birlikte vapur, tramvay, telgraf,telefon günlük hayatta kullanılmaya başlandı.
- Darülaceze (yoksullar evi) ,gureba hastaneleri Hamidiye Eftal (çocuk) hastaneleri , darüleytam (yetim evi) ve Hilal ahmer (Kızılay) gibi Yeni **sosyal yardımlaşma kurumları** oluşturuldu.

ÇAĞDAŞ TÜRK TOPLUMU

- 2. Mahmut tan itibaren Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve kanuni Esasi düzenlemelerle oluşturulmaya çalışılan Osmanlı Toplumu **1924 anayasası** ile anayasal bir tanıma kavuşmuş ve Türkiye'de yaşayan herkes din ve ırk farkı gözetilmeksizin "**vatandaş**" olarak tanımlanmıştı
- Yönetim şeklin, Cumhuriyete dönüştürülmesi ile egemenlik hakları millete verildi
- Yapılan inkılaplar(kılık kıyafet kanunu, şapka devrimi, tevhid-i tedrisat, yeni harflerin kabulü,soyadı kanunu vb.) ile Türk Toplumu her yönüyle çağdaş hale getirildi.
- **Medeni kanun** ile kadın -erkek ilişkileri Avrupa normlarına göre yeniden düzenlendi .
- Kültürel ve sanatsal alanlarda radyolar, operalar, çocuk tiyatroları kuruldu.Halkın eğitilmesi için Halk Evleri açıldı.

2. ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME ETKİNLİĞİ

KLASİK SORULAR

1)-İlk Türk devletlerinde dini hayat ve inanışlar hakkında bilgi veriniz.

1)- Eski Türk inancının temelini **Göktanrı Dini** oluşturmaktaydı. Gök Tanrı inancına göre; Tanrı tektir ve en yüce varlıktır. Sonsuz bir hayata sahip ezeli ve ebedi olan Tanrı, kâinatın yaratıcısı ve hâkimidir. Ahiret inancı olan bu inanç sisteminde iyi insanların “**uçmag**”a (cennete), kötülerin ise “**tamu**”ya (cehenneme) gideceklerine inanılırdı. Toplumsal yapıda özel bir statüsü olmayan din adamlarına “**kam**” adı verilmekteydi.

Eski Türkler tabiatla birtakım gizli kuvvetlerin varlığına da inanıyorlardı.

Toplumda ölen kişilere ve atalara ait hatıralar kutsal sayılırdı. Ataların ruhlarının kendilerini koruduğuna inanılır, onlar için kutsal mağaralar önünde kurban kesilirdi.

Türklerde Göktanrı dininden başka ; Musevilik,Hristiyanlık, Budizm,Maniheizm gibi dinler de görülmüştür.

2)- Klasik dönem Osmanlı toplum yapısı hakkında bilgi veriniz.

2)- Osmanlı Devleti, çok uluslu ve çok dinli bir yapıya sahipti. Ancak Türkler, devletin kurucusu olarak esas unsuru meydana getiriyordu. Fakat yine de bütün Müslümanlar hakim unsur durumundaydılar.

Osmanlı Devleti'nde toplum, yönetenler (asken) ve yönetilenler (reaya) olarak ikiye ayrılıyordu Askeri sınıf yani yönetenler, padişahın kendilerine dini adli askeri ya da idari yetki tanıdığı devlet görevlilerinden oluşmaktaydı Bunlar, **saray halkı, seyfiye, ilmiye ve kalemiye** gruplarından oluşuyordu. **Askeri sınıfın en önemli özelliği vergi yükümlülüğü dışında bırakılmalarıdır.**

Osmanlı Devleti'nde yönetilenlere "reaya" denirdi. XIX. yüzyıldan sonra reaya, daha çok Müslüman olmayanlar için kullanılırdı. **Reaya ile askeri sınıfın farkı, reayanın vergi ödemesi, askerlerin ise vergi vermemesiydi.** Yönetilenler dini yönden **Müslümanlar ve Gayrimüslimler** olarak ikiye ayrılmıştı.

3)- Osmanlı Devletinde uygulanan “Millet Sistemi” hakkında bilgi veriniz.

3)- Osmanlı Devleti'nin ülkede yaşayan toplulukları etnik kökenini dikkate almaksızın , din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetme biçimine “**millet sistemi**” deniliyordu. Devlet, her inanç topluluğunu kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli bir özerklik tanımıştı. Osmanlı toplumunda Türk, Arap, Acem, Boşnak ve Arnavutlar, Müslüman çoğunluğu oluştururken Ortodoks, Ermeni ve Yahudiler diğer üç temel millet olarak kabul ediliyordu

4)- Osmanlı Devletinin uyguladığı “İskan Siyaseti ” hakkında bilgi veriniz.

4)- Osmanlı Devleti feth ettiği yerlerdeki yerleşik halka dokunmaz onları yurtlarından atmazdı.Bununla birlikte bölgede kendi kanunlarını uygular ve bu kanunlara herkesin uymasını isterdi. Osmanlı toprağı yapılan bölgelere göçebe olarak yaşayan , toprağı olmayan Türkmenler yerleştirilir ve buraların Türkleşmesi sağlanırdı. Feth edilen bölgeler her türlü imar faaliyeti ile canlandırılır, Osmanlı mimarisinin tipik örnekleri buralarda oluşturulurdu.

5)- Vakıf sistemini açıklayarak; Osmanlı Devletine sağladığı yararlar hakkında bilgi veriniz.

5)- Vakıf Sistemi, Kişilerin kendilerine ait menkul, gayrimenkul mallarını veya paralarını toplum yararına oluşturulacak eğitim, din, sağlık, bayındırlık gibi sosyal ve kültürel alanlarda daimi kamu hizmeti verecek kuruluşlara bağışlaması veya oluşturmasıdır.

Vakıfların faydaları: Osmanlı Devleti sınırları içinde uygulanan iskân faaliyetlerinde, Yerleşim yerlerinin sosyo - kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasında, Yolların, han, kervansaray gibi binaların yapım ve işletiminde, Halkın sağlık, eğitim ve öğretim alanlarındaki ihtiyaçlarının karşılanmasında, İhtiyacı olan tüccarlara vakıflarda biriken paradan kredi kullandırılarak ticaretin desteklenmesinde etkili olmuşlardı

KAVRAM BİLGİSİ

REAYA: Osmanlı toplumunda yönetilenlere ,halka verilen addır.

CİZYE: Osmanlı'da Müslüman olmayanlardan alınan askerlik vergisi

VÂKİF : Vakfeden kişiye denir.

MEVKÛF : Vakfedilen mala denir.

MÜTEVELLİ: Vakıf yöneticisine denir.

VAKFİYE : Kadı huzurunda düzenlenen, vakıf şartlarını belirten sözleşmeye denir.

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- İlk Türk Devletlerinde toplumsal yaşayışı düzenleyen kurallara **TÖRE** adı verilir.
- İlk Türk devletlerinde toplum ; **oğuş** (aile), **urug** (aileler birliği), **boy** ve **budun** adı verilen yapılardan oluşmuştur.
- Türk ailesi genellikle baba, anne ve çocuklardan oluşan **çekirdek** ailedir..Ailede genellikle babanın egemen olduğu **Ataerkil** bir yapı vardır ancak; aile içi kararlarda anne de söz sahibi olmuştur.
- **Karahanlı** Devleti'nde toplum tamamen Türklerden oluşuyordu.
- Selçuklular zamanında toplum , **yönetenler** ve **yönetilenler** olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. Yönetilenler ise **Müslümanlar** ve **Gayrimüslimler** şeklinde iki gruba ayrılmıştır.
- **Ahilik** 12.-13. yy'da Anadolu'da; İslami kurallar çerçevesinde, sosyal dayanışmayı ve üretimde kontrolü sağlayan esnaf meslek örgütüdür.
- 2. Mahmut döneminde Osmanlı toplumundaki Müslim , gayrimüslim ayrımı sona ermiş ve tüm Osmanlı toplumu **teba** adını almıştır.
- **Islahat Fermanı** ile din ve ırk ayrımı tamamen kaldırılmış ve tüm yönleri ile kaynaşmış bir Osmanlı toplumu oluşturulmaya çalışılmıştır.
- **Tanzimat Fermanı** ile tüm Osmanlı halkı eşit haklara kavuşmuş ve vatandaşlık kavramı yerleşmeye başlamıştır.
- Cumhuriyet döneminde **Medeni kanun** ile kadın-erkek ilişkileri Avrupa normlarına göre yeniden düzenlenmiştir

3. ÜNİTE

TÜRLERDE HUKUK

A. İlk türk devletlerinde hukuk
C. Osmanlı devleti'nde hukuk

B. Türk-İslam devletlerinde hukuk
D. Cumhuriyet döneminde hukuk

TÜRKLERDE HUKUK

Hukuk; bireylerin bir arada barış ve güven ortamında yaşamasını sağlamak amacıyla oluşturulan kurallar bütünüdür.

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE HUKUK:

- İlk Türklerde yazılı hukuk kuralları yoktu. Bunun yerine **Töre** adı verilen ve nesilden nesile aktarılan **örf ve adetler** vardı. Törede toplumun ve zamanın ihtiyaçlarına göre sürekli yenilikler ve düzenlemeler yapılırdı. Törenin değişmez hükümleri ise; **adalet iyilik eşitlik İnsanlık** idi. Töre hükümleri kağanın teklifi ile **Kurultay** tarafından değiştirtebilirdi. Kağan dâhil herkes Töre hükümlerine uymak zorunda olup, bu da İlk Türklerde Kanun üstünlüğüne kanıttır.
- İlk Türkler adalete çok önem vermişlerdir. Dolayısıyla adalet teşkilatları kurmuşlardır. Mahkemelere **Yargu**, hâkimlere de **Yargan ya da yargucu(Yargıç)** denirdi. Suçlar ağır ve hafif suçlar olarak ikiye ayrılmış olup, ağır suçların cezası ölümdü. Bu suçlar; Ordu ve savaştan kaçma, vatana ihanet (isyan) , adam öldürmek ve barış zamanı kılıç çekme idi. Bunun yanında hafif suçlarda mala el koyma, özgürlük kısıtlama, para cezası gibi cezalar vardı. Hukukta aile(Oğuş) çok önemli idi. Çocuklar babanın velayetinde olup evlilik önemli idi. Evlenme ve Boşanma kadın ve erkeğin karşılıklı rızası ile olurdu. Kız ve erkek tüm çocuklar mirastan pay alırdı. Uygurlarda tüm ticari hükümler anlaşma şeklinde olurdu. Ayrıca elçi dokunulmazlığı ve aman dileyene kılıç çekmeme vardı.

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE UYGULANAN CEZALAR

- ✓ *Dövme ve yaralama suçlarının cezası hayvanla ödenen tazminattan ibaretti.*
- ✓ *At veya madenden yapılmış Şeylerin çalınması karşılığında suçlu, çaldığı eşyanın sayı ve değerinin on mislini öderdi.*
- ✓ *Ordudan kaçma, vatana ihanet, adam öldürme ve barış zamanında başkasına kılıç çekmenin cezası idamdı.*
- ✓ *Hayvan kaçıran hırsızın mallarına el konulur, aile fertlerinin hürriyetleri kısıtlanırdı.*
- ✓ *Ciddi bir tehlike olmadan ok ve yay kullanmak yasaktı.*
- ✓ *Hafif suçların işlenmesi karşılığında hapis cezası on günü aşmazdı.*
- ✓ *Bir kişi karşısındakinin bir yerini kırarsa ceza olarak atını verirdi.*

TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE HUKUK:

- Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte hukuk sisteminde değişiklikler yaşanmıştır. Töre devam etmekle birlikte Şeri Hukuk ta uygulanmaya başlamıştır. Böylelikle Türk-İslam devletlerinde Hukuk ikiye ayrılmıştır.

1-Şeri Hukuk; İslam hukuku olup; **Kuran Sünnet İcma kıyastan** oluşurdu.

2-Örfi Hukuk; fethedilen yerlerdeki Müslüman olmayanlar içinde Töre, Yerli halkların örf ve adetleri dikkate alınarak ve Şeri Hukuka aykırı olmamak üzere hükümdarlar tarafından çıkarılan ferman ve kanunlarla oluşturulan hukuktur.

En önemli Örfi hukuk kurallarını Selçuklu Hükümdarı **Melikşah** koymuştur. Ayrıca **Cengiz han** tarafından konulan **Yasaname-i Buzurg** Türk-İslam devletlerinde kullanılmıştır.

- Adalet Teşkilatı da 2 bölümdür.

1- Şeri mahkemeler: Türk-İslam devletlerinde yargıca **Kadı** denmekte olup, Şeri mahkemelerin en büyüğü **Divan-ı Mezalim** dir. Başında en büyük Kadı olan **Kadı'ı Kudat(Kadıyıl Kuzzat)** bulunurdu. Divan-ı Mezalim küçük mahkemelerin çözemediği ya da itiraz edilen davalara bakardı.

2- Örfi mahkemeler; ise askeri, yönetim ve maliye ile ilgili konulara yani devlet işlerine bakardı. Örfi mahkemelerin başında **Emr-i Dad** bulunurdu. Ayrıca Türkiye Selçuklularında ordu mensuplarının davalarına da **Kadıasker ya da Kadileşker** bakardı.

OSMANLI DEVLETİNDE HUKUK

1-Klasik Dönemde Osmanlı Hukuku:

- Osmanlı devletinde diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Şer'i ve Örfi Hukuk geçerli olmuştur. Osmanlı devletinde özellikle Yönetim işlerinde Örfi hukuk daha çok kullanılmıştır.
- Osmanlı da Örfi Hukuk kuralları **Kanunnameler** ile oluşturulmuştur. Kapsamlı şekilde en çok kanun yapan Osmanlı Padişahı **Fatih Sultan Mehmet** olup bu kanunlara **Kanunname-i Ali Osman** denilmiştir. Kanunnameler ihtiyaca göre, Şeyhülislam fetvası ile Şeri Hukuka aykırı olmayacak şekilde düzenlenirdi.

Kanunnamelerin hazırlanma süreci;

- 1- Divan üyelerinin toplanması-
- 2-Nişancının konu hakkında bilgilendirme yapması
- 3-Divanda görüşülüp tartışılması
- 4-Padişaha arz
- 5- padişahın kabul ettiğinin **Mühimme** defterine(devleti ilgilendiren önemli konular ve divan görüşmelerinin kayıt edildiği defter) kaydı
- 6-Ferman olarak kanunun çıkarılması şeklindedir. Kanunnameler birçok konuyu düzenlemek için çıkarılmıştır.

Ferman: Padişahın herhangi bir konuda tuğrasını taşıyan yazılı emirleridir.

Berat: Osmanlılarda bir göreve atanan, aylık bağlanan san ve ayrıcalık verilenlere çıkarılan padişah buyruklarıdır.

Fetva: Bir kanun yada konunun İslam dinine uygun olup olmadığına dair şeyhülislam tarafından verilen belgedir.

Yasakname: Padişahın bir konuda kuralların çiğnenmesini önlemek için verdiği ceza fermanıdır.

Amanname: Özellikle gayri Müslimlere verilen padişahın af fermanıdır.

Adaletname: devlet memurlarına halka karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair gönderilen fermanlardır.

Zafername: Bir galibiyetin başka ülke hükümdarlarına duyurulması için padişahın gönderdiği yazıdır.

- Osmanlı hukuk sisteminde yargıçlara **KADI** denir.
 - Kadıların başı **Kadıaskerdir**. Kadıaskerler Anadolu ve Rumeli kadıaskeri olmak üzere iki tane olup **baş Kadıasker Rumeli kadıaskeridir**.
 - Kadılar medrese eğitimi alarak atanırdı.
 - Osmanlıda 5 çeşit kadı vardır. **Taht , Eyalet,Sancak,Kaza ve Nahiye** kadısıdır.
 - Kadılara soruşturmaları için yardımcı olan görevliye **Naib** denir.
 - Kadıların denetlenmesi için **Mehayif** adı verilen müfettişler vardı.
 - Kadıların yanlış kararlarına itiraz **Divan-ı Hümayuna** (İlk Türk İslam Devletlerinde **Divann-ı Mezalim**) yapılırdı. Divan-ı Hümayunda görüşülen dava padişahın onayı ile kesinleşirdi.

OSMANLI HUKUKUNDA MEYDANA GELEN DEĞİŞMELER

a- II. Mahmut Dönemi:

- Anadolu ve Rumeli ayanrıla ile **Sened-i İttifak** imzalandı. Böylece Osmanlı padişahlarının yetkileri ilk kez kısıtlandı.
- **Reaya** tabiri yerine **tebaa**(eşit vatandaşlık) kullanılmaya başlandı.
- Kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi kabul edildi.
- Adalet işleri için **Nezaret-i Deavi** (adalet bakanlığı) kuruldu.

b- Tanzimat dönemi:

- **1839 Tanzimat fermanı** ile padişahın yargı yetkisi mahkemelere verildi.ve tebaanın can ve mal güvenliği güvence altına alındı.
- **1856 Islahat fermanı** ile gayr-ı Müslimlere haklar tanındı. Ancak ıslahat fermanı ile yabancı ve gayr-ı Müslimlere tanınan haklar Osmanlı hukuk birliğini bozucu niteliktedir.
- Birçok yeni mahkemeler kuruldu.
 - **Şeri mahkemeler;** Müslümanların davalarına bakar.
 - **Cemaat Mahkemeleri;** gayr-ı Müslimlerin davalarına bakar
 - **Konsolosluk mahkemeleri;** Yabancı ülke vatandaşlarının davalarına bakar
 - **Nizamiye Mahkemeleri;** Müslüman ve gayr-ı Müslimlerin davalarına bakar
 - **Ticaret mahkemeleri,** Osmanlı vatandaşları ile yabancı ülke vatandaşları arasındaki ticaret sorunlarına bakar
- Avukatlık, noterlik ve savcılık gibi kavramlar Osmanlıda kullanılmaya başlandı.

c- Meşrutiyet dönemi:

- Bu dönemde **Kanun-ı Esasi** kabul edilerek Osmanlıda ilk kez anayasal düzene geçildi. Vatandaşların hak ve özgürlükleri anayasal güvence altına alındı.
- **Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan** açılarak Osmanlı halkı seçme ve seçilme hakkına kavuşarak yönetimde söz sahibi oldu.
- **Ahmet Cevdet Paşa** başkanlığında bir heyet tarafından İslam hukukuna bağlı kalınarak ilk Osmanlı medeni hukuku (**mecelle**) hazırlandı.
- 1908 de **II. Meşrutiyet** ile kanun-ı esasiye bazı eklemeler yapıldı.
- Modern tarzda hukuk adamı yetiştirmek için **Galatasaray sultanisinde Hukuk mektebi** kuruldu.

Cumhuriyet döneminde Hukuk:

- 23 Nisan 1920 de TBMM nin açılması ile halk egemenliğine adım atıldı.
- Saltanatın ve halifeliğin kaldırılması ile demokrasi için önemli bir adım atıldı.
- İsviçre'den Türk Medeni kanunu alındı.
- 1921 ve 1924 anayasaları kabul edildi.

3. ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME ETKİNLİĞİ

KLASİK SORULAR

1)- Klasik Dönemde Osmanlı Hukuku ile ilgili aşağıda verilen metinde boş bırakılan yerleri doldurunuz.

1)-

Osmanlı devletinde diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi **Şer'i** ve **Örfi** Hukuk geçerli olmuştur. Osmanlı devletinde özellikle Yönetim işlerinde **Örfi** hukuk daha çok kullanılmıştır.

Osmanlı da Örfi Hukuk kuralları **Kanunnameler** ile oluşturulmuştur. Kapsamlı şekilde en çok kanun yapan ilk Osmanlı Padişahı **Fatih Sultan Mehmet** olup bu kanunlara **Kanunname-i Ali Osman** denilmiştir. Kanunnameler ihtiyaca göre, **Şeyhülislam** fetvası ile **Şeri** Hukuka aykırı olmayacak şekilde düzenlenirdi.

KAVRAM BİLGİSİ

Mühimme Defteri: Devleti ilgilendiren önemli konular ve divan görüşmelerinin kayıt edildiği defter

Ferman: Padişahın herhangi bir konuda tuğrasını taşıyan yazılı emirleridir.

Berat: Osmanlılarda bir göreve atanan, aylık bağlanan san ve ayrıcalık verilenlere çıkarılan padişah buyruklarıdır.

Fetva: Bir kanun yada konunun İslam dinine uygun olup olmadığına dair şeyhülislam tarafından verilen belgedir.

Yasakname: Padişahın bir konuda kuralların çiğnenmesini önlemek için verdiği ceza fermanıdır.

Amanname: Özellikle gayri Müslimlere verilen padişahın af fermanıdır.

Adaletname: devlet memurlarına halka karşı nasıl davranmaları gerektiğine dair gönderilen fermanlardır.

Zafername: Bir galibiyetin başka ülke hükümdarlarına duyurulması için padişahın gönderdiği yazıdır.

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- İlk Türklerde yazılı hukuk kuralları yoktu. Bunun yerine **Töre** adı verilen ve nesilden nesile aktarılan örf ve adetler vardı.
- Türk İslam devletlerinde hukuk, **şeri hukuk** ve **örfi hukuk** olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Türk-İslam devletlerinde yargıca **Kadı** denmekteydi. Mahkemelerin en büyüğü olan ve üst mahkeme görevi üstlenen mahkemeye **Divan-ı Mezalim** adı verilirdi.
- **Örfi** mahkemeler; askeri, yönetim ve maliye ile ilgili konulara yani devlet işlerine bakardı. Bu mahkemelerin başında **Emr-i Dad** bulunurdu.
- **Şeri Hukuk;** İslam hukuku olup; Kuran Sünnet İcma kıyastan oluşurdu.
- **II. Mahmut Döneminde** Anadolu ve Rumeli ayanları ile **Sened-i İttifak** imzalandı. Böylece Osmanlı padişahlarının yetkileri ilk kez kısıtlandı.
- **Tanzimat fermanı** ile padişahın yargı yetkisi mahkemelere verildi. Tebaanın can ve mal güvenliği güvence altına alındı.
- Meşrutiyet döneminde **Kanun-ı Esasi** kabul edilerek Osmanlıda ilk kez anayasal düzene geçildi.
- **Ahmet Cevdet Paşa** başkanlığındaki bir heyet tarafından İslam hukukuna bağlı kalınarak ilk Osmanlı medeni hukuku olan **mecelle** hazırlandı.

4. ÜNİTE

TÜRKLERDE EKONOMİ

A. İlk Türk devletlerinde ekonomi
C. Türkiye’de ekonomik hayat

B. İlk Müslüman Türk devletlerinde ekonomi
Ç. Osmanlı ekonomisi D. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi

TÜRKLERDE EKONOMİ

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EKONOMİ

- Bozkır hayatında göçebe toplum olarak varlığını sürdüren İlk Türklerde ekonominin temelini **hayvancılık** oluşturur. En çok koyun ve at yetiştirilirdi. Zenginler at eti, diğer insanlar ise koyun eti yerlerdi. Kısarak sütünden **kımız**, darıdan yapılan **Begni** ve **Boza** önemli içecekler olarak göze çarpar.
- Bunun yanında Uygurlara kadar az da olsa tarım yapılırdı. Hunlar döneminde açılan Tötö kanalı ile sulama yapılır, Eski Türklerde çiftçilere **tarıgçı** denirdi. Buğday, arpa, Mısır önemli tarım ürünleri idi. Yerleşik hayata geçen Uygurlarla birlikte tarımın önemi artmıştı. Günümüzde Türk lehçelerinde ortak olarak kullanılan Hububat, sebze ve meyve isimleri Uygurlar tarafından ortaya çıkarılmıştır.
- Giyim eşyaları ise genelde deri ve hayvan yünlerinden(yapağı önemli) yapılırdı.
- Vergi toplama önemli bir iş olup Köktürklerde **Tudun**, Uygurlarda **Ağıcı** adı verilen vergi memurları vardı. İlk Türk devletlerinde 3 çeşit vergi toplanırdı.

A-Mesken(Ev ya da çadır) vergisi

B- Hayvan (Hayvan sayısına göre) vergisi

C- Toprak vergisi

- Sanayi ise İlk Türkler özellikle **madencilik** alanında ileri gitmişler özellikle Türk kılıçları dünyaca meşhurdur.
- Ticarete ise Türklerin hâkimiyet için mücadele ettikleri **İpek yolu önemlidir**. Çin den çıkan bu yol Orta Asya’dan geçtiği için Çin, Sasani ve Bizans gibi devletlerle İpek yolu için mücadeleler yapılmıştır. Bir diğer yol ise Sibirya da Astrahan a ulaşan **Kürk yolu** idi. Özellikle Uygurlar ve Hazarlar ticaret konusunda oldukça ileri gitmişlerdir.
- Ticaret genelde mal takası şeklinde olup; altın, gümüş paralar ile Uygurlarda **böz ve kuanpo denilen bez paralar** ile **Çav denilen kağıt paralarda** kullanılmıştır.

2-TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE EKONOMİ

- Türk-İslam devletlerinde ekonomi tarım, hayvancılık ve ticarete dayanırdı. Karahanlılardan başlamak üzere hemen tüm Türk-İslam devletleri **İpek ve Baharat yolunun** kontrolüne önem vermişlerdir. Özellikle Karahanlılar ve Selçuklular bu yollar üzerinde **Ribat**(hem güvenlik hemde ticaret için oluşturulan sınır ve yol üzerindeki yapılar) ve **kervansaray** inşasına önem vermişlerdir. Özellikle Selçuklular paraya da önem vermişler Altından yapılan **Dinar** ile gümüşten yapılan **Dirhem** önemlidir.

İkta Sistemi:

İlk kez **Hz. Ömer** döneminde oluşturulan Ikta sistemi Türk-İslam devletlerinde uygulanmıştır. Bu sisteme göre fethedilen bölgelerdeki topraklar **Miri** toprak kabul edilerek(Devlete ait) kişilere bırakılırdı. Kişiler bu toprağı çiftçiye kiralar aldığı kira ve vergiler ile de asker yetiştirirdi. Böylece hem çiftçi hem memur hemde asker aynı topraktan beslenirdi. Ikta sahibi olan vergileri topladığı için devlet vergi toplama işinden de kurtarılıyordu. Ayrıca toprağı bağlı feodal sistem önleniyor, topraklar devlete ait olduğu için büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması engelleniyordu. Ikta sistemi Osmanlılarda **dirlik(Tımar)** olarak devam etti.

Vergi sistemi:

Türk-İslam devletlerinde vergiler şunlardır.

a- **Zekât**: Müslümanların mallarının 1/40 nı fakirlere vermesidir.

b- **Öşür**: Müslümanlardan 1/10 oranında alınan tarım ve ürün vergisidir.

c- **Haraç**: Gayr-ı Müslimlerden alınan toprak ve ürün vergisidir.

d- **Cizye**: Gayr-ı Müslimlerden alınan baş vergisidir.

e- **Çift-i Avami ya da Çift resmi**: Çiftçinin kiraladığı toprak karşılığı Ikta sahibine ödediği vergidir.

f- **Ticaret ve bac(pazaryeri) vergileri**

g- **Maden-Tuzla ve orman vergileri**

Ahilik:

Selçuklularla başlayıp Anadolu Selçukluları döneminde zirveye ulaşan bir esnaf örgütlenmesi olan ahilik; bekar ve zanaat sahibi gençlerden oluşan esnaf dayanışma örgütleridir. Ahilik teşkilatının önemli özellikleri;

- a- Sadece Müslümanlar üyedir.
- b- Merkezi Kırşehir kurucusu Ahi Evren'dir.
- c- Her meslek grubunun en önemlileri grubun başkanı şeklindedir.
- d- Şehirde bulunan her meslek Grubunun kendi örgütlenmesi vardır.(derici-Ayakkabıcı gibi)
- e- Usta çırak ilişkisi ile esnaf yetiştirilir.
- f- Üretim miktarı ve kalitesi ile fiyat kontrolü yapılır.

Vakıf Sistemi:

Çeşitli soysal ihtiyaçların karşılanması ve refahın toplumun her kesimine yayılmasını sağlamak amacıyla kurulan sosyal kuruluşlara **vakıf** denir. Tüm Türk-İslam devletlerinde vakıflar önem verilmiştir. Özellikler Selçuklular ve Türkiye Selçukluları birçok vakıflar kurmuşlardır.

XI. Ve XIII. Yüzyıllarda Anadolu da Ekonominin Özellikleri:

- a- Bu dönemde Türkiye Selçukluları Anadolu'da hâkim olup devlet zirai, ticari ve hayvancılık faaliyetlerini desteklemiştir.
- b- Karadeniz ve Akdeniz deki limanlar alınarak buralara Türk tüccarlar yerleştirilmiş ve buralardaki Latin tüccarlarla ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.
- c- Devlet sigortası sistemi getirilerek zarar uğrayan tüccarların zararları devlet tarafından karşılanmıştır.
- d- Önemli ticaret yolları üzerine kervansaraylar yaptırılmış ve buralarda ücretsiz hizmetler verilmiştir.
- e-Selçukluların Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da zayıflamasıyla mevcut durum değişmeye başlamıştır. Savaşların sebep olduğu güvensiz ortam ticareti olumsuz etkilemiştir.

3-OSMANLI EKONOMİSİ

Osmanlı ekonomisi anlayışının oluşmasında örfler, İslamiyet ve devletin hakim olduğu coğrafyadaki kültürler etkili olmuştur. Tarihi süreç içinde Osmanlı ekonomisinde klasik dönemde 3 temel ilke vardır:

- 1. İAŞECİLİK:** Bu ilkeye göre reayanın refahını sürekli kılmak için öncelikle piyasada istenilen kalitede, uygun fiyatta yeteri kadar mal bulunmalıdır. Bu nedenle Osmanlı'da üretime önem verilmiştir.
- 2. GELENKÇİLİK:** Bu ilke sosyal ve ekonomik ilişkilerde mevcut dengeleri korumayı ve varolan düzeni bozacak değişme eğilimlerini engelleme eğilimlerini ifade etmektedir. (üretim-tüketim dengesi)

3. FİSKALİZM:

Bu ilke hazineye ait gelirleri mümkün olduğunca yüksek tutma ve ulaştığı düzeyin altına indirmemeyi hedefliyordu.

Ülke toprakları hanedana aitti ancak bu toprakların kullanımı reayaya (halk) bırakılmıştı. Devlet, her köylünün geçimini sağlayacak kadar toprağı ekmesini sağlamaya çalışıyordu. Tarımsal teşkilatlanmayı da tımar sistemiyle gerçekleştirmişti.

KLASİK DÖNEM OSMANLI EKONOMİSİ

Klasik dönemde Osmanlı mali teşkilatı:

a) Merkez Maliyesi b) Tımar c) Vakıf Sistemleri olmak üzere 3'e ayrılmıştı.

A) MERKEZ MALİYESİ:

Gelir-gider hesaplarının tutulduğu bu teşkilatın başında **BAŞ DEFTERDAR** vardı. Baş defterdar Rumeli defterdarı idi. Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin dışında kalan yerlerde de Baş Defterdara bağlı taşra defterdarlıkları vardı. Merkez maliyesinde çalışan memurlar devletten maaş almazlardı. Bunların gelirleri kayıtlar ve tescillerden gelen vergilerdi. Osmanlı'da bu dönemde iki çeşit vergi toplanmıştı: **1. Şer'i Vergi 2. Örfi Vergi**

ŞER'İ VERGİLER:	ÖRFİ VERGİLER
- AĞIL, AĞNAM VERGİLERİ - GEÇİT VERGİSİ - OTLAK, YAYLAK VERGİSİ , - DÖNÜM VERGİSİ - ÇİFTHANE VERGİSİ - ÇİFTBOZAN VERGİSİ VI. İZN-İ SEFİNE VERGİSİ - TAPU VERGİSİ - İHTİSAB VERGİSİ - MADEN, GÜMRÜK VERGİLERİ - HARAC VERGİSİ	- İMDADİYE-İ SEFERİYE VERGİSİ - AVARIZ VERGİSİ - LANE-İ CİHADİYYE VERGİSİ - DERBEND RESMİ VERGİSİ - KÜREKÇİ BEDELİ VERGİSİ - İZN-İ SEFİNE VERGİSİ - İMDADİYYE-İ HAZARİYYE VERGİSİ

Osmanlı Devleti'nin Farklı Dönemlerinde Tahsil Edilen Bazı Şeri ve Örfi Vergiler		
Verginin adı		Verginin mükellefi, konusu
Şeri Vergiler	Ağıl, ağnam vergisi	Ağıl, sipahinin arazisine yaptığı ağıl için, ağnam ise koyun ve keçi üzerinden alınır.
	Geçit vergisi	İstanbul dışındaki yerlerde sürülerin geçitlerden geçişi veya İstanbul'a sevkı nedeniyle sürü sahibinden, hayvan başına alınır. Miktarı bölgeye göre değişir.
	Otlak, yaylak vergileri	Dışarıdan gelip dirlik topraklarında koyun ve diğer hayvanların otlatılması üzerine alınır.
	Öşür vergisi	
	Dönüm vergisi	Reayadan sipahilere tahsis edilmiş olan topraklarda bulunanlardan, ekip biçtikleri yerlerin dönümüne göre yıllık olarak alınan vergilerdir.
	Çift hane vergisi	Müslüman reayadan, bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükteki çiftlik karşılığında alınıyordu.
	Çift bozan vergisi	
	Tapu vergisi	Üzerine bina, harman vb. yapılan mirî arazinin ziraattan alıkoyulması nedeniyle alınır.
	İhtisâb vergisi	Şehir ve kasabaların pazar ve panayır yerlerinde alınır.
	Cizye vergisi	
	İltizam vergisi	Devlete ait bazı gelirleri tahsil etme yetkisinin verilmesi karşılığında alınan bedeldir.
	Maden, gümrük vergileri	
	Harac vergisi	
Örfi Vergiler	İmdadiyye-i seferiyye vergisi	Hane reislerinden savaş harcamalarını karşılamak için tahsil edilirdi.
	İmdadiyye-i hazariyye vergisi	Hane reislerinden savaş olmayan zamanlarda ihtiyaç doğması hâlinde personel ücretleri vb. için alınır.
	İlâne-i cihâdiyye vergisi	Hane reislerinden savaşa yardım için alınır.
	Derbend resmi vergisi	Tüccarlardan geçtiği kapılarda, geçitlerde vb. yerlerde bulunduran bekçilerin ücretleriyle, han ve köprülerin yaptırılması, korunması masraflarına karşılık alınır.
	Kürekçi bedeli vergisi	Hane reislerinden gemilerde kürek çeken ve yelken açıp toplayanların ücretlerinin ödenmesi için tahsil edilirdi.
	İzn-i sefine vergisi	Yabancı tüccarlardan Karadeniz ve Akdeniz boğazlarından geçen tüccar gemilerine verilen izinlere karşılık alınır.
	Avarız veraişi	İlk önce savaş daha sonra sel, yangın gibi devletin paraya ihtiyaç duyduğu durumlarda

B) TIMAR SİSTEMİ:

Osmanlı mali sisteminde tımar, bir kısım asker ve memurlara geçim, hizmet ve masraflarına karşılık belirli bölgelerin vergi kaynaklarının tahsis edilmesidir.

Topraklar tımar sisteminde gelirlerine göre 3 kısma ayrılırdı:

- HAS:** yıllık geliri 100 000 akçeden fazla arazilerdir.
- ZEAMET:** Yıllık geliri 20 000 – 100 000 akçe arasında olan arazilerdir.
- TIMAR:** Yıllık geliri 20 000 akçeye kadar olan arazilerdir.

- ✓ Tımar, **SİPAHİ** denilen eyalet askerlerine tahsis edilirdi.
- ✓ Tımar topraklarının devlet malı olmasından dolayı miras bırakılması yada devredilmesi yasaktı.
- ✓ Toprak sipahinin ve köylünün elinden keyfi olarak alınamazdı.
- ✓ Sipahi-reaya ilişkisi kanunla belirlenmişti. Sipahi ve diğer dirlik sahipleri tımar sisteminin sürekliliğini sağlamakla mükellefi. Reayası kaçan sipahi, gelirini kaybederdi. Bu nedenle reayanın toprağı terk etmesi yasaktı. Sipahi kadının emri gereğince köylüsünü 15 yılı içinde toprağı dönmeye zorlayabilirdi. Köylü kentte iş bulmuşsa sipahiye **ÇİFTBOZANVERGİSİ** ödemek zorundaydı. Köylü toprağı başkasına devretmek isterse sipahi yeni durumu onaylar ve toprağın tapusunu yeni sahibine verirdi. **Kuralları ihlal eden sipahinin toprağı elinden alınır.** Köylü ise sipahinin evini yapma, ambarını yapma, 1 günlük yürüyüş mesafesindeki pazara sipahinin ürününü götürüp taşıma, sipahinin çayırını biçme gibi görevleri vardı.

C) VAKIF SİSTEMİ:

Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlılar 'da da servetin toplumun tüm kesimlerine eşit olarak yayılması ve halkın temel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için özellikle vakıflar sosyal refahı arttırmak için önemli yatırımlar yapmışlardır.

Vakıflar yaptıkları bu işlerde vergi vermemişlerdir. Faaliyetlerini gerçekleştirmek için nakit para bağışı, kira getiren bir gayrimenkulün bağışlanması, vakfedilen arazinin ekilmesi gibi farklı yollardan gelir elde etmeye çalışmışlardır. Vakıflar ekonomide düzenli ve muazzam bir para akışının gerçekleşmesini sağlamışlardır.

ÜRETİM YAPISI

1. ZİRAİ ÜRETİM

- Osmanlı da tarımsal faaliyetlerin temelini Tımar Sistemi oluşturmuştur.
- Osmanlı toprakları genel olarak tarıma elverişliydi .Hububat tarımının yanında bağcılık,sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı.
- Tarımsal üretimde kullanılmak üzere sulama sistemleri oluşturulmuştu. Sulama imkanlarından yararlanma belirli kurallara bağlanmıştı.Sulamayı kendi imkanlarıyla sağlayan çiftçilere öşür vergisi %50 oranda az uygulanırdı.
- Osmanlı ekonomisinin temellerinden biri olan **İAŞECİLİK** kapsamında tarımsal üretimde zaman zaman ihracata kısıtlama ve stok uygulamaları yapılmıştır.
- Hayvancılık genellikle göçebe halk tarafından yapılan mera hayvancılığıydı.Koyun, keçi,sığır hayvancılığının yanında özellikle şehirlerde kümes hayvancılığı da yapılmaktaydı. Ulaşımda kullanılan binek hayvanların yetiştiriciliği de önemliydi.
- 16-17. Yüzyıllardan itibaren iç karışıklıkların çıkması,tımar sisteminin bozulması gibi etmenler zirai üretimi olumsuz etkilemiştir.

2. SANAYİ ÜRETİMİ

- Osmanlı sanayisinin temeli küçük imalathanelerden oluşmuştu.Bu imalathaneler **LONCA** adı verilen ve temelini **AHİLİK** ten alan esnaf teşkilatlarının denetimindeydi.
- Büyük sanayi niteliğindeki tersane işletmeleri bizzat devletin sürdürdüğü bir sanayi dalıydı.
- Sanayi genel olarak **tarımsal üretim ve hayvancılığa dayalı sanayi** ile **madencilığe dayalı sanayi** olarak iki grupta incelenebilir.

Tarımsal üretim ve hayvancılığa dayalı sanayi: Bu alandaki sanayi üretimi dokumacılık ve dericilik üzerine kurulmuştu.Ham maddesini hayvanların yününden ve çeşitli bitkilerden alan dokumacılık önemli bir sanayi koluydu.Dokumacılık ve dericilikte şu merkezler öne çıkmıştır:

- Ege ,İstanbul ve Kastamonu çevresi keten dokumacılığı,
- Bursa ve Bilecik ipekli dokumacılık,
- Uşak, Gördes, Kula, Milas, Denizli halıcılık.
- Deri sanayii İstanbul, Edirne, Kayseri, Ankara, Bursa, Konya gibi şehirlerde önemli bir yere sahipti.

NOT: Dericilik ve dokumacılıktaki faaliyetlerle birlikte birçok iplik,kumaş ve boya imalathaneleri de kurulmuştur.

Madencilığe dayalı sanayi: Madene dayalı sanayi faaliyetleri madeni para ihtiyacını giderme, savaş malzemeleri üretme,ev aletleri ve tarım gereçleri yapmaya yöneliktir.

Not: Osmanlı üretimi Avrupa da ortaya çıkan **Sanayi İnkılabı**, fabrikalılaşma ve seri üretim gibi gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir.Avrupa da ucuz ve bol miktarda üretilen malların Osmanlı pazarlarına girmesi ile Osmanlı üretimini olumsuz etkilemiş ,Avrupa mallarıyla rekabet edemeyen birçok imalathane kapanmıştır.

TÜKETİM

- Osmanlı Devleti'nde tüketim alışkanlıkları köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşam şekillerine göre farklılık göstermiştir.
- Geliri çok olan insanlar tüketime daha fazla yönelmişlerdir. şehirlerde yaşayanların tüketim alışkanlığı, köylere oranla çok çeşitli ve fazlaydı. Başkent İstanbul, tüketimin en yoğun olduğu yerdı. Kalabalık nüfusu beslemek için Anadolu'dan ve Rumeli'den un, et, tahıl gibi temel gıda maddeleri düzenli olarak İstanbul'a getirilirdi.
- Tarıma bağlı yaşayan köylerde kendi ürettiklerini tüketme alışkanlığı yaygındı.
- Osmanlı Devleti'nde dış ülkelerden gelen lüks malların tüketimi XVII. yüzyıldan itibaren, artmaya başladı. Bu lüks tüketim üst düzey devlet yöneticileri ile şehir halkı arasında kabul görürken, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesime ulaşamadı.
- Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç malları ve ham maddeler şehirlerdeki **“kapan”** adı verilen toptancı hallerine getirilirdi. Burada **“kapan emini”** adını taşıyan görevlilerce eşit olarak satıcılara ya da imalatçılara dağıtılırdı.

TİCARET VE ULAŞIM

1-DENİZ VE NEHİR ULAŞIMI:

- Anadolu nun ve diğer Osmanlı coğrafyasının büyük bölümünün denizlerde çevrili olması deniz ulaşımının gelişmesini sağlamıştır.
- Osmanlı devleti, Selçuklular, Menteşeoğulları, Karasioğulları gibi devlet ve beyliklerden kalan denizcilik mirasını devralmış ve geliştirmiştir.
- Sınırların genişlemesi,Karadeniz,Akdeniz, Kızıldenizin hakimiyetinin sağlanması ile deniz ulaşımının gelişimi hızlanmıştır.
- Çeşitli kanal projeleri ile (don-volga ,Süveyş) deniz ve nehir ulaşımının geliştirilmesine çalışılmıştır.
- Ülke toprakları üzerinde bulunan Fırat, Dicle Tuna gibi nehirlerden özellikle taşımacılık alanında yararlanılmıştır.

2-KARAYOLU ULAŞIMI :

- Osmanlı Devletinin geniş sınırlara sahip olması karayolu ulaşımının önemini arttırmıştır.
- Devlet, ülke toprakları üzerinden geçen -özellikle ticaret- yollarının geliştirilmesi için; **kervansarayların kurulması, ribatlar , menzil teşkilatlarının oluşturulması , mekkari taifesinin oluşturulması,devlet sigortası** gibi çalışmalar yapmıştır.
- Feth edilen yeni yerlerde özellikle ulaşımaya yönelik (yol,köprü vb.)imar faaliyetleri vakıflar aracılığı yapılmıştır.

PARA VE FİNANSMAN SİSTEMİ

- Osmanlı Devleti, altın ve gümüş gibi değerli madenleri madeni para basımında kullanmış süs eşyası olarak kullanılmasının önüne geçmeye çalışmıştır.
- Altın ve gümüş olarak basılan paraların içerisine zaman zaman maden rezervlerinin durumuna göre bakır karıştırılmış (kızıl akçe) ve **paranın avarı** ile oynamıştır.Ayrıca yine maden sıkıntısı durumlarında **para kırpmı** (tağşiş) yoluna gidilmiştir.
- Osmanlı da birçok şehirde darphaneler açılmış ve bu darphanelerin işletmesi iltizam yoluyla belirli sürelerle kişilere kiralanmıştır.
- 19. Yy a kadar Osmanlıda madeni para kullanılmış, madenden üretilen paralara **SİKKE**, gümüşten olanlara **AKÇE** denilmiştir.
- Tanzimat döneminde 1839 da ilk kağıt para olan KAİME (Parasal karşılığı olmayan) kullanılmaya başlanmıştır.1844 de **MECİDİYE** (20 krş değerinde) ve **OSMANLI LİRASI** (100 krş değerinde) kullanıldı. Osmanlı Devletinin yeni para birimleri **kuruş ve mecidiye** oldu.

ESNAF BİRLİKLERİ

LONCA TEŞKİLATI:

- Esnafı a)- Üreticiler b)- Hizmet erbabı olarak ikiye ayırabiliriz.

1)-Üreticiler: Hammaddeyi işleyerek, işlenmiş madde haline getiren esnaflardır. Örneğin: Bakırcı, kılıççı, fırıncı, demirci gibi...

2)-Hizmet Erbabı: Toplum için gerekli bir hizmeti yapan esnaftır. Örneğin: Berberler, hammallar gibi...

- Osmanlı toplumunda esnaflar **LONCA** adı verilen teşkilatlara sahiptiler. Her esnaf muhakkak bir loncaya kayıtlı olur, loncasının koruması ve denetimi altında bulunurdu.(Bugünkü tabipler odası, mimarlar odası, şoförler cemiyeti gibi...)
- Dükkan açma hakkına **GEDİK** denilirdi. Gedik'e sahip olmak için çıraklık, kalfalık yapıp, ustalık belgesini almak gerekirdi.

Loncaların başlıca görevleri şunlardı:

- 1- Üye sayısını, üretilen malların kalitesini,fiyatını belirlemek
- 2- Esnaf arasındaki haksız rekabeti önlemek,
- 3- Esnaf ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek,
- 4- Üyelerine kredi vermek.

- Her loncada yaşlılardan meydana gelen 6 kişilik bir "ustalar kurulu" vardı. Bunların en yaşlısı başkan olur ve **ŞEYH** adını alırdı.

Şeyh: Çıraklık ve ustalık törenlerini yönetir ve cezaların uygulanmasını sağlardı.

Kethüda: Loncayı dışarda temsil eder, hükümetle ilişkileri düzenlerdi.

Nakib: Şeyhi temsil eder,esnafla şeyh arasında aracılık yapardı.

Yiğitbaşı: Disiplin işleri ve esnafa hammadde dağıtımını yapardı.

Ehl-i Hibre: İki kişiydiler. Mesleğin sırlarını bilen, malların kalitesi bildiren, fiyat belirleyen uzman. (Bilirkişi)

Bu 6 kişiden oluşan Lonca kurulunun dışında Lonca teşkilatıyla ilgili devlet görevlileri de vardı; Bunlar:

Kadı: Lonca birliklerinin en üst makamıydı. Esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözümler ve yukarıda belirtilen altı kişilik kurulun seçilmesini onaylar veya görevden alırdı.

Muhtesib: Çarşı ve pazar denetlemesi yapardı. Satılan mal ve fiyatları kontrol ederlerdi. (zabıta)

NARH SİSTEMİ

- Narh uygulaması ürün fiyatlarının ve standartlarının belirlenmesine ve kayıt altına alınmasına yönelik bir uygulamadır.
- Narhlar değişen şartlara uygun olarak değiştirilirdi. Aynı ürünün narhı, bölgeden bölgeye değişen şartlar nedeniyle (nakliye bedeli ,iklim özellikleri, maliyet farkları) farklı olabilirdi.
- Narhların tespiti kadıların başkanlığında kurulan komisyonların göreviydi. Bir malın fiyat tespit komitesi, ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehli hibre gibi yönetici ve uzmanlarıyla halkın temsilcilerinden oluşuyordu.
- Narh, toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı tespit edilirdi. Toptancıların dükkân açıp perakendecilik yapmaları yasaktı.

Narh tespitinden örnekler: “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa” dan (2. Beyazıt dönemi 1447-1512)

- ❖ **Karpuzun** ilkin dört okkası bir akçeye, iki günden sonra altı okkası bir akçeye, beş-altı günden sonra sekiz okkası bir akçeye olacak.
- ❖ **Eskiden etin** 250 dirhemi bir akçeye olunca, **tava biryanın** okkası 3,5 ‘ a olacak. **Asma Koyun Biryanın** okkası 4 akçe olup, **küfe kebabının** soğandan gayrı 90 dirhemi 1 akçeye olacak. **Kemikli tandır kebabının** 125 dirhemi 1 akçe olacak.

NOT: Ağırlık ölçüsü kabul edilmeden önce Osmanlı döneminde kullanılan ağırlık ölçü birimine Dirhem denir. 1 dirhem 3.2 kgr'dır.

OSMANLI EKONOMİSİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

- 17 ve 18. Yüzyıllardan itibaren Osmanlı Ekonomisi çeşitli sebeplerden dolayı bozulmaya başlamıştır. Bu sebeplerden en önemlileri şunlardır:
 - İç karışıklıklar , Celali İsyanları
 - Avrupa yaşanan gelişmeler; coğrafi keşifler yeni ticaret yollarının sanayi inkılabı, fabrikalaşma keşfedilmesi
 - Savaşlarda alınan yenilgiler, toprak kayıpları, önemli limanların, ticaret merkezlerinin , hammadde kaynaklarının elden çıkması
 - Vergi gelirlerinin azalması
 - Tımar sisteminin bozulması , üretimde yaşanan aksamalar
 - İltizam sisteminin bozulması vergilerin toplanmasındaki aksamalar
- Osmanlı devleti ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için çeşitli önlemler almaya çalışmıştır bu önlemlerden bazıları şunlardır:
 - İltizam(mukataa) sisteminden Malikane sistemine geçilmiştir. Böylece vergiler daha düzenli ve aksama yaşanmadan toplanılmıştır.

İltizam sistemi: Bu sisteme göre devlet bazı işletmelerin (mukaataların) vergi gelirlerini kişilere ihale yöntemi ile belirli sürelerle kiralyordu. İhaleyi alan kişi (mültezim) karşılığında hazineye peşin bir ödeme yapıyor; mukataa gelirlerini ise kendisi alıyordu. Bu sistem devletin kasasına peşin para sağlamak, uzak bölgelerin vergilerini kolaylıkla toplayabilmek gibi yararlar sağlamıştır. Ancak sistemde sonraları oluşan bozulmalar, etmesi sebebiyle bu sistemde değişikliğe gidilerek , malikane sistemine geçilmiştir.

Malikane sistemi: Bu sistemde mukataalar mültezimlere ömür boyu kiralanmıştır. Mültezimler 2 dönemde devlete para ödemişlerdir. İlk olarak ve bir defaya mahsus yüklü miktarda bir para(**MUACCELE**) ödedikten sonra , her yıl belirlenen oranlarda bedel hazineye aktarılmıştır. Mültezim mukataayı başkasına devrederse bu devir işleminden devlet devir ücreti alırdı. Mültezimin ölmesi halinde mukataa boşa kalır ve tekrar ihale edilirdi.

Not: Malikane sistemi uzun vadede olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmış, büyük toprak sahipleri ortaya çıkmış ve ayanlar güçlenmiştir.

- İç borçlanma yoluna gidilmiş ve **ESHAM** adı verilen hazine bonoları satışa çıkarılmıştır.

TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI EKONOMİSİ

- **Tüketim** :Tanzimat Döneminde özellikle tüketim alışkanlıklarında önemli değişimler yaşanmıştır.Avrupa mallarının Osmanlı ülkesine girmesi ve yoğun kültürel etkileşim ile birlikte Avrupa tarzı giyinme, yeme –içme , eğlenme, konuşma alışkanlıkları hızla yayılmıştır.
- **Ticaret** : Avrupa da ortaya çıkan Sanayi İnkılabının Osmanlı üretimini olumsuz etkilemesi, Balta Limanı Antlaşması gibi ticaret antlaşmaları ile farklı ülkelere ticari imtiyazlar verilmesi gibi sebeplerle Osmanlı sanayisi,ticareti çökme noktasına gelmiş,Osmanlının elindeki ham maddeler elden çıkmış ve Osmanlı pazarı Avrupa nın açık pazarı haline gelmiştir.
- **Sanayi** : Sanayi İnkılabı sonrası rekabet gücünü kaybeden Osmanlı, tarımsal ve sanayi işletmeleri bilgi, teknoloji ve sermaye birikiminin yetersizliği gibi olumsuz koşullar nedeniyle çöküş sürecine girmiştir. Meşrutiyetle birlikte sanayide yerli atılımlar gerçekleştirilmek istendiyse de oldukça sınırlı sanayi girişimleri yabancı ve azınlık sermayecilerinin yatırımlarından ibaret kalmıştır.
- **Yabancı Yatırımlar** : XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yabancı sermaye yatırımları artış gösterdi. Bu yatırımlar daha çok demir yolları, limanlar, fenerler, su, havagazı, tramvay, elektrik hizmetleri ve madencilik gibi Batılı yatırımcıların Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik çıkarları ile ilgili altyapı alanlarında yoğunlaştı.
- **Tarım** : Tanzimat döneminde tarım alanında önemli çalışmalar yapıldı.Tarım yöntemlerinin modernleşmesi için **Ziraat ve Sanayi Meclisi, Ziraat Meclisi ve Nafia Hazinesi** kuruldu. 1858 yılında çıkarılan **Arazi Kanunnamesi** ile toprak mülkiyeti pekiştirildi. Ziraî eğitim ve uygulama kurumları oluşturuldu. Osmanlı ülkesinde yapılan tarım özellikle Avrupa devletlerinin ham madde ihtiyacını karşılayacak üretime dönüştü
- **Para ve Bankacılık** : 19 yy dan itibaren Osmanlı Devleti Avrupa lı devletlerle ticari ve siyasi ilişkiler kurarak dış ticaret hacmini önemli derecede arttırdı.Piyasaların para ihtiyacını karşılamak için çıkarılan ilk kağıt para **Kaime 1863** e kadar kullanıldı.**1847** de ilk banka Galata Bankerlerinin kurduğu **Bank-ı Dersaadet** oldu.1888 de ise köylüyü desteklemek ve kredi sağlamak için **memleket sandıkları, Ziraat Bankasına** dönüştürüldü.
- **İç ve dış borçlar** : XIX. yüzyıldan itibaren artan para ihtiyacından dolayı kâğıt para(**esham**) bastırarak ve Galata bankerlerinden para alarak iç borçlanmaya gitti.**1854 te Kırım Savaşının** masraflarını karşılamak amacıyla ilk dış borç **İngiltere den** alındı.devlet borçlarını ödeyemez duruma gelince **1881'de Muharrem Kararnamesi** adı verilen bir yönetmelikle, Osmanlı Devleti'nin borçlarının tahsili için **Duyun-u Umumiye İdaresi** kuruldu ve Osmanlı Devleti'nin mali kaynaklarına yabancılar tarafından el konuldu.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EKONOMİ (1938'E KADAR)

- Yeni Türk Devletinin ekonomi politikalarını belirlemek için **17 şubat - 4 Mart 1923 tarihleri** arasında İzmir'de **Türkiye İktisat Kongresi** toplanmıştır.
- Osmanlıdan kalan ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen **kapitülasyonlar, Lozan Anlaşması'yla** tamamen kaldırılmıştır.
- Dış borçlar imparatorluk üzerinde kurulan yeni devletler arasında paylaştırılmıştır.
- Sanayicilerin kredi ve sermaye ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1924 de “**Türkiye İş Bankası**” kurulmuştur.
- 1925 te tarımda **öşür vergisi** kaldırılmıştır.
- 1926'da “**Kabotaj Kanunu**” kabul edilmiştir
- 1925 te bankacılık ve madencilik faaliyetlerini yürütmek üzere “**Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası**” kurulmuştur.
- **1927 de Teşviki Sanayi Kanunu** nun kabulü ile özel sektörün sanayi faaliyetleri desteklenmiştir
- Esnaf ve sanatkârın kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulan “**Halkbankası**” **1938'de** faaliyete geçmiştir.
- 1931'de para piyasasını düzenlemek, fiyat istikrarını sağlamak üzere “**Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası**” kurulmuştur.
- 1933'te tekstil, demir-çelik, kâğıt vb. olmak üzere farklı alanlardaki fabrikaları bünyesinde toplayan ve aynı zamanda bir banka olan “**Sümerbank**” kurulmuştur.
- **1934'te “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”** uygulamaya konulmuştur.
- 1935'te yer altı kaynaklarını işletmek ve değerlendirmek üzere “**Etibank**”, ardından da “**Maden Tetkik Arama Enstitüsü**” kurulmuştur.

4.ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME ETİNLİĞİ

KLASİK SORULAR

1)- İlk türk devletlerinde ekonomik faaliyetler hakkında bilgi veriniz.

1)- Bozkır hayatında göçebe toplum olarak varlığını sürdüren İlk Türklerde ekonominin temelini hayvancılık oluşturur. En çok koyun ve at yetiştirilirdi.

Uygurlara kadar az da olsa tarım yapıldı. Hunlar döneminde açılan Tötö kanalı ile sulama yapılır, Eski Türklerde çiftçilere tarıgçı denirdi. Buğday, arpa, Mısır önemli tarım ürünleri idi. Yerleşik hayata geçen Uygurlarla birlikte tarımın önemi artmıştı.

İlk Türk devletlerinde Mesken vergisi Hayvan vergisi Toprak vergisi olmak üzere 3 çeşit vergi toplanırdı.

Sanayi faaliyetleri kapsamında İlk Türkler madencilik alanında ileri gitmişlerdir.

Ticarette Türklerin hâkimiyet için mücadele ettikleri İpek yolu önemlidir.Diğer yol ise Sibiryaya da Astrahan a ulaşan Kürk yolu idi. Özellikle Uygurlar ve Hazarlar ticaret konusunda oldukça ileri gitmişlerdir. Ticaret genelde mal takası şeklinde olup; altın, gümüş paralar ile Uygurlarda böz ve kuanpo denilen bez paralar ile Çav denilen kağıt paralarda kullanılmıştır.

2)- İktâ Sistemi hakkında bilgi veriniz.

2)- İlk kez **Hız. Ömer** döneminde oluşturulan İktâ sistemi Türk-İslam devletlerinde uygulanmıştır. Bu sisteme göre fethedilen bölgelerdeki topraklar **Miri** toprak kabul edilerek(Devlete ait) kişilere bırakılırdı. Kişiler bu toprağı çiftçiye kiralar aldığı kira ve vergiler ile de asker yetiştirirdi. Böylece hem çiftçi hem memur hemde asker aynı topraktan beslenirdi. İktâ sahibi olan vergileri topladığı için devlet vergi toplama işinden de kurtarılıyordu. Ayrıca toprağı bağlı feodal sistem önleniyor, topraklar devlete ait olduğu için büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkması engelleniyordu. İktâ sistemi Osmanlılarda **dirlik(Tımar)** olarak devam etti.

3)- Ahilik nedir? Açıklayınız. Ahiliğin temel özellikleri hakkında bilgi veriniz.

3)- Selçuklularla başlayıp Anadolu Selçukluları döneminde zirveye ulaşan bir esnaf örgütlenmesi olan ahilik; bekar ve zanaat sahibi gençlerden oluşan esnaf dayanışma örgütleridir. Ahilik teşkilatının önemli özellikleri;

a- Sadece Müslümanlar üyedir.

b- Merkezi Kırşehir kurucusu Ahi Evren'dir.

c- Her meslek grubunun en önemlileri grubun başkanı şeklindedir.

d- Şehirde bulunan her meslek Grubunun kendi örgütlenmesi vardır.(derici-Ayakkabıcı gibi)

e- Usta çırak ilişkisi ile esnaf yetiştirilir.

f- Üretim miktarı ve kalitesi ile fiyat kontrolü yapılır.

4)- Klasik dönemde Osmanlı ekonomisinin temelini oluşturan temel ilkeleri yazarak, kısaca açıklayınız.

4)- **İAŞECİLİK:** Bu ilkeye göre reayanın refahını sürekli kılmak için öncelikle piyasada istenilen kalitede, uygun fiyatta yeteri kadar mal bulunmalıdır. Bu nedenle Osmanlı'da üretime önem verilmiştir.

GELENKÇİLİK: Bu ilke sosyal ve ekonomik ilişkilerde mevcut dengelerikorumayı ve varolan düzeni bozacak değişme eğilimlerini engelleme eğilimlerini ifade etmektedir.(üretim-tüketim dengesi)

FİSKALİZM: Bu ilke hazineye ait gelirleri mümkün olduğunca yüksek tutma ve ulaştığı düzeyin altına indirmemeyi hedefliyordu.

5)- Tımar Sistemini açıklayarak; temel özellikleri hakkında bilgi veriniz.

5)- Osmanlı mali sisteminde tımar, bir kısım asker ve memurlara geçim, hizmet ve masraflarına karşılık belirli bölgelerin vergi kaynaklarının tahsis edilmesidir.

✓ Tımar, **SİPAHİ** denilen eyalet askerlerine tahsis edilirdi.

✓ Tımar topraklarının devlet malı olmasından dolayı miras bırakılması yada devredilmesi yasaktı.

✓ Toprak sipahinin ve köylünün elinden keyfi olarak alınamazdı.

✓ Sipahi-reaya ilişkisi kanunla belirlenmişti. Sipahi ve diğer dirlik sahipleri tımar sisteminin sürekliliğini sağlamakla mükellefti.

✓ Reayası kaçan sipahi, gelirini kaybederdi. Bu nedenle reayanın toprağı terk etmesi yasaktı. Sipahi kadının emri gereğince köylüsünü 15 yılı içinde toprağı dönmeye zorlayabilirdi. Köylü kentte iş bulmuşsa sipahiye **ÇİFTBOZANVERGİSİ** ödemek zorundaydı. Köylü toprağı başkasına devretmek isterse sipahi yeni durumu onaylar ve toprağın tapusunu yeni sahibine verirdi. **Kuralları ihlal eden sipahinin toprağı elinden alınırdı.**

6)- Klasik dönemde Osmanlı zirai üretimi hakkında bilgi veriniz.

6)-

- Osmanlı toprakları genel olarak tarıma elverişliydi .Hububat tarımının yanında bağcılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı.
- Tarımsal üretimde kullanılmak üzere sulama sistemleri oluşturulmuştu. Sulama imkanlarından yararlanma belirli kurallara bağlanmıştı. Sulamayı kendi imkanlarıyla sağlayan çiftçilere öşür vergisi %50 oranda az uygulanırdı.
- Osmanlı ekonomisinin temellerinden biri olan **İAŞECİLİK** kapsamında tarımsal üretimde zaman zaman ihracata kısıtlama ve stok uygulamaları yapılmıştır.
- Hayvancılık genellikle göçebe halk tarafından yapılan mera hayvancılığıydı. Koyun, keçi, sığır hayvancılığının yanında özellikle şehirlerde kümes hayvancılığı da yapılmaktaydı. Ulaşımında kullanılan binek hayvanların yetiştiriciliğı de önemliydi.
- 16-17. Yüzyıllardan itibaren iç karışıklıkların çıkması, tımar sisteminin bozulması gibi etmenler zirai üretimi olumsuz etkilemiştir.

7)- Klasik dönemde Osmanlı toplumunda görülen tüketim anlayışı hakkında bilgi veriniz.

7)-

- Osmanlı Devleti'nde tüketim alışkanlıkları köylerde, kasabalarda ve şehirlerde yaşam şekillerine göre farklılık göstermiştir.
- Geliri çok olan insanlar tüketime daha fazla yönelmişlerdir. Şehirlerde yaşayanların tüketim alışkanlığı, köylere oranla çok çeşitli ve fazlaydı. Başkent İstanbul, tüketimin en yoğun olduğu yerd. Kalabalık nüfusu beslemek için Anadolu'dan ve Rumeli'den un, et, tahıl gibi temel gıda maddeleri düzenli olarak İstanbul'a getirilirdi.
- Tarıma bağlı yaşayan köylerde kendi ürettiklerini tüketme alışkanlığı yaygındı.
- Osmanlı Devleti'nde dış ülkelerden gelen lüks malların tüketimi XVII. yüzyıldan itibaren, artmaya başladı. Bu lüks tüketim üst düzey devlet yöneticileri ile şehir halkı arasında kabul görürken, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesime ulaşamadı.
- Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç malları ve ham maddeler şehirlerdeki "kapan" adı verilen toptancı hallerine getirilirdi. Burada "kapan emini" adını taşıyan görevlilerce eşit olarak satıcılara ya da imalatçılara dağıtılırdı.

8)- Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde yer alan Lonca Teşkilatının yapısı ve çalışmaları hakkında bilgi veriniz.

8)- Osmanlı toplumunda esnafı LONCA adı verilen teşkilatlara sahiptiler. Her esnaf muhakkak bir loncaya kayıtlı olur, loncasının koruması ve denetimi altında bulunurdu. (Bugünkü tabipler odası, mimarlar odası, şoförler cemiyeti gibi...)

Dükkan açma hakkına GEDİK denilirdi. Gedik'e sahip olmak için çıraklık, kalfalık yapıp, ustalık belgesini almak gerekirdi.

Her loncada yaşlılardan meydana gelen 6 kişilik bir "ustalar kurulu" vardı. Bunların en yaşlısı başkan olur ve ŞEYH adını alırdı. Loncaların başlıca çalışmaları şunlardı:

- 1- Üye sayısını, üretilen malların kalitesini, fiyatını belirlemek
- 2- Esnaf arasındaki haksız rekabeti önlemek,
- 3- Esnaf ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek,
- 4- Üyelerine kredi vermek.

9)- Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde yer alan Narh Uygulamaları hakkında bilgi veriniz.

9)- Narh uygulaması ürün fiyatlarının ve standartlarının belirlenmesine ve kayıt altına alınmasına yönelik bir uygulamadır.

- Narhlar değişen şartlara uygun olarak değiştirilirdi. Aynı ürünün narhı, bölgeden bölgeye değişen şartlar nedeniyle (nakliye bedeli, iklim özellikleri, maliyet farkları) farklı olabilirdi.
- Narhların tespiti kadıların başkanlığında kurulan komisyonların göreviydi. Bir malın fiyat tespit komitesi, ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehli hibre gibi yönetici ve uzmanlarıyla halkın temsilcilerinden oluşuyordu.
- Narh, toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı tespit edilirdi. Toptancıların dükkân açıp perakendecilik yapmaları yasaktı.

10)- Tanzimat döneminde Osmanlı Devletinin İç ve dış borçlarıyla ilgili yaşanan gelişmeler hakkında bilgi veriniz.

10)- XIX. yüzyıldan itibaren artan para ihtiyacından dolayı kâğıt para (esham) bastırarak ve Galata bankerlerinden para alarak iç borçlanmaya gitti. 1854 te Kırım Savaşının masraflarını karşılamak amacıyla ilk dış borç İngiltere den alındı. Devlet borçlarını ödeyemez duruma gelince 1881'de Muharrem Kararnamesi adı verilen bir yönetmelikle, Osmanlı Devleti'nin borçlarının tahsili için Duyun-u Umumiye İdaresi kuruldu ve Osmanlı Devleti'nin mali kaynaklarına yabancılar tarafından el konuldu.

KAVRAM BİLGİSİ

Ribat: Hem güvenlik hem de ticaret için oluşturulan sınır ve yol üzerindeki yapılar.

Kervansaray: Ticaret yolları üzerinde kurulan, tüccar ve hayvanlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri büyük yapılar

Zekât: Müslümanların mallarının 1/40 nı fakirlere vermesidir.

Öşür: Müslümanlardan 1/10 oranında alınan tarım ve ürün vergisidir.

Haraç: Gayr-ı Müslimlerden alınan toprak ve ürün vergisidir.

Cizye: Gayr-ı Müslimlerden alınan baş vergisidir.

Çift-i Avami ya da Çift resmi: Çiftçinin kiraladığı toprak karşılığı İktâ sahibine ödediği vergidir.

Duyun-u Umumiye: Osmanlı Devleti'nin dış borçlarının tahsili için yabancı devletler tarafından kurulan idare.

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- ➔ İlk Türklerde ekonominin temelini hayvancılık oluşturur.
- ➔ Çeşitli sosyal ihtiyaçların karşılanması ve refahın toplumun her kesimine yayılmasını sağlamak amacıyla kurulan sosyal kuruluşlara vakıf denir.
- ➔ Osmanlı sanayisinin temeli küçük imalathanelerden oluşmuştu. Bu imalathaneler LONCA adı verilen ve temelini AHİLİK ten alan esnaf teşkilatlarının denetimindeydi.
- ➔ Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç malları ve ham maddeler şehirlerdeki "kapan" adı verilen toptancı hallerine getirilirdi. Burada görevlilerce eşit olarak satıcılara ya da imalatçılara dağıtılırdı.

- Osmanlı Devleti yaşanan ekonomik sıkıntıyı hafifletmek amacıyla İç borçlanma yoluna gitmiş ve **ESHAM** adı verilen hazine bonoları satışa çıkarmıştır.
- **Tanzimat** Döneminde özellikle tüketim alışkanlıklarında önemli değişimler yaşanmıştır. Avrupa mallarının Osmanlı ülkesine girmesi ve yoğun kültürel etkileşim ile birlikte Avrupa tarzı giyinme, yeme –içme , eğlenme, konuşma alışkanlıkları hızla yayılmıştır.
- **Sanayi İnkılabı** sonrası rekabet gücünü kaybeden Osmanlı, tarımsal ve sanayi işletmeleri bilgi, teknoloji ve sermaye birikiminin yetersizliği gibi olumsuz koşullar nedeniyle çöküş sürecine girmiştir.
- Osmanlı Devleti 1854 te **Kırım Savaşının** masraflarını karşılamak amacıyla ilk dış borcu **İngiltere den** almıştır.
- Yeni Türk Devletinin ekonomi politikalarını belirlemek için 17 şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de **Türkiye İktisat Kongresi** toplanmıştır.
- Osmanlıdan kalan ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkileyen kapitülasyonlar, **Lozan Anlaşması** ile tamamen kaldırılmıştır
- Cumhuriyet döneminde Sanayicilerin kredi ve sermaye ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1924 de “**Türkiye İş Bankası**” kurulmuştur.
- Cumhuriyet döneminde Esnaf ve sanatkarın kredi ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulan “**Halkbankası**” 1938’de faaliyete geçmiştir.

5. ÜNİTE

TÜRKLERDE EĞİTİM

A. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM B. TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM
C. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM(XIII – XVIII. YÜZYILLAR)
D. CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM(1938'E KADAR)

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE EĞİTİM

EĞİTİM ANLAYIŞI

- İlk Türk devletlerinde bilgiye ve bilgili insana önem verilmiştir.
- Bilgili olmak sadece yöneticilerin sahip olması gereken bir özellik olarak görülmemiş toplumun diğer fertlerinin de sahip olması gereken **Alp insan** anlayışı ortaya çıkmıştır.
- Türklerde yazı M.Ö. 5. yy öncesinde kullanıldığına örnek olarak **Esik Kurganında** tabak üzerine yazılmış 11 harfli iki satır yazı gösterilebilir. Yine ev gereçleri, süs eşyaları vb. üzerinde yazıya rastlanmıştır.
- İlk Türk alfabesi **Göktürklerin** oluşturduğu 38 harften oluşan alfabedir. İkinci alfabe **Uygur alfabesidir**.
- Türklerde Eğitim Toplumsal bir görevdir. – **baba gören ok yontar Ana gören elbise biçer**.
- Töre kuralları nesiller boyu aktarılmıştır.
- Eğitimde erkek-kız ayrımı yoktur.
- Uygurlarda** “ çocuğunu öğretmene ver ondan alıp sanayi ver” sözü eğitime verilen önemi gösterir.
- Uygurlar** ilk kez örgün eğitim kurumlarını oluşturmuşlardır.
- Uygurların Eğitim ve öğretim faaliyetleri sonunda gelişme göstermeleri onları çeşitli devlet kademelerinde kâtiplik tercümanlık ve öğretmenlik yapmaları ile son verilmiştir.
- Uygurlar kâğıdı ve matbaayı Avrupalılardan önce kullanmışlardır.
- Kütüphanelerinde dini nitelikli eserler bulunmaktadır.

ASKERİ EĞİTİM

- Atlı göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler sürekli savaş tehlikesi ile karşı karşıya olduğu için her an hazırlıklı olmak zorundaydılar.
- Türklerin çocukluk çağlarında oynadıkları oyunlar Askeri Eğitimin başlangıcını oluşturur.
- Hiçbir ayırım yapılmaksızın her çocuk, ata binmeyi ve at üzerinde ok atmayı öğrenirdi
- Dede korkut hikâyelerindeki **Boğaçhan** hikâyesi ad alabilmek için kahramanlık yapmak gerektiğini anlamamıza yardımcı olur.
- Barış zamanında yapılan sürekli avları askeri tatbikat niteliği taşır.

MESLEKİ EĞİTİM

- Türkler hayvancılık ve Tarımla uğraşarlarda savaşçı karaktere sahip olduklarından bu yaşantıya uygun araç ve gereç yapmışlardır.
- Meslek Eğitim usta-çırak ilişkisi içinde yapılmıştır.
- Türklerde madencilik gelişmiştir.
- Tahta oymacılığı gelişmiş ve bu da matbaacılığa zemin hazırlamıştır.
- Mesleki eğitim kapsamında öğrenilerek yapılabilecek sanat eserleri.

Balbal – Taş işlemeciliği , Halı - El sanatı ,Altın işlemeciliği – Madencilik ve süsleme ,Kılıcı – Demircilik , Ahşap disk – Oymacılık , At eyer takımı – Süsleme

BİLİM

- Yapılan kazılarda bulunan eşyalar Türklerin kimya, ilaç yapımı, veterinerlik, Tıp ile ilgilendiklerini gösterir.
- Türklerin yaşam tarzı bilimsel faaliyetlerine etki etmiştir.
- Astronomi bilimi ile ilgili çalışmalar **12 hayvanlı Türk** takviminin yapılmasını kolaylaştırmıştır.
- Yine Astronomi çalışmaları **Nevruz gününün** tespit edilmesini ve baharın başlangıcı olarak görülmesini sağlamıştır.
- Ticarette uğraşan Türkler Matematik ile de uğraşmışlardır.
- Türklerin Tıp alanında da çalışmaları vardır. “ **OTACI**” denilen şifacılar halkın tedavisinde görev almışlardır. **Uygurlar** Tıp alanında Diğer Türk devletlerinden daha ileri gitmişlerdir. **Eczacılıkta** ileri gitmişlerdir.

TÜRK İSLAM DEVLETLERİNDE EĞİTİM

EĞİTİM ANLAYIŞI :

- Türk-İslam devletlerinde **Karahanlılar** dönemi bir dönüm noktasıdır. İlk türk devletlerinde dağınık şekilde verilen eğitim bu dönemde bir plana bağlanmıştır. Eğitimin tüm toplum kesimleri için önemli olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.
- Eğitim, bir bütün olarak değerlendirilerek kurumsallaşmaya gitmiştir. Ve eğitim **MEDRESE** adı verilen kurumlarda yapılmaya başlanmıştır.

MEDRESELER :

- Medreselerin kuruluşunda **Uygurlar dönemi** tapınaklarının etkisi görülmektedir. Ayrıca Türkler'in İslam'ı kabul etmeleri ve diğer İslam devletlerindeki "**Darü'l-Hikme, Beytü'l-hikme ve Daru'l-ilm**" gibi eğitim kurumları da etkili ve örnek olmuştur.
- Medreseler ilk olarak **Karahanlılar** zamanında yapılmaya başlandı. Dönemin ilk medresesi Semerkant'ta TABGAÇ BUĞRA HAN tarafından kuruldu.
- Medreseler cami, kütüphane, genel eğitimin verildiği oda, çalışma odaları, halkın ders dinlemek için katılabileceği salonlar, öğrenci ve öğretmenlerin kalacağı odalar ve dinlenme alanlarından oluşurdu.
- Karahanlılar'da medresenin yöneticilerine **FAKİH**; öğretmenlerine **MÜDERRİS** denirdi. Medrese öğretmeninin ve yönetiminin seçimi **Semerkant**'ta ilim meclisi tarafından yapılırdı.
- Medrese çalışanlarına verilen ücret yaptığı işe göre değişirdi.
- İlk Selçuklu Medresesi **TUĞRUL BEY** tarafından **NİŞABUR**'da açıldı. **Nizamü'l-Mülk** tarafından kurulan **NİZAMİYE MEDRESELERİ** eğitim alanında çok önemli bir yere sahiptir. Nizamiye Medreseleri'nde Hukuk, Din ve dil eğitimi ağırlıklı bir program uygulanıyordu.
- Tıp eğitimi hastane-tıp okulu niteliğindeki **BİMARİSTAN ve DARU'L-ŞİFA**'larda verilmekteydi.
- Medreselerin eğitim dili **Arapça'ydı**. Medreselerden başarıyla mezun olanlara meslek ruhsatı anlamına gelen **İCAZETNAME** verilirdi.
- Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Türkiye Selçukluları'nın kurdukları medreseler **külliye** niteliğindeydi.
- Tokat Niksar**'da yapılan **YAĞBASAN MEDRESESİ** Anadolu'nun ilk medresesidir
- Mısır'da kurulan Tolunoğulları inanç farkı gözetmeksizin bilim insanlarına büyük önem vermişlerdi. Bu durum Mısır'ı bilimin merkezi haline getirdi.

YAYGIN EĞİTİM-AHİLİK

- Türkiye tarihinde ilk defa Türkiye Selçukluları tarafından oluşturulan **AHİ** teşkilatının üyeleri **USTA-KALFA** ve **ÇIRAK** idi. Bu teşkilat üyelerinin dayanışmalarını, mesleklerini iyi bir şekilde yapmalarını ve eğitimlerini amaçlıyordu.
- Ahilikte eğitim işbaşında ve iş dışında oluyordu. İş dışında eğitim teşkilatın zaviyelerinde (okul) **MUALLİM AHİ ve PİR** denilen öğreticiler tarafından verilmekteydi. Teşkilat üyelerine; Dinin esasları, Okuma yazma, Ahlak, Temizlik, Kurumun düzeni ve geleneği, Silah kullanımı, Beden eğitimi öğretilirdi.
- Ahiliğin iş başında uyguladığı eğitim çarşı ve dükkanların **bedesten** gibi yerlerde bir arada bulunmasından dolayı kolay ve etkiliydi. Her meslek sahibi yanında mutlaka bir çırak bulundurmak zorundaydı. Zanaat dalında belli bir seviyeye gelen çırak icazet alır ve kendi işini kurardı.
- Halka dönük yaygın eğitim ise camilerde, mescitlerde ve medreselerin halka açık bölümlerinde verilirdi.

ATABEYLİK

- Türklerde şehzadelere devlet yönetimi hakkında eğitim veren bilge kişilere ATABEY denir. Daha ilk Türk devletlerinden beri bu sistem vardır. Atabeyler şehzadelerin en iyi şekilde devlet yönetimi noktasında eğitilmelerini sağlamışlardır.
- Osmanlı Devleti zamanında Atabeyler LALA ismiyle karşımıza çıkmaktadır.

TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE BİLİM

- İslamiyet bilime çok önem verdiği için Müslüman bilim insanları **Abbasiler** dönemiyle birlikte birçok yabancı kaynağı kendi dillerine çevirmiş ve orijinal fikirleri sayesinde önemli buluşlar yapmışlardır.
- Bilim insanlarının devlet tarafından desteklenmesi, bilimsel çalışmaların özendirilmesi ve açılan medreseler bilim gelişimini olumlu etkilemiştir.
- Medreseler sayesinde dini ilimler yanında tıp, astronomi, matematik, kimya, tarih ve coğrafya alanında dünyayı etkileyecek hizmetler ve buluşlar yapılmıştır.

OSMANLI DEVLETI'NDE EĞİTİM (13-18.YY.)

- Klasik dönemde Osmanlı yönetimi, halkı bulunduğu mekanda yaşamaya yönlendirmiştir. Kuruluş döneminde okuma-yazma halk için zorunlu bir ihtiyaç değildi.
- Osmanlı yönetiminin hedefi her insanın kendisine yetecek kadar bilgilendirmektir.
- Okuma-yazma görevi, düzenli bilgi edinme ve bunu kullanma hakkı **ulemaya** verilmiştir.
- Osmanlı'nın bir başka hedefi de topluma öncülük ve rehberlik yapacak yönetici yetiştirmektir. Bu yüzden devletin eğitim anlayışı 18. Yy.'a kadar genel olarak **ilmiye, seyfiye ve kalemiye** için yetişmiş eleman kazandırmaya yöneliktir.
- Osmanlı'da eğitim faaliyetleri **düzenli eğitim kurumları (örgün)** ve **sosyal kurumlarda (yaygın)** yapılmaktaydı.

1. ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARI (DÜZENLİ EĞİTİM)

A) SİBYANMEKTEBİ

- Osmanlı'da eğitim-öğretimin yapıldığı ilkokul **sıbyan mektepleri** idi. Külliye içinde, cami bitişiğinde veya müstakil halde bulunurlardı.
- Sıbyan mektepleri her köy, mahalle ve semtte açılmıştı. Karma, kız ve erkek olarak eğitim verildi.
- Okula kayıt gibi bir zorunluluk yoktu. Müslüman olan her ailenin çocuğu burada eğitim alırdı. Burada ders verenlerin özel eğitimleri yoktu.
- Okulların genel amacı, çocuğa okuma-yazma ve İslami temel kaideleri öğretmektir.
- Mezuniyet için bir süre bulunmuyordu. Buna karşılık Kur'an-ı Kerim'i bir kez hatmeden öğrenci mezun sayılırdı.
- Osmanlı'da ilköğretim **II. Mahmut** döneminde **İstanbul'da** zorunlu hale gelmiştir.
- Sıbyan mektepleri **Tanzimat'a** kadar devam etmiştir.
- Müslüman olmayan çocuklar kendi cemaatleri tarafından kurulmuş cemaat okullarında eğitim alırlardı.

B) MEDRESELER

- Osmanlı'da orta ve yükseköğretimin temeli medreselerdi. Osmanlı fetih politikasında fethedilen yerlerde ilk önce cami ve yanına medrese kurulurdu. Medreseler ile topluma ve devlete gerekli din, ilim ve devlet idaresinde ihtiyaç duyulan elemanlar yetiştiriliyordu.
- Osmanlı'da ilk medrese 1330 yılında **İZNİK'te** açılmıştır. (Orhan Bey) İlk dönemlerde Suriye, Mısır, İran ve Türkistan'dan gelen alimler ders vermiştir.
- Selçuklular'dan Fatih Dönemine kadar Osmanlı medreselerinde eğitim Nizamiye medreselerinin eğitim sistemi kullanıldı.
- Fatih döneminden itibaren okutulacak derslerden ödenecek maaşlara kadar bir sistem oluşturulmuştur. 1463-1470 yılları arasında Fatih tarafından **SAHN-I SEMAN MEDRESELERİ** açılmıştır.
- Kanuni**, Mimar Sinan'a İstanbul'da **Süleymaniye Camii ve medresesini** yaptırmıştır. Zamanla Fatih'in yaptırdığı medreselerden ilham alınarak yapılan medreseler her tarafa yayılmıştır.
- Orta düzeydeki medrese öğrencilerine **SOFTA(suhte)**; yüksek öğretim düzeyindeki öğrencilere **DANİŞMEND** denirdi. Sahn'ı bitiren öğrencilere **İCAZETNAME** denen diploma verilirdi.
- Her medresede esas olarak bir **müderris** bulunurdu. Müderrisin yardımcısına **MUİD** denirdi. Müderrisler, sahn'ı bitirenler arasından **MÜLAZEMET** denilen bir sistemle alınırdı.
- Medreselerden mezun olanlar **müderris, müftü, kadı, defterdar, hekim vb.** olurlardı.
- Osmanlı'da eğitim-öğretim vakıflar yoluyla sağlanmıştır. Kanuni'nin ilk yıllarında **vakıflarca** yönetilen 216 tane medrese vardı.

- Medresenin her kademesi **ücretsiz** yapılmaktaydı. Büyük medreselerde öğrencinin yeme,içme,giyim masrafları da medreselerce karşılanırdı.
- 17.Yüzyıldan itibaren medrselerin bozulmasında felsefe, mantık gibi akli ilimlerin boş ve gereksiz olduğu düşünülerek bu derslerin kaldırılması, müderris atama sisteminin bozulması,bazı ulema çocuklarına küçük yaşta müderrislik verilmesi (**beşik ulemalığı**), öğrencilerin yeterli eğitim almadan müderris olması sayılabilir
- Padişahlar zaman zaman fermanlar çıkararak medreseleri ıslah etmeye çalışmışlardır. **Koçi Bey, katip Çelebi** gibi düşünürler ilmiye sınıfının ıslahına yönelik raporlar sunmuşlardı. **II.Meşrutiyetle** birlikte ıslah çalışmaları gerçekleştirilmiş ve Tarih,coğrafya,Kimya gibi dersler yeniden okutulmaya başlanmıştır.

C) SARAY EĞİTİMİ

Enderun: Enderun da devlete sadrazam, vezir, ordu komutanı, vali gibi yöneticiler yetiştirilmekteydi. Burada eğitim yedi kademedan oluşmaktaydı. Bir üst kademeye geçmek için başarılı olmak şarttı. Başarısız olanlar, disiplin cezası alanlar “çıkma” adıyla taşradaki çeşitli görevlere gönderilirdi.

Şehzade mektebi (şehzadegan): Padişah çocuklarının saray içerisinde özel hocalar eşliğinde temel eğitimlerini aldıkları okuldur.

Harem: Padişah ailesinin , saray hizmetkarlarının ve cariyelerin eğitim aldığı saray bölümüdür. okuma-yazma ve dinî eğitimin yanında yeteneklerine göre musiki, resim, edebiyat, nakış, dikiş, örgü gibi dersler de görmektedir. Eğitim süresi yedi sekiz yıldır. Her kademedde başarılı olanlar bir üst eğitime geçmektedir. Buradaki eğitimin diğer amacı yüksek derecedeki askerî, idari görevlilere iyi eğitim almış eş yetiştirmektir.

D) ASKER EĞİTİMİ:

Osmanlı'nın kara ordusunun temelini Kapukulu askerleri ve tımarlı sipahiler oluşturmaktaydı.Kapukulu ocaklarına **devşirme usulü** ile alınan gençler **acemi oğlanlar** ocağında bedeni ve askeri eğitimden geçirildikten sonra alınırdı.Bu gençlerden zeki olanlar **ENDERUN'a** alınarak devlet kademesinde yönetici olarak görevlendirilirdi.

Acemi oğlanlar ocağı ilk kez **I. MURAT** zamanında **Gelibolu'da** açılmıştır.

Tımarlı sipahiler gelirlerine göre belli sayıda **CEBELÜ** denilen atlı askerler topla ve eğitim verirlerdi.

Deniz kuvvetlerinin askerlene **LEVEND** denirdi.Levendler batı Anadolu'daki Türk gençlerinden seçilirdi.

2. YAYGIN EĞİTİM (SOSYAL KURUMLAR):

A) ESNAF EĞİTİMİ:

Osmanlı'da esnaf kuruluşları da bire bir eğitim verirlerdi.Osmanlı'da esnaf birlikleri **ahiliğe** dayanıyordu. Ahi teşkilatı mensuplarına mesleki,dini ve ahlaki eğitim verilmekteydi.

Esnaf olmak isteyenler küçük yaşta **çırak (şakird)** olarak işe başlardı.Gerekli eğitimi alanlar sınavla **kalfalığa**; en az 3 yıllık eğitimden sonra yine sınavla ustalığa yükselirdi.**Usta** ünvanı alan yeni bir işyeri açabilirdi.

B) HALK EĞİTİM: Halk cami, mescit, tekke ve kütüphanelerde, yaren sohbetlerinde eğitilirdi.

3. XVIII VE XIX. YY BAŞLARINDA EĞİTİMDE YENİLEŞME HAREKETLERİ

- 18 yy da özellikle **askeri alanda** yenilikler yapılmıştır.
- **2. Mahmut** döneminde Humbaracı Ahmet paşa nın çalışmalarıyla kara ordusu için asker yetiştirmek üzere **HENDESEHANE** açılmıştır.
- Hendesehane **3. Selim** döneminde **Mühendishane-i Berri Humayun** adıyla yeniden düzenlenmiştir.
- Yine **3. Selim** döneminde deniz askeri yetiştiren **Mühendishane-i Bahr-i Humayun** kurulmuştur.
- 19. yy dan itibaren **Avrupa ya öğrenci gönderilmiş** ve Avrupa daki teknolojik gelişmeler uygulanmıştır.
- Tıp okulları açılarak doktor yetiştirilmiştir.
- Bilim adamları devlet tarafından desteklenmiş ve bilimin gelişmesi için çalışılmıştır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİLİM İNSANLARI VE ÇALIŞMALARI						
Yy.	Bilim İnsanları	Alanı	Eserleri	Bilim İnsanları	Alanı	Eserleri
XIV ve XV. yy.	Şeyh Edebâli	Dinî		Oruç Beg	Tarih	
	Aşıkpaşazâde	Tarih	Tevarih-i Âl-i Osman	Kaşifi	Tarih	Gazaname-i Rum
	Hacı Paşa	Tıp	Müntehâb-i Şifa	Enverî	Tarih	
	Şair Ahmedî	Tıp, Tarih	Tervihu'l-Ervah	Tursun Bey	Tarih	
	Mukbilzade Mümin	Tıp	Zahîre-i Murâdiye	Beîştî Sinan Çelebi		Tevarih-i Âl-i Osman
XVI. yy.	Takiyüddin Mehmet	Astronomi		İdris-i Bitlisi		Heşt Behîşt
	Molla Lûtfî	Astronomi	Mevzuâtü'l Ulûm	Ahi Ahmet Çelebi	Tıp	Risâle fi't-Tıp
	Muslihiddin Bin Sinan	Astronomi	Risâle-i Eflâtuniyye	Kemal Paşazade	Tarih	
	Altuncuzade	Tıp		Neşri Mehmet Efendi	Tarih	Cihan-nüma
XVII. yy.	Kâtip Çelebi	Coğrafya, Tarih	Cihannüma	Sarı Abdullah Efendi	Dinî	Cevahir-i Bavahir-i Mesnevi
	Naima		Tarih-i Naima	İbrahim Peçevi	Tarih	
	Hibri Ali Efendi	Fıkıh	Hadikat'il Fukaha	Müneccimbaşı	Tarih	Sahayifül-Ahbar
	Müneccimbaşı Ahmet Dede	Tarih	Sahaif'ül Ahbar (Câmiü'd-Düvel)	Hazerfen Hüseyin Efendi	Hukuk	Telhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Âl-i Osman
XVIII. yy.	Ayaşlı Şifâî	Tıp				
XIX ve XX. yy.	Mehmet Fatih Gökmen	Astronomi				

TANZİMAT SONRASI OSMANLI EĞİTİMİ

Klasik Dönem Osmanlı eğitim sisteminin yetersiz kalması eğitim alanında yeni arayışlara neden olmuştur. Tanzimat Dönemi aydınlar imedresenin dışında yeni eğitim düzeni kurmak için çalışmaya başladı. Yeni okullar açılarak Müslüman ve gayrimüslim herkesin buralarda aydınlanıp Osmanlı vatandaşlığı bilincine erişmesi hedeflenmiştir. Tanzimatçılar, rüştiye sayısını artırarak Osmanlı tebasını kaynaştırmayı; bir yandan da batı'daki eğitim kurumlarının benzerlerini açarak her alanda eleman ve uzman yetiştirmeyi amaçlamışlardır.

Tanzimat dönemindeki bir diğer yenilik de **usul-i cedid** (yeni usul,yöntem)dir. **Buna göre** eğitim ve öğretimde ders araç gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulaması hedeflenmiştir. Medrese dışındaki örgün eğitimde **ilk, orta ve yükseköğretim** şeklinde bir derecelemeye gidilmiş ve kapsamlı düzenlemeler düşünülmüştür. 1856'da bütün eğitim işleri **Maarif-i Umumiye Nezaretine** (eğitim bakanlığı) bağlandı.

1. İLKÖĞRETİM

- Sıbyan mekteplerinde düzenleme yapılarak okutulacak dersler, sınav sistemi, öğretmenlik şartları ve okulların inşası ve tamiri, öğretmen maaşları, diğer masrafların nasıl karşılanacağı hükme bağlanmıştır.
- Yönetimi **Maarif Nezaretine** bağlı okullara **mekteb-i iptidai** (ilkokul) denirken **Evkaf Nezaretine** (vakıflar bakanlığı) bağlı okullara **sıbyan mektebi** denilmeye devam edilmiştir.
- 1876'da kabul edilen **kanunuesasiye** göre ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. 1913'te **rüştiyelerin** ilköğretime dahil edilmesiyle bu mekteplerde eğitim 6 yıla çıkarılmıştır.
- 1910'dan itibaren Osmanlıda azınlıkların girişiyle özel okul öncesi eğitim kurumları (anaokulu) açılmaya başlandı. **1914'te ise ilk resmi okul öncesi eğitim kurumu açıldı.**

2. ORTAÖĞRETİM

A. Rüştiyeler: (ortaokul)

II. Mahmut Dönemine kadar sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında bir öğretim kademesi bulunmuyordu. **Özellikle askeri okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla rüştiyeler açılmıştır.** İlk rüştiyenin olumlu sonuçlar vermesi üzerine hızla yenileri açıldı.

Sıbyan mekteplerini bitirip şehadetname alan öğrenciler sınavsız rüştiyelere kabul edilirdi. İstanbul'da kızlar için bir kız rüştiyesi açıldı. 1910 yılında 80 kız rüştiyesi bulunmaktaydı.

B. İdadiler: (lise)

Tanzimat Döneminin sonlarına doğru rüştiyelerin üzerinde ve yüksekokullara öğrenci yetiştiren bir okulun bulunması sorun oluşturmıştı. Bu amaçla **1868'de Galatasaray Sultanisi** açılmıştı.

Bütün tebaanın çocuklarının bir arada eğitim görebilmeleri ve Osmanlı birliğini sağlamak için idadilerin açılması fikri,1869 Maarif Nizamnamesi ile gündeme geldi.

İdadilerin öğretim süreci 3 yıl olacaktı. Daha sonraki dönemlerde rüştiyelerin idadilerle birleştirilmesiyle kasabalardaki idadilerin eğitim süreci 5, şehirlerdeki ise 7 yıla çıkarıldı.

İdadilere duyulan ihtiyaç açıkça belirtilmesine rağmen, ekonomik zorluklar yüzünden 1873 yılına kadar bu okulların açılması mümkün olmamıştır. **İdadilerin ülke çapında yaygınlaşmaları II Abdülhamit Döneminde olmuştur.** 1910-1913 yılları arasında önce **sultani** daha sonrada **lise** adını aldılar.

C. Sultaniler:

Sultanilerin açılmasında **Fransız** eğitim kurumları model alınmış ve **idadilerin üzerinde eğitim vermeleri hedeflenmiştir.** 1873'te eğitime başlayan **Darüşşafaka**, sultani seviyesinde eğitim veren bir okuldu. Fransız asker, lise programını uygulayan bu okulda kimsesiz ve fakir çocuklar okuyordu. **İlk kız idadisi 1911'de İstanbul'da açıldı.** Bu okul 1913'te **İstanbul insas** (kız) Sultanisi 1915'te de **Bezm-i Alem sultanisi** adını almıştır.

3.YÜKSEKÖĞRETİM (DARÜLFÜNUN)

Osmanlı devleti'nde 1845 yılında medrese dışında bir yükseköğretim kurumu olarak Darülfünunun açılması gündeme geldi.Açılacak okulda Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler birlikte okuyacak ve mezun olunca devletin çeşitli kademelerinde görev alacaklardı .

Darülfünuna öğrenci yetiştirmek için lise düzeyinde bir okul olan **Darül maarif** kuruldu.Öğretim elemanı yetiştirmek maksadıyla Avrupa'ya öğrenciler gönderildi.

1851'de okulların ve açılacak Darülfünunun ders kitaplarını hazırlamak ve bilim akademisi olarak çalışmak üzere **“Encümen-i Daniş” (bu günkü talim terbiye kurulu)** adıyla bir komisyon kuruldu.Bu komisyon on bir yıl kadar çalıştı.

Darülfünun ilk derslerini 1863'te halka açık konferanslar şeklinde vermeye başladı.Derslere rağbet azalınca eğitime son verildi.1870'te tekrar derslere başlanan Darülfünunda **felsefe,edebiyat; tabi ilimler,matematik ve hukuk olmak üzere üç bölüm bulunmaktaydı.** Bölümlerde eğitim süresi üç yıldır.Ancak bir yıllık eğitimden sonra yine derslere ara verildi.İki defa daha açılıp kapanan **Darülfünun, varlığını 1933 yılına kadar sürdürdü.Yerine İstanbul üniversitesi kuruldu.**

4.MESLEKİ EĞİTİM

Osmanlı Devleti'nde yerli sanayi kapitülasyonlar nedeniyle korumasız kalmış ve çöküş sürecine girmişti.Devlet adamları bu durumu önlemenin yollarından biri olarak da teknik bilgi verecek okulların açılmasını zorunlu görüyorlardı.

XIX.yüzyılın ortalarından itibaren **öğretmenlik,ziraat,tıp,memurluk,hukuk,ticaret vb. alanlarda birçok meslek okulu açılmıştır.**Bu dönemde kız çocuklarının eğitimlerine dair yeni düzenlemeler yapılmıştır.1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılması,rüştiye sayısının artırılması kararlaştırıldı.Ayrıca **kız sanat okulları** ve kadın sağlığı için **ebe mektebi** açıldı.

5.AZINLIK VE YABANCI OKULLARI

A. Azınlık Okulları

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler,ibadethanelerinde açtıkları okullar vasıtasıyla eğitimlerini sürdürüyorlardı.**Bu okullarda devletin herhangi bir denetimi yoktu.**Azınlıklar Tanzimat tan sonra pek çok okul açtılar.Geniş imkana sahip azınlık okullarının bazılarında matbaa bile bulunmaktaydı.**Bu okullar zamanla azınlık arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasında etkili olmuştur.**

B. Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti, yabancılara ekonomik kapitülasyonların yanında eğitim alanında da ayrıcalık tanımıştı.Yabancılara tanınan bu serbestlik misyonerlerin Osmanlı ülkesine gelmesine neden oldu.Özellikle XIX.yüzyıldan itibaren Osmanlılarla ilişki kuran devletler Osmanlı toplumunda birçok okul açmışlardı.

XX.yüzyıla girerken **Türkiye'de 7000 'e yakın azınlık okulu ile başta Amerikan ve Fransız olmak üzere 400'e yakın yabancı okul bulunmaktaydı.** İlk ve ortaöğretim seviyesindeki bu okulların Osmanlı Devleti tarafından kontrol edilmediği ya da edilemediği anlaşılmaktadır.1914'te kapitülasyonların kaldırılması ile bu okulların çoğu kapatıldı.1915 yılında çıkarılan talimathane ile de bu okulların zararlı faaliyetleri önlenmek istenmişti.

Yabancı okullar Osmanlı Devleti'ne modern eğitim yöntemlerini ve araçlarını getirmelerini, yabancı dil öğretilmesi ve Osmanlı'nın Batı'ya açılmasında da etkin rol oynamıştır.Ancak bu okullardan **yıkıcı faaliyetlere** zemin hazırlamıştır.

Tanzimat döneminde yapılan değişikliklerle öğretim kurumlarında birlik, olmadığı için uzun yıllar **“medrese”**, **“ Tanzimat mektepleri”**,**“Askeri mektepler”**, **“Azınlık”** ve **“ Yabancı” mektepler gibi çeşitli kaynaklardan çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetiştirmiştir.**Bu zıtlıklar toplumda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

1897'DE OSMANLI SINIRLARI İÇİNDE AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN SAHİP OLDUKLARI OKUL SAYILARI

AZINLIK OKULLARI		YABANCI OKULLARI	
MİLLET	OKUL SAYISI	MİLLİYET	OKUL SAYISI
Rum	4.390	Amerikan	131
Ermeni	851	Fransız	127
Bulgar	693	İngiliz	60
Yahudi	331	Alman	22
Sırp	85	İtalyan	22
Ulah (Romanya)	63	Avusturya	11
Katolik Rum	60	Rus	7
Katolik	50	İran	4
TOPLAM	6.523	TOPLAM	384

Prof. Dr. S. ARIBAŞ, vd., Türk Eğitim Tarihi, s. 154-156.

1897'DE OSMANLI SINIRLARI İÇİNDE AZINLIKLARIN VE YABANCILARIN SAHİP OLDUKLARI OKUL, ÖĞRETMEN, ÖĞRENCİ SAYILARI

OKUL TÜRÜ	AZINLIK OKULLARI			YABANCI OKULLARI		
	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
İlkokul	5.982	8.025	317.089	?	728	16.629
Rüştiye	687	2.274	23.192	74	551	6.557
İdadi	70	584	10.720	63	464	8.315

Prof. Dr. S. ARIBAŞ, vd., Türk Eğitim Tarihi, s. 154-156.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM(1938'E KADAR)

1. Cumhuriyet Dönemi Osmanlı Eğitim Anlayışı

Milli Mücadele eğitimi derinden etkilemiş, Anadolu'daki işgal kuvvetleri, okullarda kendi propagandalarını yaparken bazı okulları da kapatmışlardır.

Halkın milli kurtuluş davası yolunda bilgilendirilmesi ve birleştirilmesi amacıyla halk eğitimi çalışmaları yapılmıştır. Yine savaş yıllarında eğitimi planlama adına **Maarif Kongresi** toplanmış (1921), milli mücadele'nin bitmesiyle **Lozan Antlaşması'nda (1923) yabancı okullar meselesi de ele alınmıştır**. Buna göre yabancı okullar ve diğer okulların bağlı bulunduğu tüzük ve yönetmeliklere uyacaklardı.

Cumhuriyet dönemi eğitim alanında yapılan çalışmalar, **Osmanlıdan miras kalan problem ve sıkıntıları ortadan kaldırmanın yanında, çağdaş dünyada eğitim alanında meydana gelen değişimleri de yakalamayı hedefliyordu. Okul binalarının çoğu eğitim öğretime elverişli değildi. Ayrıca ders araç gereçleri bakımından okullar yetersiz durumdaydılar.** Eğitimle ilgili merkez ve taşra teşkilatı tam anlamıyla cumhuriyetin ilanıyla beraber, yukarıdaki problemleri ortadan kaldıracak adımlar atmışlardır.

Cumhuriyet döneminde **3 mart 1924'te "Tevhidi Tedrisat(Öğrenimin Birleştirilmesi)" Kanunu'yla** eğitim ve öğretim birleştirildi. **Böylece eğitimdeki ikilik ortadan kaldırıldı.**

Eğitim alanında yapılan bir diğer düzenleme ise **1 Kasım 1928'de "Türk Harfleri Hakkında Kanun'un** çıkarılmasıdır.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM KURUMLARI (1938'E KADAR)

İlk ve Ortaöğretim	Mesleki Teknik Eğitim	Üniversite (Yüksek öğretim)	Güzel Sanatlar
• 1924'te ilköğretim zorunluluğu getirildi. • 1924'te ortaokullar ortaöğretimin ilk kademesi olarak kabul edildi. • Liseler ortaöğretimin ikinci kademesi olarak kabul edildi. • İlkokul, ortaokul ve lise sayısı artırıldı.	• Erkek Sanat Okulu • Kız Sanat Okulu • Yapı Enstitüsü • Ticaret Okulları • Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu • Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu	• Ankara Hukuk Mektebi • Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü • Ziraat Enstitüsü • İstanbul Üniversitesi • Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi • Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi)	• Musiki Muallim Mektebi • Güzel Sanatlar Akademisi • Millî Musiki ve Temsil Akademisi (Devlet Konservatuarı)

Prof. Dr. Y. AKYÜZ, Türk Eğitim Tarihi, s. 346-390, Prof. Dr. S. ARIBAŞ, vd., Türk Eğitim Tarihi, s. 217-228.

5. ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME ETKİNLİĞİ

KLASİK SORULAR

1)- İlk türk devletlerinde görülen “Alp İnsan” anlayışı hakkında kısaca bilgi veriniz.

1)- İlk Türk devletlerinde bilgiye ve bilgili insana önem verilmiştir.

Bilgili olmak sadece yöneticilerin sahip olması gereken bir özellik olarak görülmemiş toplumun diğer fertlerinin de sahip olması gereken **Alp insan** anlayışı ortaya çıkmıştır.

2)- İlk Türk devletlerinde askeri eğitim hakkında bilgi veriniz.

2)- Atlı göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler sürekli savaş tehlikesi ile karşı karşıya olduğu için her an hazırlıklı olmak zorundaydılar.

- Türklerin çocukluk çağlarında oynadıkları oyunlar Askeri Eğitimin başlangıcını oluşturur.
- Hiçbir ayırım yapılmaksızın her çocuk, ata binmeyi ve at üzerinde ok atmayı öğrenirdi
- Dede korkut hikâyelerindeki **Boğaçhan** hikâyesi ad alabilmek için kahramanlık yapmak gerektiğini anlamamıza yardımcı olur.
- Barış zamanında yapılan süre avları askeri tatbikat niteliği taşır.

3)-Osmanlı Devletinde eğitim kurumlarından biri olan “sıbyan mektepleri” hakkında bilgi veriniz.

3)- Osmanlı’da eğitim-öğretimin yapıldığı ilkokul **sıbyan mektepleri** idi. Külliyele içinde,cami bitişiğinde veya müstakil halde bulunurlardı.

- Sıbyan mektepleri her köy,mahalle ve semtte açılmıştı.Karma,kız ve erkek olarak eğitim verilirdi.
- Okula kayıt gibi bir zorunluluk yoktu.Müslüman olan her ailenin çocuğu burada eğitim alırdı.Burada ders verenlerin özel eğitimleri yoktu.
- Okulların genel amacı,çocuğa okuma-yazma ve İslami temel kaideleri öğretmektir.
- Mezuniyet için bir süre bulunmuyordu.Buna karşılık Kur’an-ı Kerim’i bir kez hatmeden öğrenci mezun sayılırdı.
- Sıbyan mektepleri **Tanzimat’a** kadar devam etmiştir.

4)- Aşağıda verilen Osmanlı Medreseleri ile ilgili metinde boş bırakılan yerleri tamamlayınız.

4)- Osmanlı’da ilk medrese 1330 yılında **Orhan Bey** döneminde **İZNİK** te açılmıştır. İlk dönemlerde Suriye,Mısır,İran ve Türkistan’dan gelen alimler ders vermiştir.

1463-1470 yılları arasında **Fatih S. M.** tarafından SAHN-I SEMAN medreseleri açılmıştır. Kanuni,Mimar Sinan’a İstanbul’da **Süleymaniye medresesini** yaptırmıştır.

Orta düzeydeki medrese öğrencilerine **SOFTA(suhte)**; yüksek öğretim düzeyindeki öğrencilere **DANIŞMEND** denirdi.Sahn’ı bitiren öğrencilere **İCAZETNAME** denen diploma verilirdi.

Her medresede esas olarak bir **müderris** (öğretmen) bulunurdu.Öğretmenin yardımcısına **MUİD** denirdi. Öğretmenler sahn’ı bitirenler arasından **MÜLAZEMET** denilen bir sistemle alınırdı.

5)- Osmanlı Devletinde Saray eğitimi kapsamındaki okulları yazarak, bu okullarla ilgili kısaca bilgi veriniz.

5)-**Enderun:** Enderun da devlete sadrazam, vezir, ordu komutanı, vali gibi yöneticiler yetiştirilmekteydi. Burada eğitim yedi kademedan oluşmaktaydı. Bir üst kademeye geçmek için başarılı olmak şarttı. Başarısız olanlar, disiplin cezası alanlar “çıkma” adıyla taşradaki çeşitli görevlere gönderilirdi.

Şehzade mektebi (şehzadegan): Padişah çocuklarının saray içerisinde özel hocalar eşliğinde temel eğitimlerini aldıkları okuldur.

Harem: Padişah ailesinin , saray hizmetkarlarının ve cariyelerin eğitim aldığı saray bölümüdür. okuma-yazma ve dinî eğitimin yanında yeteneklerine göre musiki, resim, edebiyat, nakış, dikiş, örgü gibi dersler de görmektedir. Eğitim süresi yedi sekiz yıldır. Her kademede başarılı olanlar bir üst eğitime geçmektedir. Buradaki eğitimin diğer amacı yüksek derecedeki askerî, idari görevlilere iyi eğitim almış eş yetiştirmektir.

6)- Osmanlı Devletinde Esnaf Eğitimi hakkında bilgi veriniz.

6)- Osmanlı’da esnaf kuruluşları da bire bir eğitim verirlerdi.Osmanlı’da esnaf birlikleri **ahiliğe** dayanıyordu. Ahi teşkilatı mensuplarına mesleki,dini ve ahlaki eğitim verilmekteydi.

Esnaf olmak isteyenler küçük yaşta **çırak (şakird)** olarak işe başlardı.Gerekli eğitimi alanlar sınavla **kalfalığa**; en az 3 yıllık eğitimden sonra yine sınavla ustalığa yükselirdi.**Usta** ünvanı alan yeni bir işyeri açabilirdi.

7)-Tanzimat Döneminde eğitim alanında yapılan ve “Usul-u Cedid” denilen yenilikler hakkında kısaca bilgi veriniz.

7)- Tanzimat dönemindeki bir diğer yenilik de **usul-i cedid** (yeni usul,yöntem)dir. **Buna göre** eğitim ve öğretimde ders araç gereçleri konusunda yenileşme, özellikle öğretmenlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulaması hedeflenmiştir. Medrese dışındaki örgün eğitimde **ilk, orta ve yükseköğretim** şeklinde bir derecelemeye gidilmiş ve kapsamlı düzenlemeler düşünülmüştür. 1856’da bütün eğitim işleri **Maarif-i Umumiye Nezaretine** (eğitim bakanlığı) bağlandı.

8)- Tanzimat dönemi ve sonrasında Osmanlı'da açılan yabancı ve azınlık okulları ve faaliyetleri hakkında bilgi veriniz.

8)- Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler, ibadethanelerinde açtıkları okullar vasıtasıyla eğitimlerini sürdürüyorlardı. Bu okullarda devletin herhangi bir denetimi yoktu. Bu okullar zamanla azınlık arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasında etkili olmuştur.

XX. yüzyıla girerken Türkiye'de 7000'e yakın azınlık okulu ile başta Amerikan ve Fransız olmak üzere 400'e yakın yabancı okul bulunmaktaydı. Yabancı okullar Osmanlı Devleti'ne modern eğitim yöntemlerini ve araçlarını getirmelerini, yabancı dil öğretilmesi ve Osmanlı'nın Batı'ya açılmasında da etkin rol oynamıştır. Ancak bu okullardan **yıkıcı faaliyetlere** zemin hazırlamıştır.

Tanzimat döneminde yapılan değişikliklerle öğretim kurumlarında birlik, olmadığı için uzun yıllar Azınlık ve Yabancı okullarından çok farklı bilgi, düşünce, ideal ve dünya görüşüne sahip insanlar yetiştirmiştir. Bu zıtlıklar toplumda olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

EŞLEŞTİRME/ SINIFLAMA

*** Aşağıda verilen Osmanlı eğitim kurumlarını/ faaliyetlerini **örgün** ya da **yaygın** olma durumlarına göre (X) işareti koyarak sınıflayınız.

EĞİTİM KURUMU / FAALİYETİ	ÖRGÜN	YAYGIN
Cami sohbetleri		x
HENDESEHANE	x	
Meslek eğitimi		x
Mühendishane-i Berri Humayun	x	
Enderun	x	
Harem eğitimi	x	
Esnaf eğitimi		x
Medrese	x	
Halk eğitimi		x
Sıbyan mektepleri	x	

KAVRAM BİLGİSİ

FAKİH: Hukuk bilgisi olan medrese yöneticisi

MÜDERRİS: Ders veren, medrese öğretmeni

BİMARİSTAN: Türk İslam devletlerinde hastane, tıp okulu

ATABEY: Türk İslam devletlerinde Hükümdarın erkek çocuklarına devlet yönetimi hakkında eğitim veren bilge kişi

RÜŞTİYE : Tanzimat döneminde oluşturulan sıbyan mektepleri ile idadiler arasında eğitim veren bugünkü ortaokul düzeyindeki eğitim kurumu

İDADİ : Tanzimat döneminde oluşturulan Rüştiyeler ile yüksek okul arasında eğitim veren bugünkü lise düzeyindeki eğitim kurumu

DARÜLFÜNUN: Tanzimat döneminde oluşturulan bugünkü üniversite düzeyindeki eğitim kurumu

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- İlk Türk alfabesi **Göktürklerin** oluşturduğu 38 hafi'ten oluşan alfabedir
- **Uygurlar** ilk kez örgün eğitim kurumlarını oluşturmuşlardır.
- Türklerin Tıp alanında da çalışmaları vardır. “**OTACI**” denilen şifacılar halkın tedavisinde görev almışlardır.
- Medreseler ilk olarak **Karahanlılar** zamanında yapılmaya başlandı.
- **Nizamü'l-Mülk** tarafından kurulan NİZAMİYE MEDRESELERİ eğitim alanında çok önemli bir yere sahiptir. Nizamiye Medreseleri'nde Hukuk, Din ve dil eğitimi ağırlıklı bir program uygulanıyordu.
- Medreselerin eğitim dili **Arapça** idi.
- Medreselerden başarıyla mezun olanlara meslek ruhsatı anlamına gelen **İCAZETNAME** verilirdi.
- Tokat Niksar'da yapılan **YAĞBASAN MEDRESESİ** Anadolu'nun ilk medresesidir
- Acemi oğlanlar ocağı ilk kez **I. MURAT** zamanında Gelibolu'da açılmıştır.
- Tımarlı sipahiler gelirlerine göre belli sayıda **CEBELÜ** denilen atlı askerler topla ve eğitim verirdi.
- Deniz kuvvetlerinin askerlere **LEVEND** denirdi.
- Osmanlı'nın kara ordusunun temelini Kapukulu askerleri ve tımarlı sipahiler oluşturmaktaydı. Kapukulu ocaklarına **devşirme usulü** ile alınan gençler **acemi oğlanlar** ocağında bedeni ve askeri eğitimden geçirildikten sonra alınırdı. Bu gençlerden zeki olanlar **ENDERUN**'a alınarak devlet kademesinde yönetici olarak görevlendirilirdi.
- Osmanlı'da ilköğretim **II. Mahmut** döneminde **İstanbul'da** zorunlu hale gelmiştir.
- 1851'de okulların ve açılacak Darülfünunun ders kitaplarını hazırlamak ve bilim akademisi olarak çalışmak üzere “**Encümen-i Danış**” (bu günkü talim terbiye kurulu) adıyla bir komisyon kuruldu
- Cumhuriyet döneminde 3 mart 1924'te “**Tevhidi Tedrisat**” Kanunu'yla eğitim ve öğretim birleştirildi. Böylece eğitimdeki ikilik ortadan kaldırıldı.

6. ÜNİTE TÜRKLERDE SANAT

A. İlk Türk devletlerinde sanat
C. Osmanlı sanatı

B. Türk-İslam devletlerinde sanat
Ç. Cumhuriyet dönemi Türk sanatı

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE SANAT

- Orta Asya Türk sanatının temeli ilk Türk devletlerinde görülen altı göçebe kültürüne dayanmaktadır. Konargöçer bir yaşam tarzını benimseyen Hunlarda ve Köktürklerde **taşınabilir sanat eserleri** öne çıkarken yerleşik hayata geçen **Uygurlarda** farklı eser tipleri görülmüştür.
- Türkler sabit ev kültüründen haberdar olmalarına rağmen **konargöçer** yaşam tarzından dolayı **çadırdan yaşamayı** tercih etmişler, buda **çadır sanatının** gelişmesine neden olmuştur.
- Türkler ölüyü çadıra koyup yas töreni düzenler ; daha sonra ölünün mezarı üzerine kerpiçten, taş ve ağaçlar kulübe yaparlardı. (**Kurgan**)

KURGAN : Türkler ölümden sonraki yaşama ait dini inanışları sebebiyle “kurgan” adı verilen mezarlar yapmışlardır. Özellikle Hunlarda rastlanılan kurganlar, açılan çukurlar içerisine zemin ve tavanı karaçam ağaçlarından oluşan bir mezar odasından ibarettir. Bu odanın tamamı keçe yaygılarla örtülür, mumyalanmış ceset başı doğuya (Türklerde doğunun kutsallığı) gelecek şekilde buraya yatırılırdı. Mezar odasına ölen kişinin eşyaları ve bazı hediyelerle, atı da yakınına kuyruğu kesilmiş veya düğümlenmiş bir şekilde gömülürdü. Hunlardaki cesetlerin mumyalanarak gömülmesi geleneği Anadolu’da bazı İlhanlı ve Selçuklu kümbetlerinde de uygulanmıştır.

- Çadır geleneği, mimarının yanında **süsleme sanatını** da etkilemiştir. Orta Asya’da Türklerin kullandıkları özellikle kağan çadırlarının (**otağ**) süsleme bakımından daha zengin ve daha büyük olduğu bilinmektedir. Süslemelerde genellikle; kaplanla dağ keçisinin, **grifonla geyiğin** ya da bu tür **hayvanların mücadelelerini** (**haynan uslubu İskitler**) konu edinen betimlemeler vardır.
- Köktürkler** döneminde **anıt mezar** geleneği bazı değişikliklerle devam etmiştir. Anıt mezarlar dikdörtgen bir alan içinde, tören yolu ve bu yol üzerinde ölen kişinin yaptıklarından ve devletin durumundan söz eden kitabeler, çeşitli heykeller ve ortada bir sunaktan oluşur
- Yerleşik yaşamı benimseyen Uygurlar **anıt mezarları**, çadırdan esinlenerek kubbeli yapmışlardır. **Karahohoça** yakınlarındaki **kubbeli anıt mezarları** bu döneme ait ilk örneklerdir. Uygurlar mimari alanda önceki dönemlere göre büyük gelişme kaydetmiş, birçok kent kurup etrafını surlarla çevirmişlerdir.
- Evler, saraylar, dinin etkisiyle yapılan manastır ve tapınaklar **Uygur kent mimarisinin** öğeleridir. Hunlar ve Köktürklerde bilinen kerpiç ve tuğladan yapılmış toprak damlı ev mimarisi Uygurlarda gelişme göstermiştir. Bu dönemde yapılan **manastır ve tapınaklar**, Türk İslam devletlerindeki medreselere örnek olmuştur.
- Köktürkler** döneminde **heykel sanatı** önemli gelişme göstermiştir. Heykellerdeki yüz ve saç biçimi ile tarzının gerçeğe yakın bir şekilde yontulması dikkat çekicidir (**BALBAL**). Uygurlar döneminde heykel sanatındaki gelişme devam etmiş; işlenmesi kolay alçı, toprak, ahşap, taş ve madenden eserler yapılmıştır.
- Türk resim sanatının temeli uygurlar döneminde atılmıştır.** Uygurların tapınakları süslemek için yaptıkları **duvar resimleri (fresko)** ve kitapları süslemek için yapılan **minyatürler** , Türk **resim sanatının** kaynağını oluşturmuştur. Uygur resim ve minyatür sanatı, Moğollar aracılığıyla İran ve Anadolu’ya taşınarak Anadolu Türk sanatını etkilemiştir.
- Türkler; demircilik, dokumacılık, dericilik, maden ve ahşap işçiliği gibi el sanatları ile uğraşmışlardır.** Türk maden sanatının ilk örnekleri **altın, gümüş, demir ve bronz** gibi madenlerden elde edilmiştir. **Ahşap işçiliğine** önem veren Türkler, ihtiyaçlarına göre sandalye, masa, dolap, karyola gibi ev eşyaları, mutfak takımları, göçlerde kullanılan araba ile at koşum takımlarını da ustalıkla yapmışlardır.

TÜRK-İSLAM DEVLETLERİNDE SANAT

1. MİMARİ: Türk-İslam sanatının temelleri **KARAHANLILAR** döneminde atılmıştır. Bu dönemin mimari eserleri diğer dönemlere örnek teşkil etmiştir. Süslemelerde bitki ve hayvan motifleri kullanılmıştır.

KAVRAMLAR:

Revak : Yapının ön yüzünde bir kemer dizisi ile dışa açılan üstü örtülü uzunlamasına mekân.

Eyyan : Üç tarafı ve üstü kapalı, bir tarafı avluya ya da diğer bir mekâna açılan bölüm.

Portal : Ana kapı, taç kapı.

Kemer : İki sütun veya ayağı birbirine bağlayan mimari öge.

Avlu : Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan

a) Dini Mimari:

- Türk-İslam devletlerinde yerleşik hayat tarzının önem kazanması imar faaliyetlerine önem kazandırmış; **cami, medrese, kervansaray, köprü vb. eserler** inşa edilmiştir. Camiler bu eserler arasında ilk sırada yer almıştır.
- Karahanlılar'da camide kullanılan kubbe, önemli bir mimari unsur olarak öne çıkmıştır. Türk üçgeni kullanılmaya devam etmiştir. Büyük Selçuklular'da büyük çapta camiler yapılmış ve **EYVANLI TİP CAMİ** modelinin geliştirmişlerdir.
- İslamiyet'in etkisiyle gelişen minare geleneği Türk-İslam sanatında önemli bir yere sahiptir. Minareler tuğlaların farklı dizilmesiyle, çeşitli bitki motifleriyle, geometrik desenler, çini süslemeleri ve **kufi yazılarla** süslenmiştir.
- 13. Yy.'dan itibaren Anadolu'da cami ve medreselerin giriş kapılarına çifte minare yapılmıştır. **Çifte minareler devleti sembolize etmesi** ve daha ihtişamlı görünmesi nedeniyle kullanılmıştır. Osmanlı minareleri daha önceki dönemlere göre daha ince ve süslüdür.
- İlk Türk-İslam devletlerinde anıt mezar ilk kez **KARAHANLILAR** döneminde **TÜRBE MİMARİSİ** şeklinde ortaya çıkmıştır.
- Selçuklularda anıt mezarlar **TÜRBE VE KÜMBET** olmak üzere iki şekilde inşa edilmiştir.
- İlk dönemlerde anıt mezar yapımında tuğla kullanılmış; daha sonraları taş kullanılmıştır.
- Dini mimarinin önemli unsurlarından biri de **Medreselerdir**. Türk-İslam devletlerinde ilk medrese **KARAHANLILAR** zamanının da yapılmıştır.
- Selçuklular medrese yeni bir tarz oluşturmuşlar, bu tipte yatılı öğrenci odaları ve dershanelerin birleşmesinden oluşan medreseler karşımıza çıkar. Bu dönemin en önemli medresesi şüphesiz **NİZAMİYE MEDRESELERİ** olmuştur.

b) Sivil Mimari:

- Bu alanda ilk eser **KERVANSARAY**'dır. Kervansarayalar ilk kez **KARAHANLILAR** zamanında inşa edilmiş ve adına **RİBAT** denilmiştir. Güvenlik ve konaklama amacıyla yapılan ribatlar savunma duvarlarıyla çevrili, mescit, ahır ve odalardan oluşan bir yapıdır. Türkiye Selçukluları'nda kervansaraylar anıtsallıkları, planları ve süslemeleriyle ön plana çıkar. HAN veya **SULTAN HAN** denilen bu yapılar avlulu kapalı ve açık olarak inşa edilmiştir.
- Saraylar**, Gazneliler döneminde gelişme göstermiştir. Gazne saray planları daha sonraki dönemlere örnek oluşturmuştur. Saraylar açık ve kapalı geniş alanlar, büyük bir havlu etrafına sıralanan mekanlar şeklinde karşımıza çıkar.
- Türkler Anadolu'ya gelirken Orta Asya ve İran'daki geleneksel mimariden etkilenerek konut mimarisinde yeni sentezler oluşturmuştur. İlk Türk evleri çadırın bir kopyası olarak inşa edilmiştir. Çadırdaki düzen daha sabit sembollerle ev planına aktarıldı.

c) Beylikler Döneminde Mimari Alanda Gelişmeler

Türkiye Selçukluları'nın yıkılmasından sonra Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Bu beylikler çok güçlü olmasalar da Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Türk beylikleri **Anadolu- Türk mimarisine** yenilikler getirmekle birlikte Osmanlı mimari anlayışına da temel oluşturmuşlardır.

2. SÜSLEME SANATI:

- Türk-İslam devletlerinde süsleme sanatı il Türk devletlerine göre değişiklik ve çeşitlilik göstermiştir.**Uygurlardan beri kullanılan çini sanatı** Karahanlılar ve Gazneliler’de de görülmektedir.Bu sanat beylikler döneminde de gelişimini sürdürmüştür.Çinilerde yazı ve **geometrik şekiller** kullanılmıştır.
- Türkler Anadolu’ya gelinceye kadar eserlerinde tuğla süslemeleri kullanmışlar,Anadolu’da taşın öncelikli yapı malzemesi olması taş oymacılığını da geliştirmiştir.
- Taş süslemelerde **çift başlı katral,kartal,aslan,geyik,melek,yıldız** gibi figürler kullanılmıştır.
- Taş süslemenin yanında Türk Sanatında önemli bir yer tutan **ahşap işçiliği** yapıların pencere ve kapı kanallarında,cami minberlerinde kullanılmıştır.Resim konusundaki dini endişe **minyatür** sanatının gelişmesini sağlamıştır.
- Türkler İslamiyet’i kabulle birlikte Arap harflerini almış ve bunları estetik hale getirmişlerdir ve süslemelerinde kullanmışlardır.

3. EL SANATLARI:

- Büyük Selçuklularla parlak bir dönem yaşayan **maden sanatı** 12. Yy.’da Artuklular ve Selçuklular’la Anadolu’da varlığını sürdürmüştür.**Oyma, kakma, kabartma gibi tekniklerin** kullanıldığı bu sanat **kandil,şamdan,buhurdanlık** gibi gündelik yaşama ilişkin birçok madeni eşyada kendini göstermiştir.
- İlk Türk devletlerinden gelen **halı ve kilim dokumacılığı** gelişerek devam etmiştir.Halılarda **baklava, yıldız,bitki ve hayvan motifleri kullanılmıştır.**

OSMANLI SANATI

Selçuklu Devleti ve Beylikler Döneminde önemli bir yere gelen Türk-İslam sanatı geliştirilmiştir. Ayrıca **İran ve Bizans** sanatından da etkilenen Osmanlı sanatı, **kendine has bir üslup oluşturarak dünya sanat tarihinde kendisine özel bir yer edinmiştir.** Bu dönemde sanat; genel olarak mimari, süsleme ve el sanatları (maden, halı, minyatür, çini, hat vb.) şeklinde incelenebilir.

A) MİMARİ

Dini mimari :İlk dönem , klasik dönem ve geç dönem olmak üzere 3 bölümde incelenebilir.

- **İlk dönem Osmanlı eserleri İznik, Bursa ve Edirne de verilmiştir.**Dini mimari kapsamında cami türbe ve medreseler inşa edilmiştir.
- Osmanlı **klasik dönem** mimarisi **İstanbul’un fethinden ve 2. Beyazıt** döneminden itibaren başlamış ve Osmanlı Devleti kendine özgü bir üslub oluşturmuştur.
- Klasik dönemde yalpan **Külliyeler** Osmanlı mimarisinin önemli örnekleri oldu.
- Osmanlı mimari sanatının en önemli sanatçısı **Mimar Sinandır.**
- **Mimar Sinan** tarafından yapılan ; **Şehzadebaşı Camii (cıracılık), Süleymaniye Camii (kalfalık) ve Selimiye Camii** ve Mimar Sinan’ın Öğrencisi **Sedefkar Mehmet Ağa tarafından yapılan Sultan Ahmet Camii** klasik dönemin önemli camileridir.
- **Geç dönem Osmanlı Mimarisi** Avrupa ile olan yakınlaşmalar ev etkileşimler sonucu ortaya çıkmıştır.Bu dönemin önemli camileri **Dolmabahçe camii ve nuru Osmaniye Camiileridir.**

Sivil mimari : Osmanlı sivil mimari **örnekleri saraylar, köşkler, kervansaraylar,hanlar ,hamamlar, çeşmeler (sebil) , su kemerleri ve bedestenlerden (çarşı)** oluşmaktadır.

- Osmanlı’nın ilk sarayları **Bursa ve Edirne** de yapılmıştır.İstanbul’un fethiyle **Fatih Sultan Mehmet** tarafından yapılan **Topkapı Sarayı** devlete en uzun süre (4 yy) hizmet etmiş saraydır.Topkapı Sarayına Fatih sonrasında çeşitli ilaveler yapılmıştır.
- Geç dönem Osmanlı saraylarında batı etkisi görülmektedir.**Dolmabahçe sarayı,Yıldız Sarayı** bu dönemde yapılan saraylardandır.
- Anadolu’da Geç Dönem saray mimarisinin en güzel örneklerinden birisi de Doğubeyazıt’taki **İshak Paşa Sarayı’dır.** Cami, medrese, divan, harem, askerî koğuşlar, cephanelik, fırın, hamam ve iş atölyelerinden oluşan bu Saray sıcak, soğuk ve atık su kanallarıyla **Osmanlıların ısıtma sistemine sahip ilk yapısıdır.**Sarayda Türkiye Selçuklu Devletine ait sanatsal özellikler görülmektedir.
- Türklerin farklı coğrafyalardan etkilenecek kazandıkları mimari tecrübeler zaman içinde kaynaşarak geleneksel “**TÜRK EVİ**” ni ortaya çıkarmıştır. Tüm Osmanlı topraklarında inşa edilen bu evler, bugün Balkanlarda ve Kırım’da görülmeye devam ederken etkileri Irak, Mısır ve Sudan’a kadar yayılmıştır.

B) SÜSLEME SANATLARI

Minyatür : El yazması eserleri süslemek ve metnin aydınlatılmasını sağlamak için perspektif olmadan yapılan resimlere denir. Osmanlı Devleti'nde minyatür yapımına tasvir veya nakış , bunları yapan sanatçılara ise nakkaş denmiştir **Matrakçı Nasuh . Nakkaş Osman** önemli nakkaşlardandır.

Hat sanatı: Güzel yazı yazma sanatı olan hat, Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle önem kazanmıştır. Bu sanatla uğraşanlara **hattat** denir. Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisarî ve Hafız Osman önemli hattatlardandır

Tezhip: (altınlamak) El yazması kitapları süsleme sanatıdır.

Ciltçilik: El yazması eserlerin dağılmasını engellemek için yapılan ve çeşitli malzemelerle süslenen sanat türüdür.

Ebru:Kâğıt süsleme sanatı olan ebru özel karışımli suyun içine boya serpiştirmesiyle yapılan bir süsleme sanatıdır. Osmanlılarda ebru sanatı ciltçilikte, levhaların iç ve dış cephelerinde kullanılmıştır.

Kakmacılık:Ahşap, taş ve metal üzerine belirli bir desen şekillendirerek açılan oyuklara gümüş, sedef, altın gibi madenlerin gömülerek yapıldığı süsleme sanatıdır.

Çinicilik:Özel olarak hazırlanmış toprağın sırlanarak çeşitli nakışlarla süslenip pişirilmesiyle ortaya çıkan süsleme sanatıdır. İznik, Kütahya, Diyarbakır, Bursa ve İstanbul'da çini atölyeleri açılmıştır. Bursa Yeşil Cami, Yeşil Türbe ve Topkapı Sarayı çini sanatının en güzel örneklerinin verildiği

6. ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME ETKİNİĞİ

EŞLEŞTİRME/ SINIFLAMA

**** Aşağıdaki açıklamaların hangi sanat dalına ait olduğunu karşılarına yazınız.

AÇIKLAMA	SANAT DALI
El yazması eserleri süslemek ve metnin aydınlatılmasını sağlamak için perspektif olmadan yapılan resimlere denir.	Minyatür
Güzel yazı yazma sanatıdır. Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle önem kazanmıştır.	Hat sanatı
El yazması kitapları süsleme sanatıdır.	Tezhip
Özel karışımli suyun içine boya serpiştirilmesiyle yapılan bir süsleme sanatıdır.	Ebru sanatı
Özel olarak hazırlanmış toprağın sırlanarak çeşitli nakışlarla süslenip pişirilmesiyle ortaya çıkan süsleme sanatıdır.	Çinicilik
El yazması eserlerin dağılmasını engellemek için yapılan ve çeşitli malzemelerle süslenen sanat türüdür.	Ciltçilik
Ahşap, taş ve metal üzerine belirli bir desen şekillendirilerek açılan oyuklara gümüş, sedef, altın gibi madenlerin gömülerek yapıldığı süsleme sanatıdır.	Kakmacılık

KAVRAM BİLGİSİ

KÜMBET: Türk İslam devletlerinde anıt mezar

KURGAN: İlk Türk devletlerinde görülen , ölenlerin eşyaları ile gömüldükleri oda mezar.

FRESKO: Duvar resmi

REVAK: Yapının ön yüzünde bir kemer dizisi ile dışa açılan üstü örtülü uzunlamasına mekân.

EYVAN: Üç tarafı ve üstü kapalı, bir tarafı avluya ya da diğer bir mekâna açılan bölüm.

PORTAL: Ana kapı, taç kapı.

KEMER: İki sütun veya ayağı birbirine bağlayan mimari öge.

AVLU: Bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan

RİBAT: Ticaret yolları üzerinde güvenlik ve konaklama amacıyla yapılan, savunma duvarlarıyla çevrili,mescit,ahır ve odalardan oluşan yapıdır.

BOŞLUK DOLDURMA / DOĞRU YANLIŞ

- Orta Asya Türk sanatının temeli ilk Türk devletlerinde görülen **altı göçebe** kültürüne dayanmaktadır.
- Hunlarda ve Köktürklerde **taşınabilir** sanat eserleri öne çıkarken yerleşik hayata geçen **Uygurlarda** farklı eser tipleri görülmüştür.
- Evler,saraylar,dinin etkisiyle yapılan manastır ve tapınaklar ilk Türk devletlerinden biri olan **Uygur** kent mimarisinin öğeleridir.
- Türk-İslam sanatının temelleri **KARAHANLILAR** döneminde atılmıştır.
- İlk Türk-İslam devletlerinde anıt mezar ilk kez Karahanlılar döneminde **TÜRBE** mimarisi şeklinde ortaya çıkmıştır.
- İstanbul'un fethiyle Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılan **Topkapı Sarayı** devlete en uzun süre (4 yy) hizmet etmiş saraydır.
- Geç dönem Osmanlı saraylarında **batı** etkisi görülmektedir.Dolmabahçe sarayı,Yıldız Sarayı bu dönemde yapılan saraylardandır.
- Anadolu'da Geç Dönem saray mimarisinin en güzel örneklerinden birisi de Doğubeyazıt'taki **İshak Paşa Sarayı**'dır.
- Osmanlı mimari sanatının en önemli sanatçısı **Mimar Sinandır**
- **Mimar Sinan** tarafından yapılan ; Şehzadebaşı Camii, Süleymaniye Camii ve Selimiye Camii ile **Sedefkar Mehmet Ağa** tarafından yapılan Sultan Ahmet Camii klasik dönemin önemli camileridir.